

1-2 **פרשת משפטים** א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹר לִפְנֵיהֶם: ב כִּי תִקְנֶה

עֶבֶד עֲבָרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבְשַׁבְּלַת יֵצֵא לַחֲפְשֵׁי חָנָם:

mümkün olan] medeni kurallar da, yukarıdaki *kutsal* tabir edilen kanunlar da – her ikisi Sinay’da Tanrı tarafından verilmiştir. Her ikisi aynı derecede önemlidir. Üstelik, bir insana karşı kanundışı bir davranışta bulunduğu anda, bu seni sadece o insana değil, aynı zamanda Tanrı’ya karşı da sorumlu kılacaktır”.

Önlerine sunacağın – Moşe’ye sadece kanunları değil, onların altında yatan mantığı ve prensipleri de öğretmesi emredilmiştir. Böylece, insanlar, olaylar geliştikçe bunları tam olarak anlayacak ve uygulayacaktır. Kanunlar, tıpkı yemek için kurulmuş hazır bir sofraya gibi, bütünüyle onların *önlerine sunulmalıdır* (Raşi). Bu kanunlar, şu ana kadar gördüğümüzden farklı olarak sürekli birer emir değil, gündelik hayatta insanın karşılaşabileceği duruma bağlı olarak uygulanmayı gerektiren muhtemel kanunlardır. Bu sebeple “gerektiği zaman” kullanılmaları için *önlerine sunulmaktadır* (Sforno).

Davalar ve anlaşmazlıklar, özellikle Tora’nın kanunlarını hayata geçirecek olan uzman Yahudi yargıçların önlerine getirilmelidir. Bir yerde Yahudi kanununa göre yargıyı gerçekleştirecek yetkide bir *Bet-Din* (mahkeme) varsa, Yahudiler’in kendi aralarındaki sorunları çözüme kavuşturmak için, bunu gözardı edip Yahudilik dışı kanunlara göre karar veren bir mahkemeye gitmesi, Tora’nın ve dolayısıyla Tanrı’nın küçük düşürülmesi anlamına geleceğinden, yasaktır. Bu yasak, söz konusu durumda, her iki mahkemenin uygulayacağı kanun aynı olsa bile geçerlidir (Raşi).

Yitro peraşasının son pasuğundaki “*basamaklarla çıkma*” sözcüklerinin ardından, özellikle yargıçlara verilen bu emirlerin yan yana gelmesinden bazı kuralları öğrenilir. İki tanesi şunlardır: Yargıçlar, yargı sırasında son derece dikkatli olmalı, aceleci olmamalıdır (*Talmud – Sanedrin* 7b). Yargıçlar, karşılarına gelen davalılara, onları ayaklarıyla ezmesine davranmamalıdır (a.y.).

2-6 İbrani Köle. Yüzeysel bir bakışla, Tora’nın medeni kanunlara kölelik konusuyla başlaması oldukça garip görünmektedir. Ramban, bu kölelerin 6 yıl sonunda serbest bırakılmasına dair gerekliliğin, Bene-Yisrael’in Mısır esaretinden kurtuluşunun da hatırlatıcısı olduğunu söyler. Bu peraşaya ait *aftarada*, Peygamber Yirmeyau’nun, kölelerin altı yıl sonunda serbest bırakılmasını önemle vurgulamasının ve Bene-Yisrael’in bunu ihmal et-

mesi halinde alacağı cezanın ulusal bir sürgün olacağı hakkında yaptığı uyarının nedeni budur.

Buna ek yapılabilir: Kendi özgürlük ve mallarımızın gerçekte Tanrı’nın birer hediyesi olduğunu ve sahip olduğumuz her şeyi, sadece ve sadece Tanrı’nın bizleri kölelikten kurtarması sayesinde elde edebildiğimizi aklımızda tutmamız, başkasının kişilik ve mallarına duyduğumuz saygının düzeyini yükseltmemize yardımcı olacaktır. Dahası, bir kölenin yedinci yılda özgürlüğüne kavuşması, Yaratılış’ın da hatırlatıcısıdır. Tanrı evreni altı günde yaratmış, yedinci gün işi bırakmıştır.

Benzer şekilde, bir Yahudi’nin, *Şabat* geldiğinde, tüm işlerini bitirmiş gibi bir tavra sahip olmasının gerekmesi gibi, bir efendi de, kölesini yedinci yılında, hiçbir karşılık almadan özgür bırakmalıdır. Her ne kadar bir köle önemli bir maddi değer anlamına gelebilecekse de, tıpkı haftada altı çalışma günü olması gibi, bu değer de sadece altı yıl için geçerlidir.

Peraşanın ilk sözcükleri, köle satın alma niyeti olan bir Yahudi’nin, Yahudi olmayan köle daha ekonomik olsa bile, Yahudi bir köle almayı tercih etmesi gerektiğini ima etmektedir. Zira bir Yahudi, işçiliğini satacak kadar ekonomik zorluk içindeyse, kardeşlerinin ona yardım etme konusunda ahlaki bir yükümlülüğü vardır (*Or Ahayim*).

2. İbrani köle – Bir Yahudi, iki şekilde köle durumuna düşebilir: Aşırı fakirlikten kurtulmak için kendisini satabilir (Vayikra 25:39), ya da hırsızlık yapıp, çaldığı malın karşılığını ödeyemediği için yetkili yargı organı tarafından satılabilir (22:2). Bu bölümde özellikle ikinci durumdaki bir köleden bahsedilmektedir (Raşi).

İbrani köle ile ilgili kurallar bütünü, Tora’nın 613 emrinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 15. Tanrı bu mitsva ile, Yahudiler’in düşünceli ve yüksek karakterli olmalarını amaçlamıştır; zira ancak bu sayede berekete kavuşacaklardır. Kölelikle ilgili tüm kanunlar, Tora’nın, toplumun en düşük düzeyli kişilerine bile gösterdiği şefkat ve merhametin örnekleridir (*Sefer Ahinuh*).

Altı yıl hizmet edecek – Her ne kadar “köle” olarak adlandırılrsa da, burada bahsedilen kişi istenildiği şekilde kullanılamaz. Kendi ustalığı doğrultusunda belirli bir işe verilir, belirli mesai saatlerinin dışında ya da başka işlerde çalışmaya

[66. İbrani Erkek Köle]

21

¹ Ve [Bene-Yisrael'in] Önlerine sunacağın kanunlar şunlardır:

² Bir İbrani köle satın alırsan, [bu köle] altı yıl hizmet edecek ve yedincide karşılıksız olarak serbest kalacaktır.

21.



Medeni Kanun

Genel olarak medeni kanun ve ceza hukukuyla ilgili olan bu peräşa ile, On Emir ve *Mizbeah* kanunlarının art arda gelmesi, Yahudilik'le ilgili çok önemli bir gerçeği vurgulamaktadır. Tanrı için, günlük konuşmalardaki kullanımının aklımızda oluşturduğu tablo açısından “din” diye bir şey yoktur. Çoğumuz “din” denince sadece törenler ve felsefeden meydana gelen bir maneviyat yolunu tahayyül ederiz. Batı kültürü bu sebeple “din ve devlet” işlerini birbirinden ayırır. Zira “din”in kabul edilmiş manasına göre, din sadece manevi dünyayla ilgilidir, dolayısıyla günlük hayatı etkilememelidir.

Yahudilik ise, böyle bir ayrımı kabul etmez. Aksine, Yahudilik'te hayatın tüm yönleri iç içedir ve kutsiyet, sadece maneviyat çevresinde dönen törenler ve uygulamalar değil, aynı zamanda günlük yaşantıda karşımıza çıkan her türlü durumdaki davranışlarla da oluşur. Bu sebepledir ki, Hahamlarımız, “*Hasid – Tanrı'ya İçtenlikle Sadık*” olmak isteyen birinin, öncelikle medeni kanun ve zarar/tazminat hukuku konusunda titiz olması gerektiğini vurgularlar (*Talmud – Bava Kama* 30a). Çünkü Yahudilik'te dürüst bir mahkeme salonu da en az bir sinagog kadar “tapınak” niteliğindedir. Benzer bir şekilde, başkalarının malı, canı ve onuru ile ilgili ihmalkar davranan bir kişi de, en az *Şabat* ya da *Kaşerut* konusunda ihmalkar davranan biri kadar Yahudilik'ten uzaktır. Tora, yaşamın her alanını kapsar ve kutsiyet her şeyiyle bölünmez bir bütündür. Gerçekten de Yisrael'in bir ulus olarak güvenliği, maddi konulardaki adaleti işletmelerine bağlıdır. Nitekim Peygamber Yeşayau da, halkı yaklaştırmak olan felaket ve sürgün dönemi ile ilgili uyardıktan sonra, “*Tsiyon adalet, esirleri dürrüstlük sayesinde kurtarılacaktır*” (Yeşayau 1:27) diyerek bunu vurgulamıştır.

Mizbeah'tan hemen sonra medeni hukuk konusuna geçilmesinden, Hahamlarımız bir kural öğrenir: Yüksek yasama ve yargı organı olan *Sanedrin*'in *Alaha* konularında otorite olan 71 üyesi, *Bet-Amikdaş*'ın bitişiğinde, Tapınak Dağı'nda bulunması gerekir. Çünkü hem *Bet-Amikdaş*, hem de Tora'nın doğru bir şekilde uygulanmasından sorumlu olan *Sanedrin*, Tanrı'ya hizmetin ve kut-

siyetin simgeleridir. Davasını doğru yöneten bir yargıcın, Yaratılış faaliyetine ortak haline geldiği, yozlaşmış bir yargıcın ise Tanrı'nın yarattığı dünyayı yıktığı kabul edilir. Bu nedenle, Tora'nın, Kızıldeniz'in yarılması ve Sinay dağındaki mucizelerden bahsedip, bizlere Tanrı'yı tanıttıktan hemen sonra, dışarıdan bakan bir gözün “kutsiyetle ilgisiz” olarak tanımlayacağı medeni hukuk kurallarından bahsetmesi çok doğaldır. Oysa bunlar “kutsiyetle ilgisiz” olmaktan son derece uzaktır. Bu kanunlar, Tanrı'nın büyüklüğünü, tıpkı Tanrı'nın varlığını ve egemenliğini ilan eden Birinci emir kadar ortaya koyan ifadelerdir. Bu nokta, peraşanın ele aldığı ilk konu olan Yahudi kölelerle ilgili bölümde, açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. En düşkün erkek ve kadın bile Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. Dolayısıyla onlara nasıl davranılması gerektiği konusu da, en az *Yom Kipur*'da *Bet-Amikdaş*'ta gerçekleştirilen özel ibadeti tanımlayan prosedür kadar özenli bir şekilde ele alınmaktadır.

Ramban, medeni kanunun, başkalarının malını arzulamayı yasaklayan onuncu emrin bir uzantısı olduğunu öne sürer. Kişi, neyi arzulamaması gerektiğini bilmek için, öncelikle başkalarının haklarını ve mülkünü tanımalıdır.

Bu peraşada verdiğimiz açıklamalarda, tüm kanunların az detaylı incelemelerine yer vermekteyiz. Tüm bu kanunların akla gelmeyecek kadar ince detaylarına *Talmud*'da son derece geniş yer verilmektedir. Dolayısıyla Tora'nın düz metninden ve genel fikir verme amaçlı bu açıklamalardan kesin sonuçlar çıkarmadan önce, tüm kanunların alt detaylarının, uygulanabilmeleri için gereken özel şartların, hangi durumda hangi yöntemin öncelikli olduğuna dair kriterlerin bu çalışma içinde yer almadığı akılda tutulmalıdır.

1. Ve... – Bu sözler, Tanrı'nın, Moşe'ye Yitro peraşasının sonunda söylemeye başladığı sözlerin devamıdır. Bu oldukça uzun bir konuşma olduğundan, peraşanın başından, *Perek* 24'e kadar tırnak işaretlerini koymamayı tercih ettik.

Buradaki “ve” bağlacı, bu bölümle, On Emir ve *Mizbeah*'la ilgili bölüm arasında doğrudan ilişki olduğunu göstermektedir (Raşi). Mesaj açıktır: “Buradaki, insanlar arası ilişkileri düzenleyen [ve Tora vermeye, insanın mantık yoluyla üretmesi

ג אִם-בְּגֵפֶן יָבֵא

3

בְּגֵפֶן יֵצֵא אִם-בְּעַל אִשָּׁה הוּא וַיֵּצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: ד אִם-אֲדֹנָיו יִתְּנֶלְךָ

4

אִשָּׁה וַיִּלְךָ-לָן בָּנִים אֵן בָּנוֹת הָאִשָּׁה וַיִּלְדֶּיהָ תִּהְיֶה לְאֲדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא

בְּגֵפֶן: ה וְאִם-אָמַר יֹאמֵר הָעֶבֶד אֶהְבֵּתִי אֶת-אֲדֹנִי אֶת-אִשְׁתִּי וְאֶת-בְּנֵי

5

לֹא יֵצֵא חֲפָשִׁי: ו וְהִגִּישׁ אֲדֹנָיו אֶל-הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל-הַדָּלֶת אֵן

6

אֶל-הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת-אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוּ לְעֹלָם: ס

eşi ve çocuklarıyla yaşamaya devam eden bir köleyi hor görür. Hizmet süresini uzatan tören, *kulak* ve *kapıyı* vurgulamaktadır. Hahamlarımız bunu açıklarken, üç noktaya dikkati çekerler: [a] Bene-Yisrael Tanrı'nın özel kullarıdır (Vayikra 25:55). Dolayısıyla efendisinden ayrılmak istemeyen köle o kadar aşağılıktır ki, bir kölenin kölesi olmaya hazırdır (*Talmud – Kiduşin* 22b). [b] Burada, yukarıda belirtildiği gibi, yetkili yargı organı tarafından satılmış bir hırsızdan bahsedilmektedir. [c] *Kapı* ve *pervaz*, özgürlüğü temsil eder. Ne de olsa Yahudiler, Mısır'da özgürlüklerine kavuşmadan önce *Pesah-korban*larının kanlarını kapılarına sürmüşler, Yahudi evleri bağışlanmıştı (12:22-23). Bu üç noktayı ele alan Hahamlarımız, Sinay'da "*Çalma!*" emrini duymuş [ve buna rağmen çaldığı için altı yıl köle olmasına karşın özgürlüğüne kavuşmayı reddedecek kadar düşmüş] olan *kulağın* delinmeyi hak ettiğini söylerler. Sadece Tanrı'nın kulu olmak varken, bir insanın kölesi olmayı tercih eden bir Yahudi, Mısır'daki *pervaz* dersini algılayamamış demektir. Bu nedenle, delme işlemi kapıda yapılar (*Talmud – Kiduşin* 22b).

5. Derse – İbranice *Amor Yomar*. Bu ikileme, kölenin, altıncı yılın başında köle iken ve altıncı yılın sonunda köleliğin bitiminde olmak üzere iki kez söz konusu istekte bulunmasının gerekli olduğunu gösterir (a.y.). Eğer eşi [=Yahudi olmayan cariye] ve çocukları yoksa, delme işlemi yapılmaz (a.y.).

6. Mahkemeye – *Targum Onkelos; Mehilta; Raşi*. İbranice *Eloim*. Bu Tanrı'nın isimleri'nden biri olmasına karşın, çeşitli yerlerde yargıçıları ve yargı organını ifade eder (bkz. 22:7, 22:8, 22:27; Şemuel I 2:25; Şofetim 5:8; Teilim 82:1, 82:6, 138:1); zira mahkeme, Tanrı'nın kanunlarını dünyada uygulayan kurumdur (İbn Ezra) ve yargı sırasında *Şehina*, yargıçlara eşlik eder (Ramban). Bu da o yerlerden biridir ve söz konusu yargı organı, üç yargıçtan oluşmalıdır (Ramban, *Yad – Avadim* 3:9). Köleyi efendiye satan, yargı organı

olduğuna göre, hizmet süresini uzatma kararının verilmesinde de yargıçlar rol oynamalıdır (Raşi). Yargıçlar, köleyi bu aptalca karardan vaz geçirmeye uğraşırlar.

Kapının ya da pervazın yanına – Efendi, kulağı kapının içine doğru delmelidir; Devarim 15:17 (bkz. *Yad – Avadim* 3:9, *Lehem Mişne* o.a.). Biz kulağı delip geçer, ama kapıya girmez. Kapının yanında kulaktan akan kan, Mısır'da kapılara sürülen kanı hatırlatacak, diğer yandan da köleye "Ben sana gitmen için kapıyı açtım; ama sen kendin kapattın" mesajını verecektir (Rabenu Behaye).

Biz – İbranice *Martsea*. Bu sözcüğün sayısal karşılığı 400'dür. Tora'nın özellikle bu aletten bahsetmesi, bir bakıma "Sizi 400 yıl boyunca başkalarına bağımlı olmaktan kurtardım; sen ise kendine efendi alıyorsun!" şeklinde bir azarlamadır (krş. Bereşit 15:13).

Zamanın sonuna dek – İbranice *Leolam*. Bu sözcük "*ebediyen; dünyanın sonuna kadar*" anlamında olmasına karşın, Yahudi kanununda "zaman"dan kasıt, elli yıllık döngüdür. Dolayısıyla anlam "*Yovel yılına kadar*" şeklindedir (Vayikra 25:10, 25:40; *Mehilta; Targum Yonatan; Talmud – Kiduşin* 21b; Raşi). Ellinci yıl olan *Yovel*'de her şey ait olduğu orijinal konumuna döner ve dünya yeni bir döneme girer. Mallar asıl sahiplerine, tüm köleler de ilk altı yıllarının içinde olsalar bile, ailelerine geri dönerler. Hizmet süresini uzatmış bir köle, efendisi ellinci yıldan önce ölürse de serbest kalır.

Bunun elli yıllık dönemi ifade ettiğine dair bir ipucu da Peygamber Şemuel'in hayatında mevcuttur. Annesi Hana, Şemuel'in "zamanın sonuna kadar [Tanrı'nın evinde] oturacağını" söylemiştir (Şemuel I 1:22). Şemuel oraya geldiğinde 2 yaşındaydı ve 52 yaşında ölmüştü (*Daat Zeke-nim; Rabenu Behaye*).

³ Hizmete başladığında bekarsa, tek başına ayrılacaktır. Eğer evliyse, eşi de onunla ayrılacaktır

⁴ Efendisi ona bir eş verir ve [bu kadın] ona oğullar ya da kızlar doğurursa, kadın, çocuklarıyla birlikte efendisinin [malı olarak] kalacak, [köle] ise tek başına ayrılacaktır.

⁵ Eğer köle “Efendimi, eşimi ve çocuklarımı seviyorum; serbest kalmak istemiyorum” derse, ⁶ efendisi onu mahkemeye getirmelidir. Onu kapının ya da pervazın yanına getirerek, efendisi onun kulağını bizle delecektir. [Köle bunun ardından efendisine] zamanın sonuna dek hizmet edecektir.

zorlanamaz. Bunun dışında efendisi ona kendisine eşit yiyecek ve konfor sağlamalıdır.

Yedincide – Köle altı yıl hizmet ettikten sonra çalışmasını takip eden yedinci yılda serbest kalacaktır. Başka bir deyişle bu “yedinci yıl”, *Şemita* yılı değildir (Vayikra 25:24; *Talmud Yerusalmi – Kiduşin* 1:2). Bir köle yedinci yılın dışında üç yolla daha serbest kalabilir. Bu altı yıllık döneme *Yovel* yılı rastlarsa, efendisi ölürse veya altı yılın dolmasına kadar olan sürenin parasal karşılığını öderse.

Karşılıksız olarak – Köle, hizmeti sırasında hasta düşüp iş görememişse, hatta efendisi onun tedavisi için bol masraf yapmışsa bile, zamanı dolduğunda, kölenin efendisine yönelik hiçbir yükümlülüğü yoktur (Rambam). Aksine, efendisinin onu boş elle göndermesi yasaktır (Devarim 15:14).

3. Bekarsa – Tam çeviriyle “*Elbisesinin eteğiyle geldiyse, elbisesinin eteğiyle çıkacaktır*”. Bu “yalnız ve bekar geldiyse aynı şekilde çıkacaktır” anlamındadır.

Tek başına ayrılacaktır – Bekar geldiyse, efendisi ona bir eş veremez. Bu pasukta buna değinilmektedir: “Bekar geldiyse, bekar kalmaya devam edecektir” ve efendisi onu evlendiremez (Raşi). Bekar gelen erkek kölenin, Yahudi olmayan bir cariyeye ile olduğu gibi, bir Yahudi kızı ile evlenmesi de aynı şekilde yasaktır (krş. Rabenu Behaye). Sıradaki pasukta bahsedilen, efendinin köleye bir eş vermesi durumu ise, sadece köle hizmete başladığında evli ise mümkündür.

Tora, kölenin [p. 5 ve 6’da dile getirilen türde,] özgürlük yerine çalışmayı tercih edeceği bir durum yaratmak istemez. Bekarsa evlenememesinin temelinde bu vardır. Zira efendisi onu Yahudi olmayan bir cariyeye ile evlendirebilir. Ve eğer kölenin kendine ait bir ailesi yoksa, bu “eşinden” [yani cariyeden] ayrılmamak için yine köle olarak kalmayı tercih etme tehlikesi vardır. Diğer yandan, köle, Yahudi eşe ve çocuklara sahip biri ise, altı yılın sonunda [efendisinin malı olarak kalmaya devam edecek olan] cariyeye ve çocuğuyla kal-

mak istemesi düşük ihtimaldir (*Daat Zekenim*). Bu nedenle, Tora, kölenin evlenmesine, sadece kendisine ait Yahudi bir ailesi varsa izin vermektedir.

Yukarıda belirttiği gibi (p. 2), bu bölüm, sadece hırsızlık suçu sonucu girdiği borcu ödemek için mahkeme tarafından köle olarak satılan kişilerle ilgilidir. Ve efendisi tarafından Yahudi olmayan bir cariyeye ile yaşamaya zorlanabilecek tek köle, bu sınıftaki köledir. Tora’nın buna izin vermesinin nedeni, satışı, olası alıcılar için daha çekici hale getirmek olabilir. Zira cariyenin çocukları da kendisi gibi efendinin sürekli malı olacaklardır. Satışın gerçekleşmesi sonucunda da köle hem borcunu ödeyebilecek, hem de hizmet süresi bittikten sonra yeni bir hayata borçsuz olarak başlayabilecektir. Üstelik serbest kaldığında, efendisi ona bazı armağanlar vermekle yükümlüdür (Devarim 15:14); bu şekilde, yeni bir hayat kurma şansını da elde etmiş olur.

Eşi de onunla ayrılacaktır – Hizmet süresi başladığında evli olan Yahudi bir kölenin eşinden bahsedilmektedir. “Ayrılacak” olması, kocası ile birlikte efendisine hizmet etmekle yükümlü olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, kölenin ailesi, altı yıl boyunca aileyi geçindiren reisten mahrum kalacağı için, Tora, efendiyi, kölenin eşi ve çocuklarını da geçindirmekle yükümlü kılmaktadır. Kölelik bittiği zaman, efendinin bu yükümlülüğü sona erer (*Talmud – Kiduşin* 22a; Raşi).

4. Bir eş verir – Efendiye ait, Yahudi olmayan bir köle kadından bahsedilmektedir (*Mehilta*; Raşi).

Efendisinin [malı olarak] kalacak – “Efendisinin” sözcüğü, “kadının efendisi” anlamındadır (*Adonea*). Başka bir deyişle söz konusu kadın Yahudi olmayan bir cariyedir. Bu kadın, efendinin malıdır ve onun daha çok köle sahibi olması amacıyla Yahudi bir köle ile birleştirilmiştir. “Çocuklarıyla birlikte” ifadesi de, çocuklarının kendisiyle aynı statüde olduğunu belirtmektedir. Eğer bu cariyeye Yahudi olsaydı, ne kendisi ne de çocuklar, efendiye ait olurdu (Raşi; Ramban).

5-6. Tora, özgürlüğünü reddedip, efendisinin yönetiminde köle olarak kalmaya, yine köle olan

7-8 ז וְכִי־יִמְכַר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאִמָּהּ לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים: ה אִם־רָצָה
 בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא [לו] יַעֲדָה וְהִפְדָּה לְעַם נִכְרִי לֹא־יִמְשַׁל לְמִכְרָהּ
 9-10 בְּבִגְדוֹ־בָהּ: ט וְאִם־לָבְנוּ יִיעַדְנָה כְּמִשְׁפֶּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ: י אִם־אַחֲרַת
 יִקַּח־לָּהּ שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעֻנְתָּהּ לֹא יִגְרַע:

cağı 6. yıldaki hizmet değerinin yanında ilk yılki değer çok azdır. Bu nedenle, eğer 2 ya da 3 yıl sonra kurtarılırsa, efendinin neredeyse tüm satış fiyatını geri isteme hakkı vardır. Yine de, Tora, efendinin, her yıldaki hizmeti eşit değerde tutarak, kızın daha düşük bir ücretle serbest kalmasını sağlamasını emretmektedir. Başka bir deyişle, kızı 3 yıl sonra serbest bırakacaksa, satış parasının yarısından fazlasını talep etmemelidir (Raşi).

Ramban'a göre, kurtarma konusunda özen göstermek özellikle babaya düşmektedir. Zira bir kişi bu örnekteki gibi bir kız hizmetçi satın aldıysa, Tora'nın bu kızı evin hanımı yapmayı hedeflediğinin bilincindedir ve onunla evlenmeye ya da oğluna eş olarak vermeye hazır olmalıdır. Ve bir baba, karşısındaki insanın bunu yapmaya hazır olmadığını gördüğü takdirde, kızını orada bırakmamak için elinden geleni yapmalıdır.

Ona ihanet etmişken – Efendi onu evin hanımı yapmayı reddederek ona ihanet etmiştir. Ayrıca kızın babası da, kızını vermek için bu düşüncesiz adamı seçtiği için kızına ihanet etmiş gibidir. Ya da genel olarak, kızını satmış bir baba, kızına ihanet etmiştir (Ramban; Sforno; bkz. Bereşit 31:15).

İfadenin İbranicesi **Bevigdo Ba** şeklindedir. Bu genel olarak yapılan çeviridir ve Rabi Eliezer'in görüşü doğrultusundadır. Rabi Akiva ise bunu "**Beged – Elbise**" sözcüğü ile bağlantılı görür. Buna göre anlam, "[efendinin] giysisi [kızın] üstünde [bir çadır gibi gerilmiş] iken..." şeklindedir. Giysi eteğinin birinin üzerinde gerilmesi, evliliği ima eden bir deyimdir (Rut 3:9; bkz. s.a.).

Bir başkasına satma yetkisi yoktur – *Mitsvat Lo Taase* No. 28 (*Sefer Ahinuh*). Efendi kızı evlilik amacıyla sorumluluğu altına aldıktan sonra, onunla evlenmese bile, onu başkasına satma yetkisi yoktur (Rabenu Behaye). Kız serbest kaldıktan sonra babası da onu bir daha kimseye satamaz (Hirsch; *Tora Temima*). Hem efendi hem de baba, kızı karşı ihanet içindedir.

"Bir başkasına" sözcüğünün İbranicesi **Leam Nohri**'dir. Bu doğrudan anlamıyla "yabancı bir halka" anlamındaysa da (*Mehilta*; Ramban), gerçek anlamı "halka, bir yabancıya [*Yahudiler içinde bir başka birine*]" şeklindedir (Raşi; *Yad – Avadim*

4:10). "Yabancı"dan kasıt, "kızın evlenmesine uygun olmayan biri" de olabilir (Hirsch). Dolayısıyla bu emrin genel bir kolu, bir babanın, kızını başka ulustan ya da Yahudi olsa bile, evlenmesine uygun olmayan birine satmasını yasaklamaktadır. Rambam da *Mehilta*'ya dayanarak, özellikle Yahudi olmayan birinden bahsedildiğini öne sürmektedir. Zira bir Yahudi kızını, başka ulustan birine satmak, ona yönelik olası en büyük ihanet olacaktır (Rabenu Behaye).

9. Oğluna – Efendi bu kızı sadece oğluna eş olarak belirleyebilir. Kendi kardeşine ya da bir başkasına değil (*Talmud Yerusalmi – Kiduşin* 1:2). Bu durumda oğlu, babanın yerine geçmektedir ve yine kızla evlenmesi için ayrıca sembolik bir tören yapmaya gerek yoktur; efendinin kızın babasına verdiği para **Kesef Kiduşin** olarak geçerlilik kazanacaktır (Raşi; bkz. p. 7-11 açk.).

Genç kızların normal haklarına... – Babasının satmadığı özgür bir kız hangi haklara sahipse, tamamen aynı haklarla. Bu haklar sıradaki pasukta belirtilmektedir (Raşi). Bu kız, "satış" yoluyla eş olmasına karşın, Yisrael'in en önde gelen ailesine mensup bir kadınla tamamen aynı haklara sahiptir. Elbette bu durum, kızla efendi ya da oğlunun evlenmesine bağlı değildir; kim evlendiyse, kızı bu hakları sağlamakla yükümlüdür. Alternatif olarak, efendi, bu kızı oğluyla evlendirirse, "kendini kızımıymış gibi", ona kendi cebinden çeyiz hediyesi vermelidir (Ramban).

10. Başka bir kadınla evlenirse – "Eğer efendi ya da oğlu, hizmetçi olarak satılmış kızla evlendikten sonra, bir başka kadınla evlenirse, kızın haklarını eksiltemez". Poligami Tora Kanunu tarafından izin verilen bir durumdu. Daha sonraları Rabenu Gerşom'un (965-1028 civarı) liderliğindeki tüm Avrupa Hahamları tarafından, birden çok kadınla evlenmek yasaklanmıştır. Yine de bunun öncesinde bile poligaminin Yahudiler arasında çok yaygın olmadığı bilinmektedir. Bu pasukta, ikinci bir kadınla evlenmenin, ancak ilk eşin haklarında en ufak bir azalmanın gerçekleşmeyeceği garanti altına alındığı takdirde mümkün olduğu öğrenilmektedir (Sforno).

Yiyecek, giyecek, vakit haklarını eksiltemez –

[67. İbrani Kadın Köle]

⁷ Eğer bir adam kızını hizmetçi olarak satarsa, [bu kız,] kölelerin salıverildiği şekilde serbest kalmayacaktır

⁸ Eğer kız, onu kendisine [eş olarak] belirlemesi gereken efendisi tarafından hoş bulunmuyorsa, [efendisi] onun kurtarılmasına yardımcı olmalıdır. Ona ihanet etmişken, onu bir başkasına satma yetkisi yoktur⁹ Eğer [efendi] onu oğluna [eş olarak] belirlerse, ona genç kızların normal haklarına tamamen uygun şekilde davranılmalıdır.

¹⁰ Eğer başka bir kadınla evlenirse, [ilk kızın] yiyecek, giyecek ve vakit haklarını eksiltemez.

7-11. Kız evlâdın ‘satılması’. Bir kız ergenliğe erişmediği sürece babasının otoritesi altındadır ve Tora, babaya kızı bir hizmetçi olarak “satma” hakkı vermektedir. Fakat metinden ve Hahamlarımız’ın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, baba bu hakkı sadece kızın yararına olacak şekilde kullanabilir. Eğer bir baba ailesini geçindirmek için her türlü yolu denemiş, en ağır işlerde çalışmış ve buna rağmen kızına bakabilme konusunda hiçbir ümidi yoksa (*Talmud – Kiduşin* 20a; *Yad – Avadim* 4:2), sahipsiz ya da aç kalmasındansa, onu hizmetçi olarak satmasına izin vardır. Çünkü bu satışın, kızın ya efendisi ya da oğlunun eşi olmasıyla sonuçlanacağı beklenir. Öyle ki, eğer ikisi de kızla evlenmezse, Tora bunu, kıza yönelik bir ihanet şeklinde tanımlamaktadır (p. 8). Eğer ikisinden biri kızla evlenirse, babaya satış karşılığında verilen para, “*Kesef Kiduşin – Nişanlanma Parası*” olur [Damadın geline parasal değeri olan bir şey – örneğin bir yüzük – vermesi, evlilik bağının başladığına dair üç olası sembolden biridir]. Böylelikle kızın, evlendiği kişiye bağlandığı simgelenmiş olur (*Talmud – Kiduşin* 18b). Normal şartlarda, bir baba bu nişanlama hakkını, kızı henüz ergenliğe ulaşmadan kullanamaz (a.k. 41a). Fakat bu bölümdeki örnek bir istisnadır; zira baba bu şekilde, kızına, aksi durumda elde edemeyeceği bir gelecek sağlamaktadır (Hirsch).

7. Bir adam kızını – Bir baba, oğlunu köle olarak satamaz. Bir kadın kendisini köle olarak satamaz (*Mehilta*).

Kölelerin salıverildiği şekilde... – Bu sözler, yukarıdaki erkek Yahudi köle değil, Yahudi olmayan kölelerin serbest kalışını belirtmektedir. Daha ileride görüleceği üzere (p. 26-27), bir kişi Yahudi olmayan kölesini belirli şekillerde sakatladığı takdirde, köle otomatik olarak serbest kalır. Fakat burada bahsedilen Yahudi hizmetçi kız, böyle bir durumda bile serbest kalamaz. Devarim 15:12’de erkek ve kadın Yahudi köleler eşdeğer tutulduğu için aynı durum erkek köleler için de geçerlidir. Böyle bir sakatlama durumunda, efendi, Yahudi kölesine gereken tazminatı öder, fakat köle onun

otoritesi altında kalmaya devam eder. Bir hizmetçi kız, erkek kölenin serbest kaldığı dört yola (p. 2 a.k., *Yedincide* k.b.) ek olarak, ergenlik belirtileri gösterdiğinde de otomatik olarak serbest kalır (p. 11).

8. Kendisine [eş olarak] belirlemesi gereken – Bir kişi Yahudi hizmetçi kız aldığı zaman bunu kızın fikrini almadan yapamaz. Zira onu aldığı anda ya kendisine ya da oğluna (s.p.) eş olarak belirleme amacında olmalıdır (Sforno; *Talmud – Kiduşin* 19a). Bu, Tora’nın emirlerinden birisidir. *Mitsvat Ase* No. 16. Bu emir, kızın kurtarılmasına göre önceliklidir ve kurtarma emri (bkz. s.a.) ancak evlilik niyeti yoksa devreye girer. Zira Tora, babasının kötü durumu sebebiyle satılan bir kızın ezik yaşamasını değil, geldiği evin hanımı olmasını istemektedir. Bu açıdan efendi, kızın çalışmasından memnunsu bile, onunla evlenme veya onu oğluya evlendirme niyeti yoksa, kızın ezik bir durumda kalmasına izin vermemek için elinden geleni yapmalıdır (*Sefer Ahinuh*). Efendi, eş olarak belirleme işlemini “Sen benim eşim olarak belirlendin” şeklinde bir deklarasyonla yapar (*Yad – Avadim* 4:7).

“*Kendisine*” sözcüğü, bu pasukta [olumsuzluk anlamı veren] *Lo (Lamed-Alef)* şeklinde yazılır; ama geleneksel olarak *Lo (Lamed-Vav)* şeklinde okunur. Yazılış şekline göre cümlelerin anlamı “[*kendisine eş olarak*] belirlemediği için” iken, okunuşuna göre anlam, çevirimizdeki gibidir. Bu gibi durumlarda, sözcük geleneksel okunuş şekline göre değerlendirilir. Kısacası, bu cümle, efendinin, evliliğin ayarlanması için ahlaki bir yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir (İbn Ezra). Fakat yazılış şekli de göz önüne alındığında, cümleden “kendisine eş olarak belirlemesi gerekmesine rağmen bunu yapmadığı” anlamı çıkmaktadır.

Kurtarılmasına yardımcı olmalıdır – *Mitsvat Ase* No. 17 (*Sefer Ahinuh*). Kız ve ailesinin, özgürlüklerini geri satın alma hakları vardır. Efendi de kızı bir şekilde evin hanımı yapmaya niyetli değilse, onun serbest kalması için kolaylık sağlamalıdır. Örneğin, eğer kız 5 yaşındayken satılmışsa, daha olgun ve sorumluluk sahibi ola-

יֵא וְאִם־שָׁל־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה

11

לֹא וַיֵּצֵאֲהָ חָנָם אֵין כֶּסֶף: ׀ יב מִכָּה אִישׁ וּמֵת וּמֵת יוֹמָת: יג וְאֶשֶׁר

12-13

לֹא צָדָה וְהֵאֱלֵהִים אֹנָה לִידוֹ וּשְׁמָתִי לָךְ מִקּוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שָׁמָּה: ׀

יד וְכִי־יִנָּד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהִרְגֹּן בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחִי תִקְחֵנוּ לְמוֹת: ׀

14

rumda, ulusun önde gelenlerinden biri olsa bile katilin canını bağışlamak yasaktır. Ancak, biri dikkatsizlik yüzünden kaza sonucu ölümüne sebebiyet vermişse ["*pusu kurmamışsa*"] yine cezayı hak etmekle birlikte, bu, idam cezası değildir. Örneğin bir taşı iki metre atmaya niyetlenmişken, bir sebeple dört metre atarak birinin ölümüne sebebiyet veren kişi idam edilmez (*Talmud – Makot* 7b). Bu ve benzeri türde bir suçlu için ceza [ki bu ceza günahın silinmesi amaçlıdır (*Sforno*)], özellikle belirli şehirlerde sürgün hayatı sürmektir.

Tanrı rast getirmişse – Tanrı, yanlış davranma gibi bir niyeti olmayan bir kişinin neden bir anda katil durumuna girmesini sağlasın? Dünyada meydana gelen hiçbir şeyin rasgele olmadığı, Tora'nın temel prensiplerinden biridir. Her olayda Tanrı'nın parmağı vardır. "Aniden, tesadüfen" gerçekleşen olaylar sadece öyle görünürler. Bir insan başkasını yanlışlıkla da olsa öldürme travmasını yaşıyorsa, bunu ona "*Tanrı'nın rast getirdiğini*" bilmeli, bir zamanlar buna sebebiyet verecek bir günah ya da suç işleyip cezasız kaldığını anlamalıdır. Elbette kurban da boşuna ölmüş değildir [Yine de durumu kurbanın suçlu olduğunu düşünmemiz gerekir diye bir kural yoktur; zira Tanrı'nın gizli hesapları, sadece Kendisi tarafından bilinir]. *Talmud* bir örnek verir: A kişisi birini kasıtlı olarak, B kişisi ise yanlışlıkla öldürmüş, fakat tanık olmadığı için ceza görmemişlerdir. Tanrı her ikisini bir handa bir araya getirir. A bir merdivenin altında oturur, B ise merdivene çıkarken dengesini kaybederek A'nın üstüne düşer ve onun ölümüne sebebiyet verir. Han tanık dolu olduğu için, B bu kez sürgün cezasına çarptırılır; A ise önceden çarptırılmadığı idam cezasına karşılık ölmüş olur (*Makot* 10b). Bu örnek, dünyadaki hiçbir şeyin rastlantı olmadığını, ceza görmemiş görünen kişilerin de bir gün bir şekilde İlahi Adalet'ten kaçamayacağını vurgulamaktadır. Bu pasukta Tanrı'nın, özellikle Yargı Niteliği'ni ifade eden İsmi **E-lo-im**'in kullanılması da bunu ima etmektedir (Rabenu Behaye).

Sana – Bu sözler gereksiz gibi durmaktadır. Dahası, şu ana kadar kazara katil olan kişiden üçüncü tekil şahısla bahsedilmesine karşın, burada ikinci tekil hitaba geçilmektedir. Hitap katile

olsaydı "ona" denmesi gerekirdi. Raşi bu sözlerin Moşe'ye hitaben söylenmekte olduğunu belirtir. Her ne kadar sığınak şehirleri Erets-Yisrael'e girmekten sonra yürürlüğe gireceklerse de, halk çöldeyken bile, kazara katil olmuş kişilerin sığınabileceği bir yer ayarlanacaktır. Ve bu, kampın merkezindeki Levi kabilesine ait bölgeydi; ki Moşe de Levi kabilesindendi (a.k. 12b; *Mizbeah* da burada bulunmaktaydı (s.p.)). Dolayısıyla, Tanrı "*sana*" diyerek, bu sığınma yerinin, "Moşe'nin ait olduğu yerde" olacağını belirtmektedir.

Sığınabileceği bir yer sağlayacağım – Bkz. Bamidbar 35:10-34; Devarim 19:1-13; Yeşua 20:1-9.

14. Onu sinsice öldürme tasarısına girişirse – Ya da "*kasıtlı olarak*" (Hirsch), "*düzen kıvarak*". Buradan, idam cezasının sadece bilinçli bir cinayetin karşılığı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla zeka özüllü bir kişi, hastasını tedavi ederken onun ölümüne sebep olan bir doktor, *Bet-Din*'in verdiği kırbaçlama cezasını uygularken ölümüne sebebiyet veren bir görevli gibi kişiler, idam cezasından muaftır (*Mehilta*; Raşi). Buradan ayrıca bir katilin idam edilebilmesi için öncelikle geçerli tanıklar tarafından uyarılmış olması gerektiği de öğrenilmektedir. Bu katil uyarılmış olmasına karşın tasarısını gerçekleştirmişse, idamı hak eder (*Talmud – Sanedrin* 41a).

Onu Mizbeah'ın yanından bile almalısın – Kasıtlı adam öldüren bir katilin, sığınma şehrinde alınıp cezalandırılacağı açıktır (İbn Ezra; *Hizkuni*; Rabenu Behaye). Tora burada, merhameti simgeleyen *Mizbeah*'a tutunsa bile, katilin oradan alınıp cezalandırılması gerektiğini söylemektedir. Dahası, söz konusu katil, *Mizbeah*'ta kurban işlemleriyle ilgilenmeye hazırlanan bir *Kohen* ise bile, oradan alınmalıdır (*Mehilta*; Raşi). Böyle bir durumda, katile merhamet etmek, diğer insanlara karşı acımasız davranmak anlamına gelir (Rabenu Behaye).

Bir görüşe göre, çölde kazara katil olmuş birinin sığınma yeri *Mizbeah*'tı (*Sforno*). Kral David'in başkumandanı Yoav da, cezadan kaçma umuduyla *Mizbeah*'ın köşelerindeki "boynuz" tabir edilen çıkıntılardan birine tutunmuş, fakat cezadan kurtulamamıştır (Melahim I 2:28-32).

¹¹ Ve eğer [efendi] onun için [yukarıdaki seçeneklerin] üçünü de uygulamazsa, [kız] karşılıksız ve ücretsiz olarak serbest kalır.

[68. Adam Öldürme]

¹² Bir adama vuran, [kurbanı] ölürse, idam edilecektir.

¹³ Fakat pusu kurmamış ve [bu olayı] ona Tanrı rast getirmişse, sana, [katilin] sığınabileceği bir yer sağlayacağım.

[69. Cinayet]

¹⁴ Bir kişi, akranına karşı onu sinsice öldürmeyi tasarısına girişirse, [amacına ulaştığı takdirde] ölmesi için onu *Mizbeah*’ın yanından bile almalısın.

Mitsvat Lo Taase No. 29. Her ne kadar hizmetçi kızla ilgili olarak geçse de, bunlar normalde de bir erkeğin, eşine yönelik yükümlülükleridir. “Vakit”ten kasıt, erkeğin eşine ayırması gereken özel zamanlardır. Bu özel zamanın anlamı da evlilik ilişkisidir (*Sefer Ahimuh*; Raşi). Ramban ise, sadece “vakit” sözcüğünün değil, her üç maddenin de, karı-koca arasındaki özel ilişkiye ait terimler olduğunu belirtir.

11. Üçünü de uygulamazsa – Eğer kız [1] efendiyle veya [2] oğluyla evlenmezse, ve [3] kurtarılması kolaylaştırılmazsa, tıpkı erkek kölelerde olduğu gibi, altı yıllık zorunlu süresi dolduğunda, hiçbir yükümlülüğü olmadan serbest kalır. Başka bir deyişle önceki pasuktaki üç haktan bahsedilmemektedir.

Karşılıksız ve ücretsiz olarak – Kız, bahsedilen altı yıl dolmadan önce bile, ergenlik belirtileri gösterirse, otomatik olarak serbest kalır. Yahudi kanununa göre, ergenlik ve olgunluk arasında altı aylık bir süre vardır. Buradaki gereksiz görünen “*karşılıksız ve ücretsiz*” tekrarı bu iki döneme denk gelmektedir (Raşi). Eğer ergenlik belirtisi gösterirse hemen serbest kalır [*“karşılıksız”*]. Fakat fizyolojik sebeplerden dolayı bu belirtiler görülmezse, normalde ergenlik zamanından altı ay sonra olgunluk döneminde serbest kalır [*“ücretsiz”*] (*Daat Zekenim*).

12. Bir adama vuran... – Vayikra 24:17’de, her türlü canı vuran kişinin idam edileceği söylenmektedir. Bu pasukla o pasuk birbirini tamamlamaktadır. Örneğin, orada sadece *vurmaktan* bahsedilmekte, *öldürmekle* ilgili söz geçmemektedir. Bu pasuktaki ifadeden, her vuruşun idamla cezalandırılmayacağı ve orada sözü geçen idamın, özellikle ölümlü sonuçlanan bir vuruş olduğu öğrenilmektedir. İkinci olarak, bu pasuk kurbanın “*bir adam*” olduğunu söylemektedir. Vayikra’daki pasuk ise “*her can*”dan bahsederek, kurbanın bir kadın ya da çocuk olması durumunda da aynı kuralın geçerli olacağını öğretmektedir

(*Talmud – Sanedrin* 84b). Üçüncü olarak, Vayikra’da “*her can*” denmesi, “düşük doğmuş ve otuz günden fazla yaşaması mümkün olmayan bir bebeğin” bile öldürülmesi halinde, idam cezasının verilebileceğini düşündürmektedir. Bu pasuk ise kurbanın “*bir adam*” olduğunu vurgulayarak, sadece “adam [=normal bir yetişkin] haline gelmeye elverişli” kurbanların idam gerektireceğini öğretmektedir (a.y.). Son olarak, bu pasukta belirsiz olarak sadece “*vuran*” denmesi, akla “katil büyük bir erkek ya da kadınsa tamam; ama katil, küçük bir çocuksa bile idam edilir mi?” sorusunu getirmektedir. Vayikra’daki pasukta bunun bir “*kişi*” olduğu belirtilerek, idamın sadece büyüklere uygulandığı açıklığa kavuşmaktadır (*Mehilta*; Raşi).

İdam edilecektir – Bkz. Bereşit 9:6; Vayikra 24:17; Bamidbar 35:30. Bu, özellikle *Bet-Din*’e verilmiş bir emirdir; başka kimse kanunu eline alamaz. Buna göre, Tora’nın başka bir yöntem belirtmediği bazı idam gerektiren suçlarda, *Bet-Din* idamı “*Henek – Boğma*” yöntemiyle gerçekleştirir (*Talmud – Sanedrin* 84b). Cinayet bu tipte bir suçtur. *Mitsvat Ase* No. 18. Bu ceza para yoluyla hafifletilmez. Buna bir ipucu bir önceki pasuğun “*Parasız olarak*” sözleriyle bitmesidir. İdam, kanunun en sert cezası olarak, toplum içinde önemli bir caydırıcılığa sahiptir. Tanrı bu sebeple, bir katilin idamını uygun görmüştür. Gerçekte idam cezasının uygulanabilme şartları çok zordur. Üstelik yetmiş yılda sadece bir kez idam cezası uygulayan bir *Bet-Din* bile [hafifletici sebepler bulmadığı için] “*kötü bir Bet-Din*” olarak tanımlanırdı. Kısacası *Sanedrin* zamanında bile, idam, son derece seyrek uygulanan bir cezaydı. Buna karşın, davaların büyük gürültü koparması sağlanır, uygulanmadığı zamanlarda bile cezanın caydırıcı etkisi korunurdu. *Sanedrin*’in ortadan kalkmasıyla, bu cezayı uygulayacak yetkiye sahip bir *Bet-Din* artık yoktur.

13. Pusu kurmamış... – Cinayet, ancak tasarlanmışsa idam cezasını gerektirir. Böyle bir du-

- 15-16 טו ומכה אביו ואמו מות יומת: ס טז וגלב איש ומכרו ונמצא
 17 בידו מות יומת: ס יז ומקלל אביו ואמו מות יומת: ס
 18 יה וכייריבן אנשים והכה-איש את-רעהו באבן או באגרף ולא ימות
 19 ונפל למשכב: יט אם-ילקום והתהלך בחוץ על-משענתו ונקה המכה רק
 שבתו יתן ורפא ורפא: שני ס

17. Babasına ya da annesine lanet eden – Vayikra 20:9'da “babasına ya da annesine lanet eden adam”ın idam edileceğine dair bir başka pasuk varken bu pasuğa ne gerek vardır? Önceki birkaç pasukta gördüğümüz örneklerle benzer şekilde, burada da iki pasuk birbirini tamamlamaktadır. Vayikra'daki pasukta lanet edenin “adam” – erkek olduğu iması vardır. Burada ise “lanet eden” şeklinde genel bir ifade ile kadınların da bu yasakla bağlandığı belirtilmektedir. Bu durumda akla hemen Vayikra'daki pasukta neden “adam” dendiği gelmektedir. Tek fark o olduğuna göre o pasuk tümüyle kalkabilirdi! Fakat bu da bir amaçla hizmet etmekte ve ebeveynine lanet etmiş bir çocuğu idam cezasından muaf tutmaktadır: “adam [=yetişkin]” – ve çocuk değil (Raşi).

İdam edilecektir – *Sekila* yöntemiyle (bkz. Vayikra 20:9 ačk.). Bu, ebeveynini yaralayan kişiye uygulanan *Henek*'ten daha ağır bir idam şeklidir. İdam şeklinin ağırlığı, temizlemek üzere uygulandığı günahın ciddiyetiyle bağlantılıdır. Burada da, cezanın daha sert olmasının nedeni, lanet etme konusunda daha büyük bir caydırıcılığın gerekliliğidir. Çünkü insan sinirli olduğu zaman, ağzından küfür ve lanetler çok kolaylıkla çıkabilir. İkinci bir sebep de, bir lanetin, özellikle Tanrı'nın İsmi'ni içerdiği takdirde ölümle cezalandırılabilir olmasıdır. Böyle bir lanet, ebeveynin yanında Tanrı'yı da küçük düşürmüş olacaktır (Ramban).

18. Yumrukla – Ramban; İbn Ezra; *Septuaginta*; krş. *Talmud* – *Kelim* 17:12; *Talmud* – *Bava Kama* 90b; Yeşayau 58:4. Taş sert, yumruk ise nispeten yumuşaktır. Tora her ikisini de vererek, ölümcül ya da bedensel bir zarar verme etkisinde bulundukları sürece ikisinin farklı olmadığını öğretmektedir (Ramban).

Alternatif olarak “sert bir şeyle” (Saadya Gaon; İbn Yanah); “bir toprak külesiyle” (Radak, *Şeraşim*; Yeşayau 58:4, İbn Ezra o.a.); “fırlatılmış bir taş ya da tuğlayla” (Raşbam; *Aruh*, *Kurmiza* k.b.); ya da “çomakla” (*Aruh Aşalem*, *Kurmiza* k.b.).

Yatağa düşerse – Başka bir deyişle, yatağa

düşmez, ama iş yapmasını engelleyecek bir duruma düşerse (*Targum Onkelos*; Raşi).

19. Kendi gücüyle – *Targum*; *Mehilta*; Raşi; *Yad* – *Rotseah* 7:4. Ya da “başkasından destek almak zorunda olmadan” (İbn Ezra). Pasuktaki tüm detaylar önemlidir. Yani kalkıp evin içinde yürümesi yeterli değildir. Dışarıda ve hiçbir desteğe ihtiyaç duymadan yürüyebiliyor olmalıdır. Ramban'a göre ifadenin anlamı “*bastonuna dayanarak*” şeklindedir. Bu durumda hastanın dışarıya bastonla bile çıkabiliyor olması, vuran kişinin idamdan kurtulması için yeterlidir.

Vuran temize çıkar – Darbeyi alan kişi dışarıda kendi gücüyle dolaştığı zaman, vuranın da temize çıkacağı açıkken, bunu özellikle belirtmeye ne gerek vardır? Tora burada, durum kesinlik kazanana kadar vuran kişinin hapse tutulduğunu öğretmektedir (*Talmud* – *Ketubot* 33b). Eğer belirgin bir iyileşme görülmüş, mahkeme de bilirkişi yoluyla artık hayati tehlikenin kalmadığı sonucuna varırsa, vuran temize çıkar ve gereken tazminatları ödeme şartıyla hapisten kurtulur. Fakat aradan çok uzun zaman geçip herhangi bir iyileşme görülmemiş ve kurban ölmüşse, vuran temize çıkmaz ve cezası idamdır (Raşi; Raşbam). Ve elbette, kurban gerekli önlemleri almadığı, sağlığını ihmal ettiği için öldüyse, bu idam cezasını gerektiren bir dava olmayacaktır (Ramban; Rabenu Behaye).

Gelir kaybını ödemeli – Tazminat kanunlarını işletmek, Tora'nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 19. Her ne kadar tazminatlarla ilgili çeşitli pasuklar varsa da, bu bilgiyi, bu kanunların ilk geçtiği yer olan bu pasukta vermeyi uygun gördük. Tazminatla ilgili genel kural Vayikra 24:19'dadır (*Sefer Ahinuh*).

Bu pasuklarda verilen örnek, bedensel zarar durumunda saldırganın kurbanı ödemekle yükümlü olduğu beş tazminat türünden ikisini öğretme amaçlıdır. Bu tazminatlar “*Nezek* – *Zarar*” (p. 24), “*Boşet* – *Utanc*” (Devarim 25:11), “*Tsaar* – *Acı*” (p. 25), “*Şevet* – *Gelir Kaybı*” ve “*Ripuy* – *Tedavi*”dir. Bu bölümde, son iki tazminat cinsi vurgulanmaktadır.

[70. Ebeveyni Yaralama]

¹⁵ Babasına ya da annesine vuran, idam edilecektir.

[71. Adam Kaçırma]

¹⁶ Adam kaçırıp satan, [kurbanı] elinde görüldüyse, idam edilecektir.

[72. Ebeveyne Lanet Etme]

¹⁷ Babasına ya da annesine lanet eden, idam edilecektir.

[73. Adam Yaralama]

¹⁸ İnsanlar tartışırken, biri diğerine taş ya da yumrukla vurursa ve [darbeyi alan] ölmez, fakat yatağa düşerse [kanun şudur:]

¹⁹ Eğer kalkıp evin dışında kendi gücüyle yürüyebiliyorsa, vuran temize çıkar. Ancak [diğerinin] gelir kaybını ödemeli ve sağlığına tamamen kavuşmasını sağlamalıdır.

15. Babasına veya annesine vuran – “ve kana-ma ya da çürüğe sebebiyet veren” (*Talmud* – *Sa-nedrin* 84b). Bu kural, normalde bir kişinin bir başkasına fiziksel zarar vermesi durumundan farklıdır. Öyle bir durumda saldırganın çeşitli tazminatlar vermesi yeterlidir. Fakat anne ya da babayı yaralayacak kasıtlı bir vuruşun cezası idamdır (s.a.).

Mitsvat Lo Taase No. 30. Tora’da “babanıza veya annenize vurmayın” gibi bir emir olmamasına karşın, herhangi birine gereksiz yere vurmama konusunda dolaylı bir uyarı vardır (Devarim 25:3). Ebeveyn de elbette bu sınıfa dahildir. Yine de, özellikle cezası belirtilerek ima yoluyla verilen bu emir, isyankar evlatların kendilerini dünyaya getirip sayısız iyilik yapan kişilere el kaldırmamaları konusunda sert bir uyarıdır.

İdam edilecektir – *Henek* yöntemiyle; bkz. p. 12 açk.

16. Adam kaçırıp... – Devarim 24:7’deki paralel bir pasukta Raşi, adam kaçırın kişinin, sadece kurbanını kendisi için çalışmaya zorladıktan sonra köle olarak satması durumunda bu yasağın kapsamına gireceğini belirtir. Devarim’deki pasuk “bir canı kaçırırken görülen adam”dan bahsetmektedir. İki pasuk da birbirini tamamlamaktadır. Örneğin, Devarim’deki pasukta “adam”dan bahsedilmesi, akla bu yasağın sadece erkeklere yönelik olduğu fikrini getirebilirdi. Bu sebeple pasuğumuz “*kaçırıp satan [herhangi biri]*” şeklinde genel bir terim kullanarak, erkek kadar, kadın, cinsiyetsiz ya da androjen birinin de bu yasakla aynı şekilde bağlı olduğunu öğretmektedir. Benzer şekilde pasuğumuzda sadece “adam” kaçırmaktan bahsedilmekteyken, Devarim’deki pasukta “can” kaçırma ele alınarak, kurbanın cinsiyetinin de fark etmediği vurgulanmaktadır (*Mehila*; Raşi).

Elinde görüldüyse – Satmadan önce köle pazarında onun elinde görüldüyse (İbn Ezra). Tam çeviriyle “*elinde bulunduysa*”. Pasuk açıkça, kurbanın “satıldığını” bildirmektedir. Başka bir deyişle, kaçırılan kişi satılmadığı sürece, kaçırılanların cezası idam değildir. Suçun her aşaması – kaçırma [olasılıkla zorla çalıştırma] ve satış – geçerli tanıklar tarafından tespit edilmiş olmalıdır. Bu aşamalarla ilgili özellikle tanık ifadesi gereklidir; herhangi bir aşamayla ilgili çevresel kanıtlar, hatta itiraflar bile yeterli değildir (*Divre David*’in açıklamasıyla Raşi).

İdam edilecektir – *Henek* yöntemiyle. Bir açıklamaya göre, bu emrin ebeveynle ilgili iki emrin arasına girmesinin sebebi, ebeveyni yaralama durumuyla bu emrin cezasının aynı oluşudur (Ramban). Ebeveyne lanet ise daha ağır bir ceza gerektirir (bkz. s.p.). Başka bir açıklamaya göre sebep, genel olarak kaçırılanların çocuk yaşta olmasıdır. Bu çocuklar kendi ebeveynlerini görmeden büyüdüklerinden, bir gün karşılaştıklarında vurma veya lanet etme konusunda ebeveynlerini diğer insanlardan farklı görmeyeceklerdir. Bu açıdan adam kaçırma yasağı ebeveyni ilgilendiren her iki yasakla doğrudan bağlantılıdır (Saadya Gaon). Üçüncü bir açıklamaya göre ise, amaç, Tora’nın bu günaha ne kadar ciddi baktığını göstermektir. Benzer şekilde, On Emir’de de adam kaçırma yasağı (20:13 açk.) zina ve yalancı şahitlik yasakları arasına yerleştirilmiştir. Her iki örnekte de, farklı bir diziliş, okuyucuda adam kaçırmanın nispeten daha hafif bir günah olduğu izlenimini uyandırabilirdi. Oysa bu yasak o kadar ağırdır ki, Yaakov’un on oğlunun kardeşleri Yosef’i satmaları sebebiyle, aralarında Rabi Aki-va’nın da bulunduğu büyük Hahamlar’ın bedenlerinde reenkarne olduktan sonra büyük işkencelerle öldürülmüşlerdir (Rabenu Behaye).

כ וְכִי־יָכֹחַ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אֹן

20

אֶת־אַמְתּוֹ בְּשֹׁבֵט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקָם יִנָּקֶם: כֹּא אַךְ אֶסְיוֹם אֹן יוֹמִים

21

יַעֲמֹד לֹא יִקָּם כִּי כִסְפוֹ הוּא: ס כֹּב וְכִי־יִנְצֹו אַנְשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה

22

הָרָה וַיִּצְאוּ יִלְדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אֶסוֹן עָנֹשׁ יַעֲנֹשׁ כַּאֲשֶׁר יִשִּׁית עָלָיו בַּעַל
הָאִשָּׁה וְנָתַן בַּפְּלָלִים:

birinin, hıncını çaresiz bir köleyi öldüresiye döverek almasını sert bir cezayla önlemeyi amaçlamıştır. Böyle yapan kişi, kendi verimli bir malını kaybetmiş olmasına karşın, idamı hak eder (Sefer Ahinuh).

21. Bir ya da iki gün hayatta kalırsa – Kölenin bir gün hayatta kalması efendinin cezadan kurtulmasına yetiyorsa, iki günden bahsetmeye gerek vardır? Sadece bir gün dense, aklımıza bunun genel anlamda akşamdan başlayıp bir sonraki akşam sona eren normal bir gün olduğu gelebilir (Bereşit 1:5). Fakat burada “iki gün gibi olan tek bir gün”den bahsedilmektedir. Başka bir deyişle, bir bölümü bir gün, diğer bölümü ikinci günle çıkan 24 saatlik tek bir gün hayatta kalmayan bir köle, efendisinin idamı için yeterli olacaktır. 24 saat geçtikten sonra ise, ölürse bile efendisi idamdan kurtulur.

Normal şartlarda p. 12’de bahsedilen kanun bunu da kapsamalıdır. Fakat bir efendinin, kölesini dövmesinden 24 saati aşkın bir süre sonra gerçekleşen ölümün aynı kategoride olmadığını vurgulamak için (Raşi) Tora bu istisnai örneği vermiş, sebebi de belirtmiştir (s.a.).

Çünkü o [efendisinin] malıdır – Bu ifadenin farklı anlamları vardır ve bu anlamlardan biri “bir kişi kölesini, kendi malı olduğu için istediği gibi öldürebilir” değildir. Aksine, bu tam tersi bir anlam vermektedir: Efendisinin malıdır, dolayısıyla “disiplin amacıyla” dövülmesi normaldir (Raşbam; Sforno). Efendisinin malıdır ve kimse para sayarak satın aldığı, aktif olarak iş gören kölesinin ölüp gitmesini istemez (Rabenu Behaye). Her iki bakışla, 24 saat zarfında ölmemiş olması, bu dövmenin amacının öldürme olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Bu ifadenin vurgulanması, bir efendinin, dayak attığı köle 24 saatten sonra öldüyse ceza görme konusunda neden ayrıcalıklı olduğunu da belli etmektedir. Zira bir kişi, bir başkasına ait köleyi dövdüğü takdirde, aradan çok uzun süre geçtikten sonra bile köle ölürse, cezadan kurtulamayacaktır (Raşi). Dahası, bir köle üzerinde iki kişi

ortaksa, kölenin bunlardan biri tarafından öldürülmesi hali de bu kanunun kapsamı dışındadır. Zira kanun bir köle üzerinde tam yetki sahibi olan efendiyle ilgilidir (Mehilta).

22-25. Bedensel zararlar. Bu kısa bölüm, üç konu hakkında bilgi vermektedir: [a] Bir kadının düşük yapmasına sebep olma (p. 22); [b] Birisini öldürmeyi amaçlarken, yanlışlıkla başka birinin ölümüne sebep olan kişinin idamı hak edip etmediği; [c] Yahudilik’e yapılan birçok cahilce saldırının nedeni olan “göze göz” ifadesi (p. 24-25). Örnek olarak hamile bir kadının verilmesi, bu örneğin birçok alt durumu içermesinden kaynaklanmaktadır ve aynı duruma düşen bir başkası için de aynı kanunlar geçerlidir.

22. İnsanlar kavga ederken – p. 18’de bahsedilen, sözlü tartışmayla başlayıp şiddete dönüşen kavganın aksine, buradaki, doğrudan şiddet kullanımıyla ilgili bir kavgadır. Kavgası sırasında, oradan geçen hamile bir kadın, taraflardan birine yöneltilen başarısız hücumun talihsiz hedefi olur. Bu pasukta, saldırı sonucu kadının kendi zarar görmemesine karşın bebeğini düşürmesi durumu ele alınmaktadır. Sıradaki pasukta kadının ölümü, p. 24-25’te ise bedensel zarar görmesi halinde hangi kanunun uygulanacağı kaydedilmektedir.

Bebekleri düşerse – Çoğul kullanım en az iki bebeği ifade etmekte, “hamile” sözcüğü ise tek bebek durumunda da aynı kanunun geçerli olduğunu belirtmektedir (Mehilta).

Felaket gerçekleşmemişse – “Felaket”ten kasıt ölümdür (krş. Bereşit 42:38). Fakat bu pasukta özellikle zararın sadece bebeğe geldiği durum ele alınmaktadır. Anne ne ölmüş ne de yaralanmıştır; ancak bebeğini kaybetmiştir.

[Parasal] Bir cezaya çarptırılacaktır – İbranice *Yeaneş*. “Oneş – Ceza” sözcüğü özellikle parasal cezayı belirtir (bkz. Devarim 22:19). Anne karnındaki bebeğin ölümüne sebep olmak, idamı gerektirecek ciddiyette değildir; fakat sorumlu kişi, tazminat ödemek zorundadır.

[74. Bir Köleyi Öldürme]

²⁰ Bir kişi kölesini ya da cariyesini değneğiyle döverken, [köle ya da cariyeye, efendisinin] eli altında ölürse, [ölümün] intikamı mutlaka alınmalıdır.

²¹ Fakat [köle ya da cariyeye] bir ya da iki gün hayatta kalırsa intikam alınmayacaktır; çünkü o [efendisinin] malıdır.

[75. Bedensel Zararlar]

²² İnsanlar kavga ederken [kazayla] hamile bir kadına çarparlarsa ve [kadının, karnındaki] bebekleri düşerse [kanun şudur:] Eğer [kadın için] felaket gerçekleşmemişse, [suçlu kişi parasal] bir cezaya çarptırılmalıdır. Kadının kocası [suçluya] karşı dava açar ve [suçlu] mahkemece [belirlenen miktarı] öder.

Gelir kaybına dair tazminat, kurbanın mevcut durumuyla yapabileceği bir işe göre hesaplanır. Örneğin kavga sırasında elini kaybettiyse, bundan sonra eliyle iş yapamayacaktır. Fakat eline gereksinim duymayacağı başka bir iş yapabilir. Böyle bir işten alacağı günlük ücret A, acıları dinip böyle bir işte çalışabilecek duruma gelene kadar geçen gün sayısı B ise, saldırganın kurbanı ödeyeceği tazminat, AxB'dir. Elbette saldırgan, kurbanı, elini kaybetmesinden kaynaklanan tazminatı da ayrıca ödeyecektir ve bu tazminat, kurbanın bundan böyle eliyle iş yapamayacak olmasından doğan zararını da içerir (p. 24 açk.; Raşi).

Sağlığına tamamen kavuşmasını sağlamalıdır – Bu da tedavi ile ilgili tazminattır. Ancak bu tazminat, sadece bu amaçlı harcamaları karşılamakta kullanılmıdır. Eğer kurban parayı alıp tedavi dışında bir amaç için saklayacaksa, saldırgan bu ödemedi muafı. Bu sebeple pasuk “tedavi masraflarını ödemelidir” demek yerine tedavinin kesin olarak sağlanmasını talep eden bir ifade kullanmıştır (Ramban; Rabenu Behaye).

Tedaviyi bir doktor sağlayacaktır. Buradan, bir hastanın Tanrı'dan mucize beklemek yerine doktora gitmesi gerektiğini öğrenmekteyiz; zira her ne kadar her şey Tanrı'nın elindeyse de, bu pasukta, sağlık gönderme konusunda Tanrı'nın bir insana aracı olabilme yetkisini tanıdığı görülmektedir (*Talmud – Bava Kama* 85a). Yine de Tanrı'nın aracısız gönderdiği sağlıkla, bir insanın sağladığı arasında fark vardır. Tanrı sağlık gönderdiğinde bu acısız ve mucizevi şekilde gerçekleşir. Bir doktor ise tedavisinde acı ilaçlar kullanmak ya da hastanın vücudunu kesip biçmek gibi sıkıntılı yöntemlere başvurmak durumundadır. Belki bunu ima edersesine, Tora doktor yoluyla gelen tedaviden **Rapo Yerafe** (bu pasuk), Tanrı'nın verdiği sağlıktan ise **“Refaei Ašem V-erafe** – Beni sağlığıma kavuştur ey Ašem; ve iyileşeyim” (Yirmeyau 17:14) sözleriyle bahsetmektedir.

P, sert bir sestir; F ise daha yumuşaktır (Rabenu Behaye).

20. Kölesini ya da cariyesini – p. 21'de söz konusu köle ya da cariyenin, efendinin “malı” olduğu belirtildiğine göre, burada bahsedilen, peraşanın başındaki Yahudi köle değil, sahibinin parayla satın alınmış olduğu Yahudi olmayan bir köle ya da cariyedir (*Mehilta*; Raşi). Yahudi bir köle ise sahibinin malı değildir ve herhangi bir ücretli işçiyi aynı sınıfta kabul edilir (İbn Ezra).

Değneğiyle döverken – Bir efendinin, disiplin amacıyla kölesine bir değnekle vurması normal kabul edilebilir. Fakat burada bahsedilen ölüm ya da yaralama, değnek dışında bir şeyle, örneğin, bıçak, kılıç, taş vb. gerçekleşmişse, aradan iki günden (bkz. s.p.) çok daha fazla zaman geçtikten sonra bile, efendinin cezası idam olacaktır. Zira bu şekilde efendi, amacının disiplin değil, doğrudan öldürmek olduğunu kanıtlamıştır (Ramban, *Yad – Rotseah* 2:14). Kullanılan değneğin öldürmeye yetecek bir değnek olmaması ya da vücudun hayati bir yerine vurulmamış olması durumunda ise, efendi idam edilmez (Raşi).

İntikamı mutlaka alınmalıdır – Efendiye kölesini disiplin amacıyla dövme yetkisinin verilmesi, ona bu denli acımasız bir dayak hakkını tanımaz (Sforno). Dolayısıyla efendi idamı hak eder. Bu sözler, **“Ereg – Boyun Vurma”** yöntemiyle gerçekleştirilen idam cezasını ifade etmektedir (*Talmud – Sanedrin* 52b; Raşi; İbn Ezra). Zira burada açık bir şekilde belirtilmiyor olmasına karşın, *Tanah*'ın birçok yerinde “intikam”ın “kılıç”la bağdaştırıldığı görülmektedir; Vayikra 26:25; Te'ilim 149:6-7 vs. Dolayısıyla burası, *Bet-Din*'e verilmiş, gerektiğinde *Ereg* yöntemli idam cezasını uygulama emrinin Tora'daki yeridir. *Mitsvat Ase* No. 20. Bu idam yöntemi, en hafif yöntem kabul edilen *Henek*'ten bir derece daha ağırdır. Tanrı, Yahudiler'in içinde kötü kalplilik ve acımasızlığın barınmamasını istemiş, bu sebeple çok öfkelenen

כג ואם-אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש: כד עין

25 תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל: כה כויה תחת כויה

26 פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה: ס כו וכי-יכה איש את-עין

27 עבדו או-את-עין אמתו ושחתה לחפשי: ישלחנו תחת עינו: כז ואם-שן

עבדו או-שן אמתו יפיל לחפשי: ישלחנו תחת שנו: פ

manın mümkün olmadığı açıktır. Üstelik herhan-
gi bir zarar karşısında bedenın dayanıklılığı insa-
dan insana farklılık gösterir. A, B'yi tamamen kör
etmişse bile, A'yı kör etmek, belki onun acı ya da
kan kaybından ölümüne yol açacaktır! Kısacası
böyle bir anlayış kökten yanlıştır. Benzer pasuklar
Vayikra 24:19-20 ve Devarim 19:21'de de
karşımıza çıkmaktadır. Oralardaki açıklamalarla
buradakiler birbirini tamamlayacak şekilde
düzenlenmiştir.

Gerçekten de ceza olarak suçluyu kör eden veya
fiziksel bir zarar veren bir Yahudi mahkemesi hiç-
bir zaman olmamıştır. Tora'nın öngördüğü fiziksel
cezalar, sadece belirli suçlar karşısında uygulanan
idam ve kırbaç cezalarıdır. Yine de akla elde ol-
madan bir soru gelmektedir: Madem Tora burada
parasal karşılıktan bahsetmekte, öyleyse bunu
açık bir şekilde söylemek varken yanlış anlamaya
yol açabilecek ifadeler neden yer vermektedir?
Rambam ve diğer birçok otorite, *Tanrısal düzeyde*,
suçlu kişinin, yaptığı sebebiyle gerçekten de ken-
di organını kaybetmeyi *hak ettiğini* belirtirler. Ve
bu nedenden dolayı, sadece tazminat ödeyerek
günahını tamamen telafi ettiğini düşünmemeli-
dir. Suçlu, aynı zamanda kurbanının bir şekilde
kendisini affetmesini sağlamalıdır. Fakat yine de
bir *Bet-Din*, ödenecek parasal tazminatı belirle-
menin ötesinde hiçbir şey yapmakla yetkili de-
ğildir. Ayrıca bkz. Vayikra 24:17-22 aşk.

Göz... diş... el... ayak – Sıradaki pasukla birlik-
te listede yedi madde vardır. Bunların her biri bel-
irli bir kanunu öne çıkarma amacındadır. Ayrıca
her birinde, diğerinde olmayan bir özellik oldu-
ğundan, birinin verilip, diğeriyle ilgili kanunun
bundan türetim yoluyla öğrenilmesi mümkün de-
ğildir. Örneğin normalde diş, doğutan vücudun
bir parçası olan göz gibi değildir; sonradan çıkar
ve arada düşüp yenileri de çıkar. Bu sebeple diş,
bedenin 248 temel organından biri olarak kabul
edilmez. Dolayısıyla sadece gözle ilgili kanun ve-
rilmiş olsaydı, ya da genel bir *“organa karşılık or-
gan”* ifadesi kullanılmış olsaydı, diş dökülmesi du-
rumunda da tazminat ödeme gerektiği sonucuna
türetim yoluyla varmak mümkün olmazdı. Aynı

şekilde diğer tüm maddelerin de kendisine has
özellikleri olduğundan her birine ihtiyaç vardır
(Rabenu Behaye).

25. Yanığa... – İlk pasukta, kaybedildikleri ha-
linde geri dönüşü olmayan organlar listelenmek-
tedir. Bu pasukta ise, kurbanın bedensel değerini
düşürmeyen ve iyileşebilen zararlar belirtilmekte-
dir. Burada bahsedilenlerin ortak yanı, özellikle
acı temasında birleşmeleridir. Bu pasuk, zarar
gören bir insanın hakkı olan beş tazminattan (p.
19 aşk.) biri olan *“Tsaar – Acı”*nın kaynağıdır.
Başka bir deyişle bir kişi, bir başkasına verdiği fi-
ziksel acıyı da tazmin etmekle yükümlüdür (*Me-
hilta; Talmud – Bava Kama* 84b; Raşi).

Yara – Ya da *“kesik”* (Raşi; Radak, Şeraşim).

Bere – Ya da *“yara”* (Saadya Gaon; İbn Yanah);
veya *“stırık”* (Radak, Şeraşim).

26-27. Burada Yahudi olmayan kölelerden bah-
sedilmektedir (*Mehilta; Raşi; bkz. p.7 aşk.*). Ya-
hudi efendinin, böyle bir kölesine kötü davran-
maması için, Tora, kölenin herhangi bir organını
kaybetmesi durumunda azat edileceğini belirt-
mektedir (İbn Ezra). Burada özellikle göz ve diş-
ten bahsedilmesinin sebebi, bunun en sık rastla-
nabilecek örnekler olmasıdır. Ayrıca diş ve göz
farklı sınıflar ifade eder (bkz. p. 24 aşk.). Fakat
bunun dışında vücudun uçlarını belirleyen 24 or-
gan [el ve ayak parmakları, iki kulak, burun ve
cinsel organ] zarar gördüğü takdirde de köle ser-
best kalır (Raşi). Hepsinin ortak yanları, eksiklik-
leri halinde görünür ve kalıcı birer kusur olma-
larıdır. Dolayısıyla süt dişi eksikliği kalıcı bir ku-
sur olmadığından bu kurala dahil değildir (*Tal-
mud – Kiduşin* 24a).

26. Vurup kör ederse – Kanunun geçerli olması
için, harekette kör etme amacı ve kör edebilme
özelligi olması gerekir (*Mehilta*). *“Kör ederse”* ola-
rak çevirdiğimiz *Veşihata* sözcüğünün tam
karşılığı *“yok ederse / parçalarsa”* şeklindedir (bkz.
Talmud – Bava Kama 98a; *Yad – Avadim* 5:8-9).

²³ Ancak [kadın için] felaket gerçekleşmişse, [kadının] hayatına karşılık hayatını [parasal tazminat olarak] ödemelisin.

²⁴ [Bedensel zarar halinde] Göze karşılık gözün, dişe karşılık dişin, ele karşılık elin, ayağa karşılık ayağın [parasal karşılığı tazmin edilmelidir. Benzer şekilde]

²⁵ Yanığa karşılık yanığın, yaraya karşılık yaranın, bereye karşılık berenin [tazminatı ödenir].

[76. Kölelerin Sakatlanması]

²⁶ Bir adam kölesinin ya da cariyesinin gözüne vurup kör ederse, gözüne karşılık onu özgürlüğe salıvermelidir.

²⁷ [Benzer şekilde] Eğer kölesinin ya da cariyesinin dişini dökerse, dişine karşılık onu özgürlüğe salıvermelidir.

Kocası ... dava açar... – *Talmud – Bava Kama* 43a; Raşi. Pasuğun tam çevirisi “*kadının kocasının belirlediğine göre, mahkemece öder*” şeklindedir. İbn Ezra şu açıklamayı yapar: Suçlu, kocanın istediğini verirse konu kapanır. Yoksa dava mahkemeye gider. Ramban ise, ikili anlaşma olasılığını söylemeye gerek olmadığını öne sürer. Dolayısıyla pasuğun anlamı şöyledir: Koca mahkemede dava açar ve tazminat mahkeme tarafından belirlenir.

Bu gibi tazminatlar şu şekilde hesaplanır: Mahkeme, köle pazarındaki bir kadının fiyatını, hamile bir kadınıkiyle karşılaştırır. Hamile olanın değeri daha fazladır; çünkü olası bir alıcı sadece onun hizmetini değil, bebeğini de köle olarak alacaktır. İki değer arasındaki fark, tazminatın miktarını belirler (Raşi). Bu yöntem, kölelik müessesesinin çoktan kalkmış olduğu zamanımızda da pekala uygulanabilir. Bir insanın “piyasa değeri”, onun yaşam süresine, sağlığına, yeteneğine, tecrübesine bakılarak, sanki hayatının sonuna dek ücretli olarak çalıştırılacakmış gibi hesaplanabilir. Eğer bu kişi yaralanmışsa, “değeri” de bu yaralanmaya bağlı olarak yeteneklerinin ne kadarını kaybettiği göz önüne alınarak düşer.

23. Felaket gerçekleşmişse – Yani kadın ölmüşse... p. 13 ve 14'te, sadece kasıtlı cinayetlerin idamla cezalandırılabilirdiği görülmektedir. Eğer kavgada öldürme amacı yoksa ve savrulan darbe, kaza sonucu kadının ölümüne yol açmışsa, kadının yaşam tazminatı varislerine ödenmelidir (*Talmud – Sanedrin* 79b, *Hiduşe Aran* o.a.; krş. *Yad – Rotseah* 4:1). Düşen çocuklar için ise tazminat ödenmez (Raşbam). Çevirimiz, pasuğun öldürme amacı taşımayan bir kavgayı ele aldığı duruma göre yapılmıştır.

Diğer yandan başka bir görüş ise, kavganın ölümcül olduğu yönündedir. Başka bir deyişle, kavganın tarafları birbirlerini öldürmeye çalışmaktadır – ama *kadını* öldürme niyeti yoktur. Bu, ye-

ni bir yasal sorun oluşturmaktadır: Acaba A kişinin B'yi öldürme niyetiyle savurduğu darbe C'yi öldürürse, A idamı hak eder mi? Ne de olsa A, C'nin ölümüne kast etmiş değildir. Hahamlarımız, bu noktada görüş ayrılığı içindedir (*Talmud – Sanedrin* 79a). A idamı hak ediyorsa, pasuktaki “*hayatına karşılık hayatını ödemelisin*” ifadesi tam anlamıyla anlaşılmalı, A idam edilmelidir. Fakat A'nın B'yi öldürme niyeti C'ye de yönelik bir niyet olarak kabul edilmezse pasuk zararlar kapsamına girer. Bu durumda mevcut çeviride belirtilen parasal tazminat ödenmelidir (Raşi).

24. [Bedensel zarar halinde] – Ölüm olmamışsa, ancak kadın bedensel zarar görmüşse, suçlu, yukarıda açıklanan şekilde hesaplanan tazminatı öder (bkz. p. 22 ačk. *Kocası ... dava açar* k.b.). Burası, “*Nezek – Zarar*” tazminatının kaynağıdır (bkz. p. 19 ačk.).

Pasuğun tam çevirisi “*göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak*” şeklindedir. Aynı durum sıradaki pasuk için de geçerlidir. Fakat bu ifadeler tam değil deyimisel anlamıyla değerlendirilmelidir (*Talmud – Bava Kama* 84a; *Mehila; Targum Yonatan*; Raşi). Sözlü Tora yoluyla bildiğimiz üzere, sorumlu taraf, zarar verdiği organa karşılık, o organın parasal değerini ödemekle yükümlüdür. Bu parasal değer şöyle hesaplanır. Kurban elini kaybetmişse, bu kişinin köle pazarında, sağlamken ne kadar, elsizken ne kadar edeceği bilirkişiler tarafından belirlenir. Tazminat, aradaki farktır. Hamile kadın örneğinde olduğu gibi (p. 22 ačk.), kölelik müessesesinin yürürlükten kalkmış olması, bu hesaplamanın yapılmasına engel değildir.

Saadya Gaon, pasuktaki ifadenin doğrudan anlaşılmasının mantıken de mümkün olmadığını örneklerle açıklar. Örneğin A, B'nin gözüne vurup sinirlerin bir bölümünü zedelemiş ve kısmi körlüğe yol açmışsa, A'ya tamamen aynı şeyi yap-

כח וכי-יגח

שֹׁר אֶת-אִישׁ אֶן אֶת-אִשָּׁה וְיָמָת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת-בִּשְׂרוֹ
וּבִעַל הַשּׁוֹר נָקִי: כִּי וְאִם שׁוֹר נָגַח הוּא מִתְמַלֵּ שְׁלֹשׁ וְחוּצָה בְּבִעְלֵיו
וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהִמִּית אִישׁ אֶן אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם-בְּעַלְיו יוּמָת:
אֶם-כֹּפֶר יוֹשֶׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִין נִפְשׁוֹ כָּכָל אֲשֶׁר-יוֹשֶׁת עָלָיו: 29 30

sağlayamayacağı kuralına da gönderme yapmak-
tadır: “Boğanın sahibi [boğa üzerindeki iyeliği ko-
nusunda tamamen] temizdir”. Yani deyimsele ola-
rak boğanın iyeliği, bu kişinin üzerinden tama-
men alınmıştır (*Talmud – Bava Kama* 41a; Raşi).

29. Boynuzla saldırma alışkanlığına sahip... –
Tam çeviriyle “*dünden ve geçen günden beri boy-
nuzla saldıran*”. Bir hayvanın sahibi, hayvanının,
ardışık üç günde meydana gelen üç farklı olayda
belirli bir saldırı yöntemiyle insan öldürdüğü ko-
nusunda mahkemede tanıklarca uyarıldığı tak-
dirde, söz konusu hayvan “*Muad – Sabıkalı* [tam
çeviriyle “*uyarılmış; hakkında tanıklık edilmiş*”]” si-
ciline alır. Bundan sonra sahibi hayvanı sıkı bir şe-
kilde kilit altında tutmakla yükümlüdür. Zira
dördüncü bir olay gerçekleştiği takdirde, hay-
vanın sahibi de cezaya layık hale gelir (*Talmud –
Bava Kama* 23b-24a). Hayvan “*Tam – Saf*” iken
bile birini öldürdüğü takdirde, bu ilk kez bile olsa
taşlanacağına göre, sabıkalı olma olasılığı nasıl
olabilir? *Talmud* buna çeşitli örnekler verir. Bun-
lar arasında, sahibinin hayvanı ceza görmeden
önce bilinmeyen bir yere kaçırmayı, ya da üç
olayın farklı tanıklar tarafından görülmesine
karşın, bunların tesadüfen hepsinin aynı zaman-
da mahkemeye başvurusu gibi örnekler vardır.

Sahibinin şahsında – Buradan, bir davada suçla-
nan taraf mahkemede mevcut olmadığı sürece,
tanıkların dinlenemeyeceği öğrenilmektedir (a.k.
112b).

Bir adam ya da kadını – Buradan, Tora’daki
bütün ölümlerde bir kadını bir erkeğin eşit kri-
terlerle ele alındığı öğrenilmektedir (*Talmud – Ki-
duşin* 35a). Aynı ifade bir önceki pasukta da geç-
tiğinden, ikinci ifade başka bir kanunun işareti-
dir: Tıpkı bir erkek gibi, bir kadının gördüğü za-
rarın tazminatı da [o öldükten sonra] varislerine
ödenmelidir (*Talmud – Bava Kama* 42b).

Öldürdüğünde – Bu, boynuzla yapılmayan diğer
öldürme amaçlı hareketleri – örneğin, tekmele-
me, yüklenme, ısırma vs. – ifade etmektedir (Raşi).

Sahibi de ölümü hak eder – Ama *Bet-Din* ta-
rafından idam edilemez. Zira *Bamidbar* 35:26’dan

gördüğümüz üzere bir kişi ancak kendisi katil ol-
duğu için idam edilebilir; ama bir hayvan ölümüne
sebebiyet verdiğyse, bu, sahibini idam etmek için
yeterli değildir (*Talmud – Sanedrin* 15b). Yine de
belirgin ihmalkarlığı sebebiyle, hayvan sahibi
“*Mita Bide Şamayim – Tanrı Eliyle Ölüm*” ce-
zasını hak eder (*Mehilta*; Raşi). Tanrı’ya bırakılan
tüm cezalar gibi, burada da, Tanrı, bireyi her et-
keni değerlendirerek yargılar ve hayvan sahibi bu
olaydaki suçu oranında, ölebilir veya daha hafif
bir ceza ile kurtulabilir.

30. Yine de – Raşi; *Talmud – Bava Kama* 40a; *Yad
– Nizke Mamon* 10:4. Tam çeviriyle “*eğer... belirlenirse*”. Gerçekten, bir *Bet-Din* olaydan haberdar
ise, bir af-ödemesi (bkz. s.a.) belirlemekle yükümlü-
dür; dolayısıyla “*eğer*” sözcüğü bunun isteğe
bağlı olduğu anlamına gelemmez. Anlam şöyledir:
“*Eğer*” olayı mahkemeye götürecek şahitler varsa,
Bet-Din ancak o zaman af-ödemesi belirleyebilir
(Sforno). Diğer yandan bu ödeme, hayvan sahi-
binin Tanrı katında ölüm cezası ile yargılanmak-
tan kurtaracağı için, karar kendisine bırakılır. Ne
bildiri amacıyla *Bet-Din*’e zorla çağrılır, ne de
çağrılrsa bile haciz ya da başka bir yolla ödemeye
mecbur edilir (Ramban).

Bamidbar 35:31’de, idama mahkum birinin af-
ödemesi ile kurtulamayacağı açık bir şekilde be-
lirtilmektedir. Bu da, önceki açıklamada belirtil-
diği üzere, bu durumdaki hayvan sahibinin idam
cezasına layık olmadığına dair bir kanıttır. Çünkü
idamı hak etse, af-ödemesi onu kurtarmaya-
caktır (krş. *Mehilta*).

Af-ödemesi – İbranice *Kofer*. Bu sözcük, “*Kaşa-
ra – Bağışlanma*” ile akrabadır. Bahsedilen miktar,
bir insanın değeri kadardır. Bu değer her ne kadar
hayvan sahibinin bağışlanması amaçlıysa [ve
mantıken onun değeri üzerinden hesaplanması
mantıklıysa] da, ölen kişinin değeridir (*Yad – Niz-
ke Mamon* 11:1). Rabi Yişmael şöyle demiştir:
“Gel ve Sözü’yle evreni yaratmış Olan’ın, et ve
kandan ibaret insana yönelik merhametini gör:
Tanrı, insana kendi hayatını para karşılığında
bağışlatma imkanı vermiştir” (*Mehilta*).

[77. Katil Boğa]

²⁸ Bir boğa, bir adam ya da kadına boynuzla saldırır ve [kurban] ölürse, boğa kesinlikle taşlanmalıdır ve eti yenemez. Boğanın sahibi ise temizdir. ²⁹ Ancak bu, boynuzla saldırma alışkanlığına sahip bir boğaysa ve sahibinin şahsında uyarılmış olmasına karşın [sahibi] onunla ilgili önlem almamışsa, bir adam ya da kadını öldürdüğünde boğa taşlandığı gibi, sahibi de ölümü hak eder. ³⁰ Yine de [bu kişi, mahkemece kendisine] karşı bir af-ödemesi belirlendiğinde, canının fidyesi olarak, hakkında belirlenen [ücret]i ödemelidir.

28-32. Bir hayvan, insan öldürürse. İnsanların birbirine zarar vermesi ya da ölümüne yol açması konularını ele aldıktan sonra, Tora bir hayvanın insanın ölümüne sebep olması durumunu ve bunun ihmalkar hayvan sahibi açısından ne anlam ifade ettiğini açıklamakla devam etmektedir. Genel terimlerle, hayvanların verdiği zararlar hakkında iki genel kategori vardır: Zarar verme niyetli saldırıların yol açtığı zararlar ve belirli bir niyet olmaksızın, hayvanın alışıldık davranışlarının sonucunda ortaya çıkanlar. Evcil bir hayvanın durup dururken vahşileşip bir insana, hayvana veya nesneye saldırması olağan – ve dolayısıyla hayvan sahibinin bekleyeceği türde – bir davranış değildir. Bu son derece beklenmedik bir durum olduğu için, hayvan sahibinin ihmalkar olduğu düşünülmez. Saldırganlık alışkanlığına dair belirtiler göstermediği sürece, hayvan “*Tam – Saf*” kabul edilir. Fakat hayvanın tehlikeli hareketleri devam ederse sahibinin sorumluluğu artar. Hayvanın saldırganlığı tescil edildiği andan itibaren ise, hayvan “*Muad – Sabıkalı*” hale gelir (p. 29). Bir insanın ölümüne sebep olan hayvan her zaman öldürülürse de, sahibinin cezai durumu, hayvanın sabıka kaydı olup olmadığına bağlıdır. Bu bölümde, insan öldüren bir hayvanla ilgili kanunlar ele alınmaktadır. Daha ileride ise hayvanın insanlarda yol açtığı bedensel zararlarla, bir başka hayvana ya da mala yönelik saldırılardan bahsedilecektir (p. 35-26; 22:4).

Hayvanların verdiği zararlarla ilgili davaların *Bet-Din*’ce görülmesi, Tora’nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 21. Her ne kadar burada boğa örneği veriliyorsa da, zarar veren her türlü hayvan, sahibini yükümlülük altına sokar (*Talmud – Bava Kama* 54b; Raşi). Yine her ne kadar burada boynuzla saldırıdan bahsediliyorsa da, başka türlü bir saldırı da bu kanunun kapsamındadır (*Sefer Ahinuh*).

28. Boynuzla saldırır – Yani kendi inisiyatifiyle. Fakat arenada özellikle kızdırılarak saldırıya teşvik edilen bir boğa, insan öldürse bile taşlanmaz (*Talmud – Bava Kama* 39a).

Boğa kesinlikle taşlanmalıdır – Bu, hayvana ve-

rilen bir ceza değildir, çünkü hayvan hareketlerinden sorumlu tutulamaz. Hayvan sahibi için de bir ceza değildir; çünkü boğası, kendisi ihmalkarlık yapmamış olsa bile öldürülecektir; zira sahipsiz bir boğa da, bir insan öldürmüşse taşlanır. Sonuç olarak bu kanun, insan hayatına verilen değeri göstermektedir. Bir hayvan, “Tanrı’nın görüntüsünde” yaratılmış bir insanın ölümüne sebep olmuşsa, yaşamaya devam etme hakkı yoktur (bkz. İbn Ezra; Hirsch). Ramban ise, burada özellikle, potansiyel olarak tehlikeli olabilecek hayvanlarını yeterince dikkatli bir şekilde kontrol etmeyen hayvan sahibi için bir ceza olduğunu belirtir. Bu durumda sahipsiz bir hayvanın bile öldürülmesi, hayvan sahiplerine, ihmalkar olmaları durumunda hayvanlarını kaybedeceklerini hatırlattığı için caydırıcıdır.

Eti yenemez – *Mitsvat Lo Taase* No. 31. Bu sadece boğa değil, taşlanmış her hayvan için geçerlidir. Mitsvanın temelinde, kötü bir şeyler yapan herhangi bir kişinin, Tanrı ve insanlardan uzak bir yapıyı temsil ettiğini kavrama amacı vardır. Bu kişi, yaptığını bir hayvan gibi bilmeden yapmışsa bile bir yerlerde bir sorun vardır. Bunu aklımızda sürekli tutmakla, hareketlerimizi daha kontrollü yapmaya gayret etmeye başlar, elimizden yanlış sonuçlar çıkmamasına özen gösteririz (*Sefer Ahinuh*).

Bir hayvanın yenebilmesi için kuralına uygun bir şekilde *Şehita* ile kesilmiş olması gerekir. Bu hayvan taşlanarak öldürüldüğüne göre etinin yenemeyeceği zaten açıktır. Dolayısıyla “eti yenemez” şeklindeki gereksiz görünen ifade belirli bir durumu işaret etme amaçlıdır: Mahkemenin ölüm cezasını vermesiyle, bu cezanın uygulanmasına kadar olan süre içinde, bu boğa kurallara göre kesilse bile etinin yenmesi yasaktır (*Talmud – Bava Kama* 41a). Hayvan sahibinin bu hayvanın etinden, kanından, derisinden veya yağından da başka şekillerde yararlanması da yasaktır (Raşi; s.a.).

Boğanın sahibi ise temizdir – Zira beklenmedik bir duruma hazırlıklı olmaması doğaldır. Bu sözler aynı zamanda hayvan sahibinin, ölmüş boğanın etinden satarak ya da köpeğine yedirerek yarar

דא אױבן

31

יגח אױב־ת יגח כַּמִּשְׁפֶּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ: דב אִם-עֶבֶד יִגַּח הַשּׂוֹר אֶן אִמָּה 32

כֶּסֶף | שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לְאֹדְנָיו וְהַשּׂוֹר יִסְקָל: ס דג וְכִי-יִפְתָּח 33

אִישׁ בּוֹר אֹף כִּי-יִכְרֶה אִישׁ בָּר וְלֹא יִכְסְנוּ וְנִפְל־שָׁמָּה שׂוֹר אֶן חֲמֹר: 34

דב בַּעַל הַבּוֹר יִשְׁלֵם כֶּסֶף יָשִׁיב לְבַעְלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה-לוֹ: ס

kanun tüm hayvanları kapsar (Raşi). Tora'nın özellikle bu hayvanları seçmesinin nedeni, normalde en çok bunların kullanılması ve dolayısıyla bu olayların genelde bu hayvanların başına gelmesidir (a.k. 54a). Diğer yandan tek birini kullanmak varken örnek olarak iki hayvan seçilmesi de ima içermektedir. *Talmud* şöyle der: “[Özellikle] Boğa – ve insan değil; [özellikle] eşek – ve eşya değil” (a.k. 28b). Başka bir deyişle, ölüm durumunda sadece hayvanın tazminatı verilir. Çukur bir insanın ölümüne veya bir eşyanın kırılmasına yol açarsa, çukur sahibi sorumlu değildir. Bu da bir *Gezerat Akatuv*'dur. Dolayısıyla eşya taşıyan bir hayvan çukura düşüp ölürsa ve eşyalar kırılırsa, çukurun sorumlusu, hayvanın ölümünden sorumludur ama eşyalar için bir şey ödemez (a.y.). Diğer yandan bir insan ölmemiş, ama zarar görmüşse, tazminat gerekir.

34. Çukurun sorumlusu – Tam çeviriyle “çukurun sahibi”. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere çukur kamusal alanda olduğundan gerçekte bir sahibi yoktur. Yine de Tora, çukurun zarar verici bir konumda olmasına sebep olan kişiyi, verilen zararlar konusunda “sahip” kılmıştır (Raşi). *Talmud* ayrıca, eğer bir kişi, isteyen herkesin, kendi özel mülkiyetine girebileceğini ilan etmişse ve bu özel mülkiyet içinde bir çukur varsa, bu kez gerçekten de “çukurun sahibi” olduğu için, çukurun vereceği zararları karşılaması gerekir gerekmediğini de ele almaktadır (*Bava Kama* 49b-50a).

Para iade eder – Tazminattan ve paradan bahsedilmişken, “iade eder” sözcükleri gereksiz gibi durmaktadır. Pasuk, bu ifade olmadan da “hayvanın sahibine tazminat olarak para öder” şeklinde anlaşılabilir. Fakat Tora “iade eder” sözcüklerini de ekleyerek, “her türlü iade” şeklini de ödemeye katmıştır. Başka bir deyişle tazminat mutlaka parayla verilmek zorunda değildir; paraya çevrilecek herhangi bir şeyle – hatta buğday kepeğiyle bile ödenebilir.

Leş ise [sahibinde] kalır – İlk bakışta aklımıza çukurun sorumlusunun (A), hayvanın sahibine (B), hayvanın tüm değerini ödemesi gerektiği gelebilir. Bu durumda mantıken hayvanın cesedi

A'da kalacaktır. Oysa durum bundan farklıdır. Derisinden ya da hayvanlara verme açısından etinden yararlanılabileceği için, hayvanın cesedi de belirli bir parasal değere sahiptir. Buna göre hayvanın canlıyken değeri ile öldüğündeki değeri arasındaki fark belirlenir ve A bunu B'ye öder. Hayvanın cesedi ise B'de kalır (*Talmud* – *Bava Kama* 10b; *Mehilta*; Raşi; *Yad* – *Nizke Mamon* 10:4). İlk bakışta bu, birkaç satır yukarıda belirttiğimiz “ilk bakışta akla ilk gelen” ödeme şeklinden farksız görünse de, aslında fark vardır. Zira hayvanın ölüsü zaman geçtikçe değer kaybedecektir. Dolayısıyla onu bir an önce paraya çevirmek, B'ye kalmıştır. Bunu yapmadığı takdirde, ceset çalınır veya zamanla değerini yitirirse, bu kaybı B çekecektir (Ramban).

35-36. Hayvanın zarar verdiği mallar. Bir hayvan üç şekilde zarar kaynağıdır. Saldırganlık temalı ilk zarar türü “*Keren* – *Boynuz*” adını alır (diğer iki tür için bkz. 22:4); zira Tora'nın örneğindeki boğanın saldırı silahı boynuzdur. Fakat başka bir organını saldırı için kullansa da – örneğin tekme atarsa, ısırırsa, saldırı amacıyla iterse ya da bir şeyleri kırmak amacıyla üzerine çökerse de – bu kategoriye girer. Bu sınıftaki zararlar beklenmedik olduğundan, normal bir hayvan “*Tam* – *Saf*” olarak kabul edilir. Fakat bir hayvan üç ardışık gün içinde üç bağımsız olayda saldırı belirti göstermişse, “*Muad* – *Sabikalı*”, sahibi de onu özel kilit altında tutmakla yükümlü hale gelir. Ve buna rağmen zarar verdiyse, sahibin yükümlülüğü *Tam* olduğu zamana göre farklılaşır. *Tam* bir hayvanın verdiği zararda, sahibi zararın sadece yarısı için yükümlüdür. Hahamlarımız bunun nedeni hakkında iki zıt fikir sunarlar: Bir fikre göre, bu bir para cezasıdır: Teorik olarak, hayvanın saldırısı tamamen beklenmedik bir şey olduğu için, sahibi hiçbir şey ödemekle yükümlü olmamalıdır. Fakat Tora, böyle bir durumun hayvan sahiplerini hepten ihmale götüreceğini göz önünde tutarak, zararın yarısıyla sorumlu tutmuş ve onları, hayvanlarını asgari koruma altında tutma konusunda teşvik etmeyi amaçlamıştır. Diğer bir görüşe göre ise, teorik olarak bir kişi hayvanlarını daima kilit altında tutmalı, dolayısıyla zarar

³¹ [Boğa] Bir oğlan ya da kıza boynuzla saldırmışsa da, [boğanın sahibine] bu kanuna göre davranılır. ³² Eğer boğa bir köleye ya da cariyeye boynuzla saldırmışsa [ve öldürmüşse, sahibi, kurbanın] efendisine 30 *şekel* gümüş ödemeli, boğa ise taşlanmalıdır.

[78. Çukur]

³³ Bir adam bir çukur[un örtüsünü] açarsa, ya da bir adam bir çukur kazıp örtmezse [kanun şudur:] Oraya bir boğa ya da eşek düşerse, ³⁴ çukurun sorumlusu [zararı] tazmin etmelidir. [Hayvanın] sahibine para iade eder, leş ise [sahibinde] kalır.

31. Bir oğlan ya da kıza – Hayvan sahibi, ebeveyninin çocuğu koruması gerektiğini mazeret olarak kullanamaz (İbn Ezra). Tora bu pasukla, sadece yetişkin bir kadın ya da erkeğin değil, çocukların ölümünün de tamamen aynı kategoride değerlendirildiğini belirtmektedir (*Mehilta*; Raşi).

32. Köleye ya da cariyeye – Bahsedilenler, Yahudi olmayan köle ya da cariyelerdir. Tora, böyle bir durumda kurbanın cinsiyetine veya parasal değerine bakmaksızın standart bir ceza belirlemiştir. Normalde yukarıda belirtilen “erkek ve kadın” sınıfına girmeleri gerekirken burada ayrı tutulmalarının sebebi de budur. İster paha biçilmez değerde olsun, ister değeri kuruşlarla belirlilsin, bir köle ya da cariyenin ölümünde sabit bir tazminat – 30 *şekel* – ödenir. Bu, “*Gezerat Akatuv* – *Tora’nın ‘neden?’ sorusuna açık olmayan kuralı*” şeklindeki örneklerden biridir (Raşi). Yine de boğa, bir insanı öldürdüğü için taşlanır.

30 *şekel* – 684gr.

33-34. Çukur. Çukur, hendek, kanal vs.nin verdiği zararlarla ilgili davaların *Bet-Din*’ce görülmesi, Tora’nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 22 (*Sefer Ahimuh*). Tora, kamusal bir mekana, etraftakiler için zarar kaynağı teşkil edebilecek herhangi bir engel koyulmasını yasaklar. Buna en bariz örnek olarak Tora açık bir çukuru vermektedir. Fakat aynı durum bir taş, bıçak, muz kabuğu ya da herhangi bir yük için de geçerlidir ve bunları herkesin serbestçe dolaşmaya hakkı olduğu bir yere yerleştiren kişi, doğabilecek zararlardan sorumlu hale gelir. Bu bölümde özellikle bir hayvanın ölümüne sebebiyet verilmesinden bahsedilmektedir (p. 34); dolayısıyla sözü geçen, ölüme sebebiyet verecek türdeki bir çukurdur (bkz. s.a.). Fakat elbette sadece zarar durumunda da çukurun sorumlusu, tazminat vermekle yükümlüdür. Tora bu örnekle, Tanrı’nın bir hayvanın insanların geçerli bir ihtiyacı haricinde yok yere ölümünü istemediğini vurgulamaktadır (İbn Ezra).

33. Açarsa ... kazıp örtmezse – Önceden kazılı olup üzeri güvenli bir şekilde örtülmüş bir çukuru açan kişi ve çukuru baştan itibaren kazan ve örtmeyi ihmal eden kişi ile ilgili kanun aynıdır.

Bahsedilen çukur, özel mülkiyette değil, kamu alanındadır. Zira bir kişinin kendi bahçesinde açmış olduğu bir çukura, bahçeye girme izni olmayan birinin hayvanı düşüp çukurdan zarar görürse, bahçe sahibinin “Senin boğanın benim bahçemde ne işi var?” şeklinde geçerli bir iddiası olacaktır (*Talmud* – *Bava Kama* 13b).

Pasukta özellikle “*bir adam*” vurgusu yapılmaktadır; bu da bir boğa [ya da başka bir hayvan] çukur kazıp ya da açıp, başka bir hayvan oradan zarar gördüğü takdirde, boğanın sahibinin sorumlu olmadığı anlamında gelir (a.k. 48a). Kanuna göre, bir çukurun öldürebilme özelliğine sahip olması için 10 *tefah* (1 *tefah* = 8-10cm.) derinliğinde olması gerekir. 9 *tefah*lık bir çukur ise, ölümle sonuçlanan bir düşüşte bile, çukuru açanı yükümlü kılmaz. Fakat ölüm harici zararları tazmin etmesi yine de gereklidir [Pasukta “*çukur*” sözcüğünün iki kez tekrarlanmasının sebebi budur. Biri öldürebilen, diğeri öldürmeyip zarar verebilen çukuru tanımlamaktadır (*Talmud Yerusalmi* – *Bava Kama* 5:6)]. Buradan da pasuktaki gereksiz görünen tekrar açıklığa kavuşmaktadır: Çukurun sadece kapağını açan kişi sorumluydu, çukuru hiç yoktan kazan kişinin de elbette sorumlu olacağı açıktır, neden ona da yer verilmiştir? Bu özel bir durumu vurgulama amaçlıdır: A kişisi 9 *tefah*lık bir çukur açmış, B gelip sadece bir *tefah* eklemiş ve örtmeyi ihmal etmişse, o çukura düşen bir hayvanla ilgili [hem zarar hem de ölüm durumundaki] tüm ödeme sorumluluğu B’ye aktarılır (*Talmud* – *Bava Kama* 51a). A ise, sadece zarar gerçekleşse bile hiçbir yükümlülüğe sahip olmaz (Raşi; *Sifte Hahamim*).

Örtmezse – Başka bir deyişle; yükümlülük, örtmezse ve hayvan düşüp ölürse geçerlidir. Fakat örterse ve buna rağmen, kapağın beklenmedik [örneğin kurtların kemirmesi gibi] bir nedenle sağlamlığını kaybetmesi sonucu bir hayvan oraya düşüp ölürse, çukuru açan muafıdır (*Talmud* – *Bava Kama* 46a).

Boğa ya da eşek – Benzer bir ifade *Şabat*’la ilgili emirde, Devarim 5:14’te geçmekte “*boğan, eşeğin ve tüm hayvanların*” denmektedir. Dolayısıyla her ne kadar örnek olarak boğa ve eşek verilmişse de,

35 וְכִי־יִגָּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וּמָכְרוּ אֶת־הַשׁוֹר הַחֲלִי וַחֲצֵן
 36 אֶת־כֶּסֶּפוֹ וְגַם אֶת־הַמֶּת יַחֲצִין: 37 אֵן נוֹדַע כִּי שׁוֹר נִגָּח הוּא מִתְּמֹל
 שְׁלֹשׁ וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעַלְיוֹ שְׁלֹשׁ יִשְׁלֹם שׁוֹר תַּחַת הַשׁוֹר וְהַמֶּת יִהְיֶה־לּוֹ:
 37 ס 37 כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹשֶׁה וַיִּבְחֹן אֵן מָכְרוּ חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלֹם
 תַּחַת הַשׁוֹר וְאַרְבַּע־צֶאן תַּחַת הַשֶּׁה:
 1 א אִם־בִּמְחֻתָּת יִמָּצֵא הַגָּנֹב וְהִכָּה וּמָת אֵין לוֹ דָּמִים:

sayılmaz. Suçu kendi işlemiştir [Mitsva konusunda ise elçi, kendisini göndereni temsil eder]. Burada ise suçun satışı ya da kesim bölümü başkası yoluyla yapılsa bile, cezayı yine hırsız verir. Sebep, yine kesimle satışın bağdaştırılmasıdır. Tıpkı satış için bir başkasının [yani alıcının] gerekmesine karşın doğrudan hırsızın yükümlü tutulması gibi, kesim bir başkası tarafından yapıldığı zaman da kesen kişi değil, hırsız yükümlüdür (*Talmud – Bava Kama* 78b-79a).

Beş... dört – Hahamlarımız bu iki tür arasında neden fark olduğunu açıklarlar. Raban Yohanan Ben Zakay şöyle der: Sığır ağır, koyun ise hafif bir hayvandır. Hırsız sığırı çeke çeke götürmüş, koyunu ise taşımıştır. Koyunu taşımak hırsız küçük düşürdüğünden, hırsız cezanın bir bölümünü çekmiş gibidir. Dolayısıyla Tora, bu şekilde – bir hırsız bile olsa – bir insanın onuruna ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Sonuç olarak; merhametsiz bir hırsızın bile küçük düşüp utanması Tanrı'nın merhametini uyandırdığına göre, masum insanların onurlarını koruma konusunda herkesin son derece hassas olması gerekir. Rabi Meir başka bir açıklama yapar: Boğa hırsızlığı daha ciddidir; çünkü onun yokluğunda sahibi tarlada önemli bir işgücünü de kaybetmiştir. Dolayısıyla Tora'nın boğa hırsızlığında daha ağır bir ceza öngörmesi, Tanrı'nın özveri ve çalışmaya verdiği önemi göstermektedir (a.k. 79b; Raşi).

22.

Bütün Tora kitaplarında burasının yeni bir *Perek* olarak gösterilmesi, yüzyıllar önce ortaya çıkmış bir problemdir. Gerçekte, Tora'da *Perekler*; yani bölümler yoktur. Tora'nın şimdi kullanılan bölümlere ayrılışı, Yahudi olmayan İtalyan yayıncıların hazırladıkları baskılarda, yer ve pasuk bulmayı kolaylaştırma amacıyla ortaya atılmış bir yöntemdir. Bu bölümleri öngören Hristiyan din bilginleri, Tora'nın Sinay'dan beri süregelen sözlü geleneğinden habersiz olduklarından, bölmeleri yaparken bu köklü geleneği dikkate almamışlardır. Bunun bir sonucu olarak,

normalde devamlı olması gereken konuların yeni bir *Perek* başlatılmasıyla bölündüğü, ya da aksine bölünebilecekken bunun yapılmamasıyla çok uzun kalan *Perekler*'in varlığı görülmektedir.

Burası da böyle bir örnektir ve aslında bu *Perek* de, aslında bir öncekinin devamıdır. Görüldüğü üzere hırsızlar ve cezaları hakkındaki kanunların açıklanmasına devam edilmektedir. Bu, genel konudan olduğu gibi, yeni bölümün “bu hırsız”la başlamasından da anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, bahsedilenin, önceki pasukta geçen hırsızla aynı olduğu bellidir.

Bundan sonraki bölümler, asıl olarak bir insanın hırsızlık, ihmalkarlık veya saldırıyla başka birine verdiği zararlardan bahsetmektedir. Bütün bu kanunlar, Tora'nın, başkalarının mal ve mülkü hakkında son derece dikkatli olunması gerektiğini vurguladığını göstermektedir. Bu yükümlülüğü açan Rambam, çalıntı mal satın alınmanın yasak olduğunu, çünkü böyle bir durumda, müşterinin hırsızları teşvik ettiğini vurgular. Dolayısıyla, Tora, insanların sadece günah işlememelerini değil, dürüst olmayan eylemleri desteklememelerini de istemektedir.

1-3. Meşru müdafaa ve hırsızlık tazminatları. p. 1 ve 2, gerekli olduğu zaman, kişinin, kendi canını kurtarmak için başkasını öldürebileceğini, ama sadece malı tehlikedeyse bunu yapamaya çağını öğretmektedir. Tora, bu kanunu, bir evi soymaya çalışan hırsızın yakalandığı durumu örnek göstererek açıklar. Ev sahibinin, malını korumak için savaşıacağı açık olduğundan, hırsızın, mecbur kaldığında ev sahibini öldürmeye hazır olduğu kabul edilir. Bu nedenle, ev sahibi, “*Aba Georgeha Aşkem Leorgo – Biri seni öldürmeye gelirse, önce davran ve onu öldür*” prensibine göre hareket edebilir ve hırsız öldürürse cinayetten suçlu olmaz; çünkü bu bir meşru müdafaaadır.

1. [Geceleyin] – İbn Ezra; Raşbam (bkz. s.p.).

Normal olmayan yollarla girmeye çalışırken –

[79. Boynuzla Verilen Zararlar]

³⁵ Bir adamın boğası, akranının boğasına saldırır ve [kurban] ölürsa, canlı boğayı satarlar ve parasını paylaşırlar. [Aynı şekilde] Ölüyü de aralarında bölüşürler.

³⁶ Ancak bunun, saldırma alışkanlığına sahip bir boğa olduğu bilinmesine karşın sahibinin onunla ilgili önlem almamışsa, [ölen] boğanın tam karşılığını öder; fakat leş [sahibinde] kalacaktır.

[80. Hırsızlık Cezaları]

³⁷ Bir adam boğa ya da koyun çalıp kestiğinde ya da sattığında, boğaya karşılık beş sığır, koyuna karşılık dört davar ödemelidir.

22

¹ Eğer bu hırsız [geceleyin] normal olmayan yollarla girmeye çalışırken görülür, darbe alıp ölürsa, bu cinayet sayılmaz.

halinde bunun tümünü ödemekle sorumlu olmalıdır. Ancak Tora, hayvanın ne zaman agresif davranacağı önceden bilinemeyeceği için sahibinin cezasının yarısını affetmiştir. Sebep ne olursa olsun, *Tam*, zararın yarısını öderken, *Muad* ise tüm zararı karşılamakla yükümlüdür.

35. Canlı boğayı satarlar – “Canlı boğa” denmesinden, mahkeme kararı çıkana kadar sahibinin boğasını kestirmesi halinde hiçbir yükümlülüğü olmayacağı sonucu çıkarılmaması için, “satarlar” sözcüğü, boğanın her türlü – ister canlı ister et olarak – satışından elde edilen paranın bölüşüleceğini göstermektedir (*Talmud* – *Bava Kama* 33b).

Parasını bölüşürler – Tora’nın verdiği örnek, saldırgan ile kurbanın parasal değerinin eşit olduğu teorik bir durumdur. Böyle bir durumda, canlı hayvan ile leş satılır ve gelir paylaşıldığında, zarar da yarı yarıya paylaşılmış olacaktır. Buradan da, *Tam* bir hayvanın verdiği zararlar, zararın yarısının ödendiği öğrenilmektedir. Pratikte ise hayvanların satılmasına gerek yoktur; bunun yerine saldırıya uğrayanın parasal zararı belirlenir ve saldırganın sahibi bu zararın yarısını öder (Raşi).

Tora bu kuralı daha kolay terimlerle “zararı bölüşürler” diyerek de öğretebilirken, özellikle hayvanların bedenlerini vurgulamıştır. Buradan ikinci bir kural daha çıkmaktadır. *Tam* bir hayvan, zarar verdiği takdirde, sahibinin ödeyeceği azami miktar, o hayvanın piyasa değeri kadardır. Başka bir deyişle, hayvanın değeri, ödenmesi gereken yarı-zarar miktarına yetmiyorsa, ölen hayvanın sahibi aradaki parayı kaybeder (Raşi).

36. Boğanın tam karşılığını öder – Hayvan *Muad* ise, sahibi onun tehlikeli olduğunu bildiği halde ihmalkar davranmıştır. Bu durumda zararın tümünü karşılamakla yükümlüdür. Ayrıca *Tam*’dan farklı olarak bu kez ödeme saldıran hay-

vanın değerine bağlı değildir. Sahibi parayı tümüyle ödemelidir.

Fakat leş [sahibinde] kalacaktır – Dolayısıyla her ne kadar zararın tümü ödenecekse de, ödeme, hayvanın canlı haliyle ölü hali arasındaki değer kaybının tümü şeklinde olacaktır. Leşin zamanla değer kaybetmesi ise sahibinin sorunudur (*Talmud* – *Bava Kama* 10b; *Mehilta*; Raşi; Ramban; bkz. p. 34 açk.).

37. Çiftlik hayvanı hırsızlığı. Hırsızlıkla ilgili tüm davaların *Bet-Din*’ce görülmesi, Tora’nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 23 (*Sefer Ahimuh*). Tora, sığır veya davar çalıp satan veya kesen birinin, sığırın beş katını, davarın da dört katını ödemesi gerektiğini söyler. Başka bir deyişle sığır için, ona karşılık bir ve ayrıca dört sığır, davar için de ona karşılık bir ve ayrıca üç davar ödenmelidir (*Mehilta*).

Boğa ya da koyun – Bunlar önceki örneklerden farklı olarak diğer tüm hayvanlarla ilgili birer örnek değildir ve Tora’nın bu kanunu sadece büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarla ilgilidir. Boğa tüm sığır, koyun da tüm davar cinslerini temsil eder. Fakat bunun dışındaki hayvan türleri bu kanunun kapsamında değildir (Raşi).

Kestiğinde ya da sattığında – Kesim ile satış eşdeğer tutulmuştur. Kesim nasıl geri dönüşü olmayan bir işlemse, satış da geri dönüşümsüz şekilde gerçekleşmiş olmalıdır. Başka bir deyişle, hırsız hayvanı otuz günden az bir süre için başkasına kiralık vermişse, bu kanunun kapsamı dışında kalır (*Talmud* – *Bava Kama* 68a; *Yad* – *Geneva* 2:11). Kesim ya da satış hırsız tarafından değil de, onun görevlendirdiği biri tarafından yapılırsa, bu kanunun aynı şekilde geçerlidir. Bu Tora’nın kanunları içinde bir istisnadır; zira bunun dışında hiçbir suçta “elçi”, kendisini göndereni temsil etmiş

ב אִסְזִרְחָה

הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לֹא שָׁלֵם יִשְׁלַם אִם-אֵין לוֹ וְנִמְכָּר בַּגְּנֻבָּתוֹ:
 3 אִם-הִמָּצָא תִּמָּצָא בְּיָדוֹ הַגְּנֻבָּה מִשּׁוֹר עַד-חֲמֹר עַד-שֶׁה חַיִּים שְׁנִים
 4 יִשְׁלֹם: ס שִׁישִׁי ו כִּי יִבְעַר-אִישׁ שָׂדֶה אוֹ-כֶרֶם וְשָׂלַח אֶת-בְּעִירָה
 וּבְעַר בְּשָׂדֶה אַחֵר מִיֵּטֶב שָׂדֶהוּ וּמִיֵּטֶב כְּרָמוֹ יִשְׁלֹם: ס

sınıf, [1] Topraklar (genel olarak gayrimenkuller), [2] Köleler ve [3] Yazılı belgeler; ki onlar da “mal” değil, sadece birer kanıttır. Bu üç sınıftakilerin çalınması, bu kuralın kapsamı dışında kalır (*Talmud Yeruşalmi – Bava Kama* 7:1).

Çalıntı mal – Verilen hayvan örneklerine karşın ayrıca “çalıntı mal” denmesi, her türlü taşınabilir çalıntıyı kurala dahil etmektedir (*Talmud – Bava Kama* 64a).

İki katını ödemelidir – Burada ve aşağıda (p. 8) öğretilen genel kurala göre, hırsızlar, çaldıkları ister hayvan ister taşınır bir eşya olsun, aldıkları malların değeri kadar ceza öderler. Başka bir deyişle malı geri verirler ve üstüne, değeri kadar da ödeme yaparlar. “Canlı” sözcüğü aynı zamanda, hırsızın, çaldığı bir malı aynen çalındığı zamanki değeriyle geri getirme sorumluluğuna sahip olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla eğer çalıntı hayvan ölmüşse veya belirli bir fiziksel zarar görmüşse, hırsız onu elinde tutar, çünkü artık bu, çalınan hayvanla aynı değerde değildir. Böyle bir durumda, hırsız, hayvanın çalındığı sıradaki değerinin iki katını ödemekle yükümlüdür (*Talmud – Bava Kama* 64b).

4. Hayvan Zararları. Bu pasukta geçen **YaVER**, **BEiRo** ve **BiER** sözcükleri, **Baar** köküne sahiptir. Raşi’nin de işaret ettiği üzere bu kök, özellikle çiftlik hayvanlarını ifade eder (Bamidbar 20:4). Dolayısıyla burada özellikle bu hayvanların verdikleri zararlardan kaynaklanan sorumluluklar ele alınmaktadır. Fakat elbette kanun sadece bu hayvanlarla sınırlı değildir; sahip olunan başka türde bir hayvanın verdiği zararlar da, sahibi sorumluluk altına sokar.

Bir hayvanın verdiği zararlar üç kategoride toplanır. Bunlardan “**Keren** – Boynuz”, 21:35-36 açıkta değinilmişti. *Keren*’in özelliği, sıra dışı bir olayla, hayvanın zarar verme amacıyla yaptığı saldırıdan kaynaklanan zarar türü olmasıdır. Bu pasukta ise, hayvanın hiçbir kasıt ya da niyet olmadan, kendi yaşantısının doğal bir sonucu olarak verdiği iki zarar türünden bahsedilmektedir. Bunlar “**Şen** – Diş” ve “**Regel** – Ayak”tır. [a] *Şen*,

genel olarak hayvanın kendi zevkini tatmin etme amacıyla yaptığı hareketler sonucu verdiği zararları ifade eder. Bu sebeple en bariz zevk türü olan yemekten kaynaklanarak *Şen*, adını almıştır. Fakat elbette bu sadece yemekle sınırlı değildir. Örneğin bir hayvan, kaşınmak amacıyla bir yere sürünüp zarar verirse de, bu, *Şen* kategorisine girer. [b] *Regel* ise hayvanın yürümek, oturmak gibi normal hareketleri yaparken verdiği zararları içerir.

Bet-Din’in *Şen* ve *Regel* zararlarıyla ilgili davalara bakması, Tora’nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 24 (*Sefer Ahinuh*).

[Hayvanını] Otlatırken – Kendisine ait bir tarla veya bahçede otlatırken (*Sforno*).

Hayvanını serbest bırakır – Bu *Regel*’dir. Hayvan başkasının tarlasına girip normal yürüyüşüyle ekinleri kullanılmaz hale getirebilir.

Başkasına ait arazide otlarsa – Bu *Şen*’dir. Başkasına ait ekinleri yiyerek zarara sebep olmaktır. Dolayısıyla sahibi, hayvanı oraya kendi sokmamış, hayvan kendiliğinden gitmişse bile sorumludur (*Sforno*).

Hahamlarımız’ın öğrettiği üzere, “başkasına ait arazide” sözleri, *Regel* ve *Şen* zararlarının özellikle başkasına ait özel mülk içinde gerçekleştikleri takdirde geçerli olduğunu belirtmektedir. Fakat kamu alanında yürürken bir şeye zarar veren ya da birinin ortaya öylesine bıraktığı yiyecekleri yiyen bir hayvan, sahibini yükümlülük altına sokmaz. Zarar gören malın sahibi, bu malların kamuya ait yerde öylesine bırakmanın kendi adına bir ihmal olduğunu bilmelidir (bkz. *Talmud – Bava Kama* 25b).

Keren’den farklı olarak, *Şen* ve *Regel*, daima “**Muad** – Sabıkalı” olarak kabul edilir; zira bu zararlar hayvanın normal yaşantısının doğal sonuçlarıdır. Bir hayvan, yemesine uygun bir şeyi yemek ve yürürken ezerek ya da kırarak bir şeye zarar vermek konusunda doğuştan *Muad*’dır. Dolayısıyla sahipleri bu konuda daima önlem almalıdır; aksi takdirde yükümlülük altına girerler.

² Ancak olay gündüz vakti gerçekleşmişse [onu öldürmek] cinayettir. [Bir hırsız, çaldığını] Tazmin etmekle yükümlüdür. Eğer [imkanı] yoksa, hırsızlığı karşılığında [tazminat için, köle olarak] satılır. ³ Eğer – canlı bir boğa, eşek ya da davar olsun – çalıntı mal elinde bulunursa, iki katını ödemelidir.

[81. Hayvan Zararları]

⁴ Bir adam tarla ya da bağda [hayvanını] otlatırken, hayvanını serbest bırakır ve [hayvan gidip] başkasına ait arazide otlarsa, [sahibi, zararı] en iyi tarlası ve en iyi bağıyla tazmin etmelidir.

İbranice **Bamahteret**. Tam çeviriyle “bir yeraltı geçidinde” ya da “tünel kazarak” (Raşi; Radak, Şeraşim; krş. Yirmeyau 2:34; Yehezkel 8:8; Amos 9:2; İyov 24:16). Ya da “öldürme niyetiyle” (Raşbam). Bu, geceleyin yapılan her türlü gizli ve zorlayarak “girme” teşebbüsünü ifade eden bir örnektir. Ancak hırsız hiçbir eylem yapmadığı bir sırada ya da dışarı çıkarken yakalanırsa, onu öldürmek meşru müdafaa sınıfına girmeyecektir (*Leket Bahir*). Benzer şekilde, hırsız normal bir yolla, yani kapıdan girmeye çalıştığı takdirde, gerekli olduğu zaman ev sahibini öldürmeyi aklına koymuş değildir; karşılaştıklarında geldiği gibi kapıdan hemen kaçacaktır (*Daat Zekenim*).

Darbe alıp ölürse – Herhangi biri tarafından darbe alıp, herhangi bir şekilde ölürse (*Talmud – Sanedrin 72b*).

Cinayet sayılmaz – Raşi. Tam çeviriyle “kanı yoktur”. İbn Ezra’ya göre bunun anlamı “ev sahibi, hırsızın kanını dökmekten muafır” şeklindedir. Raşi ise, bunu, “hırsızın kanı [zaten] yoktur” şeklinde açıklar. Başka bir deyişle, hırsız, bu davranışıyla zaten ölümü hak etmiştir; canlı sınıfında değildir (a.k. 72a; Raşi).

2. Olay gündüz vakti gerçekleşmişse – Raşbam; İbn Ezra; krş. Saadya Gaon. Tam çeviriyle “eğer güneş [hırsızın] üstüne doğmuşsa”. Bu bir deyimdir ve anlamı şudur: Eğer hırsızın ölümcül bir zarar verme amacında olmadığı, güneşin dünyaya verdiği ışık kadar açıksa (*Mehilta; Talmud – Sanedrin 72a*), ev sahibinin onu öldürmesi, cinayet olacaktır. Oğlunun evini soymaya çalışan bir baba, bu duruma örnek olabilir. Zira bu yaptığı ne kadar berbat olursa olsun, bir babanın çocuğunu öldürmeyeceği açıktır.

Targum Onkelos’un çevirisi “eğer olay tanıkların gözleri önünde gerçekleşmişse” şeklindedir. Buna göre, “güneşin hırsızın üzerine doğuşu” belirli bir durumu ifade etmektedir. Şahitler hırsızın tünelden çıktığını gördükleri takdirde, her ne kadar bu, hırsızın anormal bir yolla geldiğini ortaya koymaktaysa da, artık meşru müdafaa durumu ol-

madığı için, hırsız öldürülemez; yine de tazminatla yükümlüdür (Ramban). Bu doğrultuda pasuğun çevirisi şöyle olacaktı: “Ancak hırsız gün ışığına çıktysa [ve tanıklarca görüldüyse], kanı vardır [yani canlıdır; artık ölüm riski yoktur; dolayısıyla öldürülemez; fakat yine de] kesinlikle ödeme yapılmalıdır...”.

Cinayettir – Tam çeviriyle “kanı vardır”. Canlı sınıfındadır (bkz. ö.p. açk.).

Tazmin etmekle yükümlüdür – İbranice **Şalem Yeşalem**. Bu ikileme, hırsızın, çalıntı malın karşılığını ödemenin yanında, neden olduğu tüm zararları da tazmin etmekle yükümlü olduğu anlamına gelir (*Talmud – Sanedrin 72a*).

Hırsızlığı karşılığında ... satılır – Satışından elde edilen parayla borcu ödenir. Bu toplumun düzeltilmesi konusunda önemli bir kuraldır. Zira böyle bir olanak verilmemiş olsa, bir hırsız, borçlarını ödemek üzere başka hırsızlıklar yapma yoluna gidecek, hırsızlık gittikçe yayılacaktır (Sforno).

İbranice **Bignevato**. Bu bir erkek için “hırsızlığı” anlamındadır. Dolayısıyla bu ifade, hırsızlığın karşılığında sadece bir erkeğin köle olarak satılabileceğini belirtmektedir. Hırsız bir kadınsa, satılmaz (*Talmud – Sota 23b*).

3. Canlı... elinde – Bu kanun, bir boğa ya da koyunu satmaya ya da kesmeye karşılık verilen özel cezanın öğretildiği yukarıdaki kanundan farklıdır (21:37). Orada “kestiğinde ya da sattığında” denmektedir. Burada ise, “canlı” – yani kesilmemiş – ve “elinde” – yani satılmamış – bir çalıntı ele alınmaktadır. Bu durumda yukarıdaki kanun gibi, [davar ve boğa hırsızlığı halinde bile] dört ya da beş kat değil, iki kat ödeme yapılır (Raşbam).

Boğa, eşek ve davar – Fakat sadece bunlar değil, canlı ya da cansız her türlü çalıntı mal için aynı kural geçerlidir (Raşi). Tora’nın yöntemlerinden biri, örnekler maddeleyerek, bazı istisnai sınıfları kuralın dışında bırakmaktır. Burada da, en sık çalınan üç hayvan maddelenerek, üç sınıf kuralın dışında bırakılmaktadır. Sözlü Tora’ya göre bu üç

ה כִּי־תֵצֵא

אִשׁ וּמִצָּאָה קָצִים וְנֹאכֵל גָּדִישׁ אֹן הַקֶּמֶה אֹן הַשָּׂדֶה שְׁלֹם יִשְׁלֹם
 6 הַמִּבְעֵר אֶת־הַבְּעֵרָה: ׀ כִּי־תֵן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אֹן־כֵּלִים
 7 לְשֹׁמֵר וְגַב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצָא הַגָּנֵב יִשְׁלֹם שְׁנָיִם: ׀ אִם־לֹא יִמָּצָא
 הַגָּנֵב וְנִקְרַב בְּעַל־הַבֵּית אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאכָת רֵעֵהוּ:

maz. Ramban, böyle bir durumda, gerçek suçlunun mal sahibi olduğuna, çünkü ne de olsa malın bu amaçlar için kullanılabileceğini onun onayladığına işaret eder. Eğer mal, normal kullanım şartlarında bile işlevini gerçekleştiremiyorsa, sahibi onu ödünç de vermemelidir.

Bir malı kiralayan kişi (*Soher*) hakkındaki kanunlar için bkz. p. 14.

Tüm bunlar, Tora'nın ön anlaşma yapılmamış durumlar için belirlediği gıyabi kanunlardır. Ancak, parasal konulardaki her türlü düzenlemede olduğu gibi, tarafların, malın emaneti ile ilgili her iki tarafın sorumluluğu konusunda buradaki şartlardan farklı bir ön anlaşmaya varma hakları vardır.

6. Para ya da kaplar – Bu bölüm ücret almayan bir emanetçiden bahsetmektedir (*Targum Yonatan*; *Talmud – Bava Metsia* 94a). Tora bu sebeple “para ya da kaplar” demektedir; zira bunlar genelde belirli bir ücret olmadan emanet altında tutulan şeylerdir (Ramban; *Tosafot – Bava Metsia* 41b, *Karna* k.b.). *Bet-Din*'in ücretsiz emanetçilerle ilgili davalara bakması, Tora'nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 26 (*Sefer Ahimuh*).

[İddiasına göre] – Gerçekte malın çalınıp çalınmadığı bilinmemektedir; burada emanetçinin “mal çaldı” şeklinde bir iddiasının olduğu durum ele alınmaktadır (Raşi). Nitekim sıradaki pasukta da görüldüğü üzere, herhangi bir hırsız bulunmadıysa, emanetçi bu iddiasını mahkemede bir yeminle desteklemelidir (*Mizrahi*; *Sifte Hahamim*).

[Hırsız, normal] Çift ödemeyi yapar – İddianın doğruluğu hırsızın bulunmasıyla kesinleştiğinde, hırsız, malın sahibine, normal hırsızlığın cezası olan iki kat ödemeyi (p. 3) yapmalıdır.

7. Ev sahibi – Bahsedilen, malın sahibi değil, malın emanet bırakıldığı evin sahibidir – yani emanetçi (Raşi).

Akranın malına el uzatmadıysa – Bu malı saklamamışsa (Raşbam; Ramban). Ya da bu malı

kişisel amaçları için kullanmamışsa (*Talmud – Bava Metsia* 41a; bkz. s.a.). Bkz. p. 10. *Targum Onkelos*, “akranının malına” ifadesini “akranının kendisine teslim ettiğine” şeklinde çevirir.

Mahkemeye getirilir – Bkz. 21:6 açık. Parasal konulara üç yargıçlı mahkemeler bakar (*Talmud – Sanedrin* 3b). Emanetçi malın çalındığını iddia etmesine karşın, hırsız bulunmamışsa, kendisi hırsız konumuna düşecektir. Bu sebeple mahkemeye gelip yemin etmelidir. Yeminin konusu “akranının malına el uzatmamış” olmasıdır (Raşi). Ramban'a göre ise pasuğun anlamı biraz farklıdır: Emanetçi, malın çalındığına dair iddiasını tasdik etme amacıyla yemin etmelidir. Bu arada da malı kendi kişisel ihtiyacı için kullanmamış olmalıdır. Zira izinsiz kullanım durumunda, bu kişi “ücretsiz emanetçi” konumundan çıkıp bir “hırsız” konumuna girer ve yemin için mahkemeye getirilmez. Çünkü bir hırsız, çaldığı mala elinde olmayan sebeplerle zarar gelse bile, bunu ödemekle yükümlüdür (Sforno). Oysa yemin, sadece ücretsiz emanetçinin ihmalkarlık etmediği bir durumda gerçekleşen kayıp ya da hırsızlıklarda geçerli bir yöntemdir. Çevirimiz Ramban'ın görüşü doğrultusundadır. Bu arada, mahkemede yemin etmenin çok kolay bir çıkar yol olduğu düşünülmemelidir; zira yalan yemin etmek, çok ağır bir günahdır (20:7).

[82. Ateş Zararları]

⁵ Bir ateş kontrolden çıkıp dikenlere sıçrarsa ve buğday balyaları, biçilmemiş buğday veya tarla [yanıp] tükenirse, ateşi yakan, [zararı] kesinlikle tazmin etmelidir.

[83. Ücretsiz Emanetçi]

⁶ Bir adam, akrasına, emanet olarak para ya da kaplar verir ve [bu emanet, iddiasına göre, emanetçi] adamın evinden çalınırsa [kanun şudur:] Eğer hırsız bulunursa, [hırsız, normal] çift ödemeyi yapar.

⁷ Eğer hırsız bulunmazsa, ev sahibi, akrasının malına el uzatmadıysa mahkemeye getirilir.

En iyi tarlası ve en iyi bağıyla – Eğer sorumlu taraf, zararı para ya da paraya çevrilebilecek herhangi bir şeyle ödemek istiyorsa, hesap yapılır ve tazminat o şekilde ödenir. Fakat eğer gayrimenkul vermek istiyorsa, bunu istediği herhangi bir toprak parçasıyla değil, en verimli toprağından zararın karşılığına denk gelecek miktarda vererek öder (Raşi).

5. Ateş. Bir kişi, kendine ait arazide yakmış olsa bile, ateşini söndürmekle yükümlüdür. Eğer normal bir rüzgar yardımıyla (Raşbam) ateş kontrolden çıkıp başka yerlere yayılırsa, ateşi yakan kişi verdiği zararı ödemek zorundadır. Ateşi diğer zarar türlerinden ayıran özelliği, kişinin kendi arazisinde başlayıp rüzgar gibi dış etkenlerin yardımıyla yayılmasına karşın, ateşi yakanın sorumlu olmasıdır. *Bet-Din*'in ateş zararlarıyla ilgili davalara bakması, Tora'nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 25 (*Sefer Ahinuh*).

Dikenler... – Pasukta dört farklı şeyin zarar görebileceğinden bahsedilmektedir. Bunların her birinin, diğerlerinde olmayan bir özelliği vardır. “*Dikenler*”, genelde maddi değeri çok az olan şeyleri temsil etmektedir. Bu tip şeylerin gördüğü zararın ihmal edilebileceği kanısına kapılmamak gerekir. “*Buğday balyaları*”, genelde iyi korundukları için ateşten zarar görmezler; buna rağmen ateş sahibi, “beklenmedik bir şey” oldu diye yükümlülüğünden kurtulamaz. “*Biçilmemiş [ama biçilmeye hazır] buğday*” tüm heybetiyle “görünür”dür. Dolayısıyla söz konusu kanun, sadece görünür haldeki malların zararı halinde geçerlidir. Eğer örtü altındaki bir şey ateşten zarar gördüyse, tazminat ödenmez. Son olarak, ekinlerden bahsedildiğine göre “*tarla*”ya ne gerek vardır? Toprağın kendisi zarar gördüyse, yangın sebebiyle kuruyup sertleşmişse ve bunun sonucunda tarlanın baştan işlem görmesi gerekecekse, yakan kişi bu yeni harcamaları da ödemelidir (Raşi).

6-14. Emanetçi kanunları. Bu bölüm, başkalarının mallarını emanette tutan güvenilir insanlar hakkındaki kanunlardan bahsetmektedir.

Eğer emanet (*Pikadon*) kaybolur, çalınır veya zarar görürse, emanetçinin yükümlülüğü, bu görev için bir bedel alıp almadığına bağlıdır. Ücret almayan bir emanetçi (*Şomer Hinam*), sadece ihmalkarlık (*Peşia*) durumunda tazminat ödemekle sorumludur. İhmalkar davranmadıysa ama buna rağmen emanet mal çalındıysa, yükümlülüğü yoktur. Ne de olsa bu tip bir emanetçi, malın sahibine karşılıksız iyilik yapmaktadır. Ücret alan bir emanetçinin (*Şomer Sahar*) ise daha dikkatli olması beklendiği için ihmalkar davranmamışsa bile, hırsızlık durumları da dahil olmak üzere yükümlüdür. Malın bu tipteki emanetinde, her iki taraf da yarar sağlamaktadır. Mal sahibi, malını daha güvenilir bir emanetçiye bırakmıştır; emanetçi de yaptığı işten para kazanmaktadır. Dolayısıyla zarar durumunda da, zararın niteliğine göre taraflardan ikisi de sorumlu olabilir. Eğer mal kaybolur (*Aveda*) ya da çalınırsa (*Geneva*), emanetçi yükümlüdür. Fakat önlem almışsa, kesinlikle öngörülemez ve emanetçinin yapabileceği hiçbir şeyin olmadığı bir durumda (*Ones*), emanetçi sorumlu olmaz, mal sahibi zararı çeker. Bu nedenle, her iki emanetçi, zararı tazmin etmekten muaf olduklarını iddia ettikleri durumlarda, bu iddialarını destekleyecek tanıkları yoksa, mahkemeye gelip yemin etmekle yükümlüdürler. Bunun yanında, eşyayı kişisel amaçları için kullanmadıklarına dair yemin de etmek zorundadırlar. Zira yukarıdaki emanetçilerden ikisinin de, emanetleri kişisel amaçları için kullanmaları yasaktır. Ve eğer yapıtırsa, hırsız sınıfında değerlendirilirler ve zarar halinde, elde olmayan durumlar (*Ones*) için bile sorumlu tutulurlar.

Bir malı ödünç alan kişi (*Şoel*) ise, malın normal [ve suistimsalsiz] kullanımı sırasında gerçekleşmediği sürece, her türlü kırılma, bozulma ya da kayıptan sorumludur [zira bu tip emanette mal sahibinin hiçbir kazancı yokken, *Şoel* onun iyiliği sayesinde malı kullanmaktadır; dolayısıyla her türlü önlemi almakla yükümlüdür]. Örneğin çivi çakarken çekiç kırılırsa veya normal toprak sürme işleminde bir öküz ölürse, *Şoel* sorumlu ol-

8 ה על-כל-דבר-פֿשע על-שׁור על-חֲמֹר על-שֶׁה על-שְׁלֵמָה על-כל-אֲבָהָה
 אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי-הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְבַר-שְׁנִיָּהּם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעוּן
 9 אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנִים לְרַעְהוּ: ס ט כִּי-יִתֵּן אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ חֲמֹר
 אוֹשֶׁר אוֹשֶׁה וְכָל-בְּהֵמָה לְשֹׂמֵךְ וּמֵת אוֹנֶשֶׁבֶר אוֹנֶשְׁבָּה אֵין רֵאָה:
 10 י שְׂבַעַת יְהוָה תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם-לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאַכַּת רֵעֵהוּ וְלָקַח
 11-12 בְּעָלָיו וְלֹא יִשְׁלַם: יא וְאִם-גָּנַב יִגְנַב מֵעֵמֶן יִשְׁלַם לְבַעְלָיו: יב אִם-טָרַף
 13 יִטְרָף יִבְאַהֲוֵהוּ עַד הִטְרָפָה לֹא יִשְׁלַם: פ יג וְכִי-יִשְׁאַל אִישׁ מֵעֵם
 רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹמֵת בְּעָלָיו אֵין-עֵמֶן שְׁלֵם יִשְׁלַם:

özellikle hayvanlardan bahsedilmektedir. Hayvanlar genellikle ücret karşılığında korunduğu için, Tora ücretli emanetçi konusuna örnek olarak bunları kullanmıştır (Ramban; Raşbam; Sforno; bkz. p. 6 a.çk.). Bu sebeple, ücretli emanetçiye en bariz örnek, başkasının hayvanlarını güden bir çobandır. Fakat bir kişi ücret karşılığında hayvan dışındaki eşyaları koruyorsa da, buradaki kurallar geçerlidir ve sadece elde olmayan durumlardaki kayıpları tazmin etmekten muafır.

Ölür, sakatlanır veya gasp edilirse – Hayvan eceliyle ölürse, kendiliğinden ya da saldırı sonucu sakatlanırsa veya eşkıya tarafından gasp edilirse, bunların her biri *Ones* – yani elde olmayan durum sınıfına girer. Ücretli emanetçi bu durumlardaki kayıpları tazmin etmekten muafır. Tanık varsa onları getirir; yoksa yemin etmelidir (*Talmud – Bava Metsia* 83a; s.p.).

Akranın malına el uzatmadıysa – Bkz. p. 7 a.çk.

10. “Aşem” yemini – Bu yeminde ve Tora’daki tüm yeminlerde, Tanrı’nın İsmi kullanılır (*Mehilta*).

[Bunu] Kabul etmelidir – Yani yemini kabul etmelidir (Raşi; Raşbam; bkz. *Talmud – Bava Kama* 106a; *Talmud – Şevuot* 45a). Ya da hayvanın ölüsünü kabul eder; yani onunla yetinir (*Mehilta; Aderet Eliyau*).

[Hiçbir şey] Ödemez – “Ödemez” sözcüğü “hayvanın kendi değerini öder, ama üstüne bir kat daha (p. 8) ödeme yapmaz” anlamında değildir. Hayvanın değerini bile ödemez (Raşi; *Sifte Hahamim*).

12. Parçalanmışsa – Emanetçinin, yırtıcı bir hayvana karşı koymasının tehlikeli olacağı kabul edildiğinden, bu elde olmayan bir durum olarak değerlendirilir.

Kanıt getirdiği takdirde – Tora, bu pasukla, emanetçinin yemin etmesinin gerekli olmadığını yeni bir kanundan söz etmektedir. Ücretli emanetçi, kaybin elde olmayan bir durum olduğuna dair “*kanıt getirdiği takdirde*” tazminattan muaf olur. Bahsedilen kanıt, tanıktır (Raşi; Sforno). Çoban örneğinde, genel olarak yırtıcı bir hayvan sürüden bir hayvan kaptığında, başka çobanlar tarafından görüldüğü, dolayısıyla tanık getirilebildiği kabul edilir (krş. Yeşayau 31:4). Bunun gibi, tanık getirmenin mümkün olduğu her durumda, ilk yapılması gereken budur (*Yad – Şehirut* 1:2; bkz. p. 9). Bazılarına göre, parçalanmış hayvanın ölüsünden bir parça getirilirse, bu da kanıt olarak kabul edilir (İbn Ezra; Raşbam; *Talmud – Bava Kama* 10b, 11a; *Mehilta*; krş. *Targum Yonatan*). Fakat hiç tanık yoksa, hiçbir kanıt da getirilemiyorsa, emanetçi yemin eder ve tazminat ödemekten yine muaf olur.

Parçalanmış hayvanı tazmin etmez – Bu durum, sadece önüne geçilmesi mümkün olmayan bir vaka için doğrudur. Fakat emanet hayvan, emanetçinin koruma konusundaki ihmalkarlığı sonucunda av olmuşsa, emanetçi tazminat ödemekle yükümlüdür (Sforno).

13. Ödünç alır – Önce de belirtildiği gibi, ödünç alan kişi, [önceden görülmesi mümkün olmayanlar da dahil olmak üzere] her türlü kayıptan sorumludur. Tek istisna, malın normal koşullarda, [hayvansa] ölmesi ya da [eşyaysa] kırılmasıdır; bu durumda, ödünç alan tazminattan muaf olur. *Bet-Din*’in ücretli emanet veya mal kirası konularındaki davalara bakması, Tora’nın bir emridir. *Mitsvat Ase* No. 29 (*Sefer Ahinuh*)

Kırılır ya da ölürse – Kazayla bile olsa (Raşi).

Birlikte [çalışıyor] değilse – Fakat eğer malın

⁸ Bir boğa, eşek, davar, giysi ya da [iddia edilen] herhangi bir kayıpla ilgili olsun, her türlü sahtekarlık durumunda, [tanıklar] “Evet budur” dediği zaman, iki tarafın iddiaları mahkemeye kadar gelir. Mahkemenin suçlu bulduğu [taraf], akranına çift ödem yapmalıdır.

[84. Ücretli Emanetçi]

⁹ Bir adam, akranına, emanet olarak eşek, boğa, davar ya da başka herhangi bir hayvan verir, [bu hayvan] ölür, sakatlanır veya gasp edilirse ve görgü tanığı yoksa [kanun şudur:]

¹⁰ [Emanetçi] Akranının malına el uzatmadıysa, ikisi arasında “Aşem” yemini gerçekleştirebilir. [Hayvanın sahibi, bunu] Kabul etmelidir ve [emanetçi hiçbir şey] ödemez.

¹¹ Fakat eğer [hayvan, emanetçinin] yanından çalınmışsa, [emanetçi, hayvanın] sahibine tazminat ödemelidir. ¹² Eğer [hayvan, bir yırtıcı hayvan tarafından] parçalanmışsa, [emanetçi,] kanıt getirdiği takdirde, parçalanmış hayvanı tazmin etmez.

[85. Ödünç Mal]

¹³ Bir adam akranından [herhangi bir mal] ödünç alır, [bu mal] kırılır ya da ölürse ve [malın] sahibi [malı ödünç alanla] birlikte [çalışıyor] değilse, [ödünç alan] tam tazminat ödemelidir.

8. Her türlü sahtekarlık durumunda – krş. Raşi; *Yad* – Geneva 4:1. Ya da “[suçtan kaynaklanan] her türlü yükümlülük durumunda” (*Targum Onkelos*; Raşbam); ya da “her türlü ihmalkarlık durumunda” (*Talmud* – *Bava Kama* 107b; *Targum Yonatan*; Radak, Şeraşim, *Peşa* k.b.); ya da “her türlü suç inkarı durumunda” (Saadya Gaon).

Bet-Din’in parasal anlaşmazlıklarla ilgili davalara bakması Tora’nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 27. Emanet ya da borç, hırsızlık ya da sahtekarlık gibi konulardaki iddia, inkar, kabullenme şeklindeki tüm davalar bu mitsvanın kapsamındadır (*Sefer Ahinuh*).

[Tanıklar] “Evet budur” dediği zaman – Emanetçi masum olduğuna dair yemin etiketten sonra tanıklar gelip söz konusu malı onun iyeliği altında gördüklerine dair ifade verdikleri takdirde, emanetçi, başka birinin malını aldığı için hırsız konumuna girer. Üstelik kendi ağızıyla malın ortadan yok oluşunu “hırsızlık” diye tanımlayıp, üzerine bir de yemin etmekle, kendi hareketini ironik bir şekilde tanımlamıştır. Bunun sonucunda, sadece malı iade etmek değil, üstüne normal hırsızlığın cezası olarak bu malın değerini ikinci bir kez eklemekle de yükümlüdür (Raşi; *Yad* – Geneva 4:1; krş. *Talmud* – *Bava Kama* 108b). Bu bakışla, pasuk, emanetçi ile tanıkların ifadeleri arasında bir çelişki olduğunu ve mahkemeye bunların geldiğini söylemektedir.

Mahkemenin suçlu bulduğu [taraf] – Bu ifade, tanıkların ifadelerinden sonra bile, mahkemenin, hırsızlıktan başka birini sorumlu tutma olasılığının bulunduğunu belirtmektedir. Önceki

açıklamanın ilk paragrafındaki görüş doğrultusunda, mahkemeye gelenler, tanıklar ve emanetçidir. Her mahkeme davasında olduğu gibi, tanıklar, yargıçlar tarafından dikkatlice sorgulanır. Eğer tanıklıkları kabul edilirse, emanetçinin hırsızlığı sabit görülür ve mal sahibine malın değerinin iki katını ödemesi gerekir. Diğer yandan, tanıkların, *Devarim* 19:16-19’da sözü edilen türde art niyetli tanıklar (*Edim Zomemim*) oldukları ortaya çıkarsa, suçladıkları kişiyi bekleyen ceza, onlara verilir. Bu durumda tanıklar, belirlenen iki kat parayı emanetçiye ödemekle yükümlü olurlar (Raşi).

9-12. Ücretli emanetçi. Bu bölüm, bir malı ücret karşılığında emanet aldığı için yukarıda söz edilenden daha büyük bir sorumluluğa sahip kişiler (*Şomer Sahar* ya da *Nose Sahar*) hakkındadır. Bu nedenle, emanet kaybolur ya da çalınırsa, emanetçi bunun karşılığını ödemekle yükümlüdür; zira böyle bir kişiden, karşılığında ücret aldığı bir koruma işini daha dikkatli bir şekilde yapması beklenir. Bu nedenle, emanetçinin suçlanmadığı p. 9 ve p. 12’deki örnekler, önüne geçilemeyecek durumları ele almaktadır. Örneğin eğer silahlı bir soygunda hayvan gasp edilirse, emanetçi bunu ödemekle yükümlü değildir, çünkü bu konuda yapabileceği hiçbir şey yoktur.

Alaha’ya göre, bir malı kiralayan kişi (*Soher*) de ücretli emanetçi ile eşit yükümlülüğe sahiptir (p. 14 ačk.). *Bet-Din*’in ücretli emanet veya mal kirası konularındaki davalara bakması, Tora’nın bir emridir. *Mitsvat Ase* No. 28 (*Sefer Ahinuh*).

9. Emanet olarak – Bu pasukta emanet olarak

יָד אֶם-בְּעָלָיו עָמוּ לָא

14

יִשְׁלַם אֶם-שָׁכַר הוּא בָּא בְּשָׁכְרוֹ: ס טו וְכִי-יִפְתָּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר

לֹא-אַרְשָׁה וְשָׁכַב עִמָּה מִהֵר יִמְהַרְנָה לוֹ לְאִשָּׁה: טז אֶם-מֵאֵן יִמָּאן אָבִיהָ

לְתַתָּה לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמִהֵר הַבְּתוּלָה: ס יז מִכְשָׁפָה לֹא תַחֲיָה:

bakire olmayan bir kızın başına geldiği takdirde, olay bu kanunun kapsamında değildir (*Talmud – Ketubot* 38a). Üçüncü nokta, burada bahsedilen kızın, 12,5 yaşından küçük oluşudur. Bundan büyük bir kız, babasının yetkisinden çıkmıştır; dolayısıyla babanın yetkili olduğunu açıkça belirten bu bölüm, büyüklerden bahsetmemektedir (bkz. s.a.).

Kendisine eş – Dolayısıyla bu kanun, sadece kendisine eş olarak almasına uygun bir kız için geçerlidir. Normal bir Yahudi, [Yahudi olmayan biri ile evlenemediği gibi] bir *Mamzeret* (yasak ilişkiden doğmuş bir kız) ya da *Netina* (*Bet-Amikdash*'ta hizmet eden yabancı bir kölenin kızı) ile evlenemez. Bir *Koen*, [buna ek olarak] boşanmış ya da *Halutsa* (kocasız çocuksuz ölmüş ve onun erkek kardeşi ile de evlenmemiş kadın; *Devarim* 25:5) ile evlenemez. Bir *Koen Gadol*, normal *Koen*'in evlenemedikleri dışında, dul bir kadınla da evlenemez (*Mehilta*).

Evlilik antlaşmasını sağlamalıdır – Krş. Bereşit 34:11. Ya da “[onunla evlenmek üzere] başlık parası ödemelidir”. Bu para, *Ketuba* adı verilen evlilik antlaşmasına kaydedilir. Başka bir deyişle, normalde bir evlilik antlaşmasında ne yapılıyorsa burada da aynısı yapılmalıdır. Ramban'a göre burada, bir erkeğin, evleneceği kızın düğün hazırlıklarına katkıda bulunmak üzere gönderdiği altın, gümüş, giysi gibi şeylerden bahsedilmektedir. Hahamlarımız'ın diliyle buna *Sivlonot* adı verilir. Her iki görüşe göre de, Tora, iğfal eden kişinin kızı, bir kocanın normalde eşine göstermesi gereken saygıyla davranması gerektiğini belirtmektedir.

Bu ifade, usul gereği yapılması bekleneni belirtmektedir. Fakat adam mutlaka evlenmek zorunda değildir. Sıradaki pasukta da belirtildiği üzere, bu evlilik, kızın kendisi ya da babası tarafından reddedildiği takdirde de gerçekleşmek zorunda değildir. Dolayısıyla evlilik bu üç kişinin mutabakatına bağlıdır.

Adamın evlenmek istememeye hakkı olması, olayda kızın da tamamen suçsuz olmamasıyla ilgilidir. Yine de, herhangi birinin vetosu sonucu kızla evlenmediği takdirde, aldatılmaya yatkın

olan bir kızdan yararlanması yanına kar kalmamalı, sebep olduğu zararı ödemelidir (s.p. açk.). Zira kız, genç erkekler için artık eski çekiciliğini kaybetmiştir ve babası onu evlendirebilmek için farklı [ve genellikle parasal] teşviklere başvurmak zorunda kalacaktır (Ramban).

Benzer, ama bu kez ırza tecavüzü konu alan bir durumda ise, adam bu kıza evlenmekle yükümlüdür (*Devarim* 22:28-29). Orada adamın veto hakkı yoktur [ama kız ya da babasının vardır].

16. Reddederse – İbranice *Maen Yemaen*. Bu ikileme, sadece babanın değil, kızın da veto hakkı olduğunu belirtmektedir (*Talmud – Ketubot* 39b).

Bakirelerin ... gümüş öder – Tam çeviriyle “gümüşü tartar”. Evlilik gerçekleşmezse, iğfal eden kişi para cezasına çarptırılır. Kız babasının yetkisi altında olduğu için para babaya ödenir. Kızın babası yoksa, para kıza verilir. Hahamlarımız, bu para cezasının, bakire bir kıza tecavüz eden, ama kız ya da babasının karşı çıkması sebebiyle onunla evlenmeyen bir kişinin vermesi gereken ceza ile aynı, yani 50 gümüş *şekel* olduğunu belirtirler (a.k. 38a; *Devarim* 22:29). Bir *şekel* 4 *zuza* eşit olduğuna göre, bu miktar 200 *zuza*dır (*Sehel Tov*). Bu bir *Ketuba*'ya yazılan miktarla eşittir (*Talmud – Ketubot* 10a) ve bir insanın bir yıl boyunca rahatça yaşamasına yetecek bir miktardır (*Mişna – Pea* 8:8, Raşi ve Bartanura'lı Rabi Ovadya o.a.). Adam bunun dışında kıza verdiği fiziksel zarar (*Nezek*) ve utancı (*Boşet*) tazmin etmekle yükümlüdür. Özellikle utanç tazminatı, kızın ve ailesinin statüsüne bağlı olarak değişkenlik gösterebilir (*Sefer Ahinuh*).

17. Büyücü bir kadını yaşatma – Bkz. *Devarim* 18:10-11; *Vayikra* 19:26, 19:31. Bu emir iğfal konusunu takip etmektedir; zira şehvetinin esiri olmuş bir kişi, bunu doyurmak için büyü yollarına bile başvurabilir (İbn Ezra). Her ne kadar bir kadından bahsediliyorsa da, bunun sebebi büyü merakının kadınlar arasında daha yaygın olmasıdır (*Talmud – Sanedrin* 67a; Raşi; İbn Ezra; Raşbam). Fakat erkek bir büyücü de aynı şekilde yaşatılmamalıdır. *Mitsvat Lo Taase* No. 32 (*Sefer Ahinuh*). Büyücülük suçunun cezası mahkeme tarafından *Sekila* ile idamdır (krş. 19:13, “yaşatma”).

¹⁴ Eğer [malın] sahibi, [ödünç alanla] birlikte [çalışıyor] ise, [ödünç alan, kaybı] tazmin etmez. Eğer [mal] kiralık [alınmış] ise, kirasıyla gelmiştir.

[86. İğfal]

¹⁵ Bir adam, nişanlanmamış bir bakireyi baştan çıkarır ve onunla yatarsa, onu kendisine eş [olarak almak üzere] evlilik antlaşmasını sağlamalıdır.

¹⁶ Eğer [kızın] babası, [kızını] ona vermeyi reddederse, [adam] bakirelerin evlilik antlaşmalarına uygun miktarda gümüş öder.

[87. Doğüstücü Uygulamalar]

¹⁷ Büyücü bir kadını yaşatma.

sahibi, ödünç alan için herhangi bir şekilde çalışıyorsa, herhangi bir yükümlülük yoktur (*Me-hilta*; *Talmud – Bava Metsia* 94a; Raşi; *Yad – Şoel* 2:1). Başka bir deyişle, “malı ödünç verdiği sırada”, sahibi de gerek gönüllü olarak gerekse de ücret karşılığında, diğer kişinin işinde çalışmaya başlamışsa ya da zaten çalışıyorsa, mala bir şey olması durumunda ödünç alan adam tazminat ödemekten muaftır. Bu durum, mala zarar geldiğinde sahibi işi bırakmışsa bile doğrudur; ödünç alan muaftır (*Talmud – Bava Metsia* 95b; sıradaki pasuk bu durumu öğretmektedir). Sforno’ya göre bu muafiyetin sebebi, söz konusu iki kişinin, malın ödünç verildiği sıradaki yakınlıkları nedeniyle, malın sahibinin bu malı “geçici hediye” olarak vermesidir. Dolayısıyla, arada mal sahibi işi bıraksas bile, mal kendisine geri verilene kadar hediye sınıfındadır; başka bir deyişle ödünç alanın kendi malı gibidir.

Bir uzantı olarak, eğer önce mal ödünç alınmış, sahibi ise çalışmaya daha sonra başlamışsa, muafiyet geçerli değildir (a.k. 94b). Ayrıca ödünç alanla özellikle “[malın] sahibi” çalışıyor olmalıdır; onu temsilen bir başkasının çalışması durumu, bu kuralın kapsamı dışındadır (a.k. 96a). Burada bahsedilen muafiyet, özellikle ödeme konusunda olmasına karşın, ödünç alan kişi yemin etmekten de muaftır (*Talmud Yerusalmi – Şevuot* 5:4).

İfadenin tam çevirisi “ve sahibi onunla birlikte değilse” şeklindedir. Bu ifade alternatif olarak “sahibi o sırada orada değilse” (s.p., İbn Ezra o.a.) ya da “sahibi [malla] birlikte [çalışıyor] değilse” (Raşbam) şeklinde de anlaşılabilir.

14. Kirasıyla gelmiştir – Mal, kiracıya ödünç olarak değil “kirasıyla gelmiştir”. Dolayısıyla kullanımı karşılığında para verdiğinden, maldan hem sahibi hem de kiracı yarar sağlamaktadır. Ödünç alan biri ise maldan tamamen yararlanmaktadır. Bu sebeple ödünç alan biri ile kiracının kanunu farklıdır. Kiracı (*Soher*), ödünç alan birinden

farklı olarak, öngörülemeyen kayıpları karşılamaktan muaftır (Raşi). Fakat Tora, kiracının tam statüsünü açıklamamaktadır. Rabi Meir’e göre, kiracı, ücretsiz emanetçi ile eşdeğerdir; yani sadece ihmalkarlığı sonucu oluşan zararları öder. Diğer yandan Rabi Yeuda, kiracıyı ücretli emanetçi ile eşdeğer kabul eder. Bu nedenle kiracı, öngörülemeyen zararlar haricindeki tüm kayıpları tazmin etmekle yükümlüdür. *Alaha* Rabi Yeuda’ya göre kabul edilmiştir (*Talmud – Bava Metsia* 80b).

15-16. İğfal. Tora, mal hırsızlığından, “kalp hırsızlığı” konusuna geçmektedir (İbn Ezra; *Hizkuni*). *Bet-Din*’in iğfal davalarına bakması, Tora’nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 29. İğfalden kasıt, bir adamın, genç (s.a.) bir kızı yalanlar ya da vaatlerle kandırıp ilişkiye zorlamasıdır (*Sefer Ahinuh*).

15. Nişanlanmamış bir bakireyi – Buradaki “nişan” günümüzdeki anlamından çok daha bağlayıcıdır. Tora’ya göre bir evlilik töreni iki aşamada gerçekleşir. Bunun ilki “*Erusin – Nişan*” ya da “*Kiduşin – Kutsal Kılma / Özelleştirme*”dir. Bu aşamanın ardından, gelin, damadın kanuni eşidir ve ikisinin ayrılması için kocasının ya ölmesi ya da bir boşanma belgesi vermesi gerekir. Buna karşılık, ikisi henüz karı-koca hayatı süremezler. Bunun için, “*Nisuin – Evlilik*” adı verilen ikinci aşama gerekir. Eski dönemlerde *Erusin* ile *Nisuin* arasında yaklaşık bir yıllık ara olurdu. Günümüzde ise her ikisi de aynı gün birbiri ardına yapılır. Damadın geline bir yüzük vermesiyle *Erusin* bölümü gerçekleştirilmiş olur. Ardından da hemen “*Şeva Berahot – Yedi Beraha*” okunarak evlilik tümüyle tamamlanır.

Bu parçada, nişanlanmamış bir kızla ilgili durum ele alınmaktadır. Zira kız nişanlı olsa, adam evli bir kadınla birlikte olduğu için zina yapmıştır ve ikisinin cezası idamdır (Raşbam; *Devarim* 22:24). İkinci nokta, bu kızın bakire oluşudur. Aynı olay

יח כָּל־שֹׁכֵב עַם־בְּהֶמָּה מֵת יוֹמָתָּ: ם יט זִבְחַ לְאֱלֹהִים יִחְרָם בְּלִתִּי 18-19
 לַיהוָה לְבִדּוֹ: כ וגַּר לֹא־תֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנוּ כִּי־גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ 20
 מִצְרַיִם:

la aynı sınıfta olmayan, örneğin bir putun önünü süpürmek, toz kalkmaması için yere su serpmek, puta sarılmak ya da öpmek, o puta özgü bir tapınma şekli olarak kabul edilmediği sürece bu kuralın kapsamında değildir (*Talmud – Sanedrin* 60b, *Avoda Zara* 51a). Yine de bunlar Tora'nın "yapma" şeklindeki yasakları içindedir (Raşi).

Ölüme mahkum edilecektir – İbranice *Yahoram*. Ya da "öldürülecektir" (Raşi; Raşbam; bkz. Devarim 17:7). *Bet-Din* tarafından gerçekleştirilecek bir idamdan bahsedilmektedir (bkz. *Vayikra* 27:29). Bu fiil, "*Herem* – *Dışlanmış*" kökündendir. Ölüm cezasını belirtmek için kullanılan bu beklenmedik sözcük, günah işleyenin, mevcudiyetini sürdürmeye değmeyecek düzeyde bir dışlanmayı hak ettiğini belirtmektedir. Putperest kişi, tanrısallık özelliğini, hiç de uygun olmayan bir nesne ya da güce yakıştırmakla, kendi varolma hakkını yitirmiştir (Ramban). Bu kişi, vücudundan ruhuna kadar, yok sayılacaktır (Sforno).

Özellikle ve yalnız Aşem adına – Aşem'in, başka hiçbir güçle ortaklığı, hiçbir gücün yardımına ihtiyacı yoktur (Sforno). Bu yüzden, Tanrı'nın İsmi'ni başka güçlerle bağdaştıran kişi, bu dünyadan sökülmeyi hak eder (*Talmud – Sanedrin* 63a). Bu konuda melekler de istisna değildir; dolayısıyla kimse, meleklerle tapınarak Tanrı'yı da dolaylı olarak onurlandırmış olacağı fikrine kapılmamalıdır (Ramban).

20-23. Çaresiz ve korumasızlara karşı duyarlılık. Ne yazık ki, güçlünün – ya da kendini güçlü kabul etmek isteyenlerin – zayıf ve çaresiz olandan yararlanma eğilimi vardır. Buna bağlı olarak, çeşitli dezavantajlara sahip insanlar da, hakaret ve iğnelemelere karşı diğer insanlardan daha duyarlı hale gelir. Aslında tüm insanlar için duyarlılığı talep eden bu kuralları, Tora, özellikle Yahudilik'i sonradan kabul edenler, dullar ve yetimlerden bahsederek vurgulamaktadır; çünkü bu kişiler, bu konudaki en hassas insanlardır.

20. Yabancıyı iğneleme – "Yabancı" sözcüğünün karşılığı olan *Ger*, genelde Yahudilik'i kabul etmiş kişileri (*Ger Tsedek*) ifade etse de (Ralbag), pasuğun gidişatından, başka ülkeden gelmiş Yahudi olmayan yabancılardan da bahsedildiği anlaşılmaktadır (Raşi; *Meam Loetz*). Bu, bir şehir ya

da mahalleye yeni yerleşen veya okula yeni gelen bir Yahudi de olabilir; çünkü böyle bir kişi de yabancı ortamlarda kendini rahatsız hissedebilir.

Mitsvat Lo Taase No. 33. Bir kişi bir *Ger*'i "Sen daha dün Yahudi bile değildin!" ya da "Ataların putperest kişilerdi" gibi sözlerle iğnelediğinde, Tora'nın üç emrini ihlal etmiş olur (burası, *Vayikra* 19:33 ve *Vayikra* 25:17; *Talmud – Bava Metsia* 59b). Bunun en önemli sebebi, doğuştan Yahudi olan birinin, kendisine arka çıkacak bir akrabasının bulunabilecek olmasıdır. Oysa bir *Ger*, tamamen yapayalnız ve kırılmaya açıktır. Üstelik bir *Ger*'in, sırf böyle bir davranışla karşılaştığı için, Yahudilik'ten kopup eski yaşantısına dönme ihtimali çok yüksektir. Bu mitsvanın temelinde, başkalarına karşı son derece duyarlı olma konusunda eğitim teması yatmaktadır (*Sefer Ahinuh*).

Ona zulmetme – "Onu parasal konularda aldatma" (Raşi) ve "onu senin işini yapmaya zorlama" (Raşbam).

Mitsvat Lo Taase No. 34. Bu mitsvanın temelinde de bir önceki sebepler yatmaktadır. Bir *Ger*'i parasal konularda aldatan, onun zayıflığı ve savunmasızlığından yararlanarak haksız kazanç sağlayan kişi, Tora'nın üç emrini ihlal etmiş olur (burası, 23:9 ve p. 24; *Talmud – Bava Metsia* 59b).

Mısır'da birer yabancıydınız – Bir *Ger*'in, Avram, Yitshak ve Yaakov'un soyundan gelmediğini öne sürerek, onu küçük görme hatasına düşebilecek Yahudiler, bir noktayı atlamamalıdır: Yahudiler de Mısır'da putperestlik batağına saplanmışlar ve bunu terk etmeleri sayesinde Tanrı'nın Halkı olmuşlardı. Bu açıdan, tüm Yahudiler, bir tür *Ger* statüsündedir (*Or Ahayim*). Dolayısıyla bir *Ger*'i geçmişinden bahsederek iğnelemek hiç de yerinde olmayacaktır. *Talmud*'da söylendiği gibi, "kendi kusurunu arkadaşına söyleme" (a.y.; Raşi). Bu, pasuğun iğneleme bölümüyle ilgilidir. Diğer yandan bir *Ger*'in çaresizliğinden yararlanma konusunda da Mısır çok önemli bir örnektir. Zira Yahudiler, Mısırlılar'ın zulmüne maruz kalmışlar, sonunda Tanrı duruma el koymuştur. Yahudiler'in sıkıntısı ne kadar büyük olmuşsa, Mısırlılar'ın cezası da o denli şiddetli gelmiştir (Raşbam). Dolayısıyla Yahudiler, Tanrı'nın benzer bir duruma seyirci kalmayacağını akıllarında tutmalıdırlar (Ramban).

¹⁸ Hayvanla yatan herkes idam edilecektir.

[88. *Putperestlik ve Baskı*]

¹⁹ [Başka] tanrılara kurban kesen, ölüme mahkum edilecektir. [İbadet] Özellikle ve yalnız Aşem adına [yapılabilir].

²⁰ Bir yabancıyı iğneleme ve ona zulmetme; çünkü [siz de] Mısır'da birer yabancıydınız.

Fakat diğer idam emirlerinden farklı olarak burada “idam edilecektir” ifadesi kullanılmamış, emir [daha kuvvetli olan] “yapma” şeklinde verilerek önemi vurgulanmıştır (Ramban). Tora sadece bir büyücü görüldüğünde onu cezalandırmakla yetinilmemesini, büyücülerin olası her yerde aranıp bulunarak cezalandırılmalarını ve halk içinden bunun tamamen kazınmasını istemektedir (Raşbam).

Tanrı, Yaratılış'ın en başından itibaren, evrendeki her şeye, kendi işleyişini tanımlayan bir doğa vermiş, bu doğanın belirlenen düzene göre işlemesini istemiştir. Tanrı bunu yaparken, alt dünyalardaki her şeyi, manevi dünyadaki bir dengeye bağlamıştır. Hahamlarımız bununla ilgili olarak, “Yukarıda kendisine ‘geliş’ diyen bir yıldız olmayan tek ot bile yoktur” demişlerdir. Yaratılan her şeyin kendi işleyişinin dışında, başka yaratılanlarla birleşimi sonucunda bulundukları çeşitli etkiler de vardır. Tanrı belirli bazı birleşimleri yasaklamıştır; çünkü bunun sonuçta insan için bir şekilde zararlı olacağını bilmektedir (krş. Vayikra 19:19). İşte büyü, Tanrı'nın, dünyada birleşmelerini uygun görmediği bazı şeylerin birleştirilmesi sonucu manevi dünyalarda değişiklikler yapma esasına dayanır. Bunun sonuçları insan için hayret uyandırıcı şekillerde gerçekleşebilir. Fakat Tora bunu hem nihayetinde insana olan zararları, hem de insanın doğayı değiştirebileceği gibi bir fikre kapılması tehlikesi sebebiyle yasaklamıştır. Nitekim *Talmud*, anlamı hakkında bir fikir vermek için, “*Mehaşefa – Büyücü*” sözcüğünü “*Makhişin Pamalya Şel Maala – İlahi Maiyeti Reddetmek*” ifadesinin sıkıştırılmış hali olarak tanımlar (*Talmud – Sanedrin* 67b). Büyü ile uğraşan kişiler, Tanrı'nın belirlediği düzeni değiştirme yönündeki bir hevesi taşımaktadırlar. Rabenu Hananel'in de belirttiği üzere, kötü doğaüstü güçleri kullanarak yapılan bu uygulamalar, gerçekte Tanrı'nın sisteminde herhangi bir değişiklik yapmakta değildir. Ne de olsa bu değişiklikleri yapabilmek, doğanın içine yine Tanrı tarafından yerleştirilmiş gizli bazı kurallar sayesinde mümkündür. Fakat gerek bununla uğraşanlar, gerekse de buna tanık olanlar, sınırlı düşünceleriyle Tanrı'nın düzeninin insan tarafından değiştirilebileceği fikrine kolayca kapılabileceği için,

büyücülük, Tanrı'yı doğrudan reddetmenin eşidir. Tora belki de özellikle bu sebepten dolayı, buradaki idam cezasını daha kuvvetli bir vurguyla söylemektedir. İkinci bir sebep de, büyücülüğün son derece yaygın olduğu Mısır'dan yeni çıkmış olan halkın, bu konuda hataya düşmemesi konusunda sert bir uyarının gerekli oluşudur (*Sefer Ahinuh*; Rabenu Behaye). Burada illüzyondan değil gerçek büyüden bahsedilmektedir (*Talmud – Sanedrin* 67a).

18. Hayvanla yatan herkes idam edilecektir – Sekila yöntemiyle; bkz. Vayikra 18:23, 20:15-16; Devarim 27:21. Bu genelde büyüyle ilgili bir uygulamaydı (*Talmud – Sanedrin* 105a, b). İnsan ve hayvan, birleşmesi uygun olmayan iki canlıdır (krş. ö.a.). Bu açıdan, doğaya aykırılığı ve iğrençliği bir yana, büyü amaçlı olmasa bile, bu hareketin [ve Tora'nın yasakladığı her türlü yasak ilişkisinin], sadece fiziksel ve mekanik bir şey olmadığı, manevi açıdan da birçok sonuca sebep olduğu açıktır.

Vayikra 20:15'te bir erkeğin, 20:16'da ise bir kadının hayvanla ilişkisinin cezası verilmektedir. Buna karşın kadınla ilgili bölümde idam şekli açıklanmışken, erkekte detay verilmemiştir. Bu pasukta ise “*hayvanla yatan herkes*” denerek, erkek ve kadın arasında bir fark olmadığı ve cezanın aynı olduğu öğretilmektedir (Raşi).

19. [Başka] tanrılara kurban kesen – On Emir'in ikincisinde “*başkalarının tanrıları*” ile ilgili yasaklama getirilmişti. Burada ise, söz konusu davranışın cezası bildirilmektedir (Raşbam). “tanrılar” anlamındaki *eloim* sözcüğü, İbn Ezra ve Ramban'a göre, melekleri de kast etmektedir. Çünkü herhangi bir güce veya güç birleşimine, hatta Tanrı'nın meleklerine bile tapmak, idamı gerektiren bir günahıdır. Sforno, buna ekleme yapar ve bir kişinin diğer güçlerin yanında Tanrı'ya tapmasının, hatta diğer güçleri sadece Tanrı'ya tapma amacıyla onurlandırmasının bile yasak olduğunu hatırlatır.

Pasuk sadece kurbandan bahsetse de, Bet-Amikdaş'ta *korban* kesimine benzer şekilde, iç bölümde yapılan [tütsü ve *Neseh* gibi] diğer uygulamaların da, putlar için gerçekleştirilmesi yasaktır. Bunlar

כא כל-אלמנה ויתום לא תענון: כב אם-ענה תענה אתו כי

23 אם-צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: כג וחרה אפי וחרגתי אתכם

24 בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים: פ כד אם-כסף | תלנה

את-עמי את-העני עמך לא-תהיה לו כנשה לא-תשימון עליו נשך:

24-27. Borçları faizsiz olarak uzatmak. Tora, gerektiği zaman kardeşimiz Yahudiler'e borç vermemizi ve bu borçları faizlendirmememizi emreder. Her ne kadar faiz, paranın kullanılmasından dolayı uygulanan bir tür "kira parası" olarak değerlendirilse de emir böyledir.

Tsedaka'nın sekiz düzeyi vardır: [1] Bir fakire, *Tsedaka* veren, ama bunu isteksizce, içi burularak yapan kişi. Bu en alt düzeydir. [2] Vermesi gerekenden daha az vermesine rağmen, bunu istekle ve güler yüzle yapan kişi. [3] Bir fakire, o istedikten sonra *Tsedaka* veren kişi. [4] Bir fakire, o istemeden önce *Tsedaka* veren kişi. [5] Fakire bir aracı yoluyla *Tsedaka* veren, ama söz konusu fakirin kim olduğunu bilmeyen kişi. Bu düzeyde, fakir, yardımın kimden geldiğini bilmektedir. [6] Fakire bir aracı yoluyla *Tsedaka* veren ve söz konusu fakirin kim olduğunu bilen kişi. Bu düzeyde, fakir, yardımın kimden geldiğini bilmemektedir. [7] *Tsedaka*'nın kimden geldiğini fakirin bilmediği, kime verildiğini de bağış sahibinin bilmediği durum.

[8] En yüksek düzey ise, bu pasukta belirtildiği üzere, fakir bir kişiye, ihtiyacını karşılayabilmesi için borç vermektir. Borç, bir fakir için hediye den çok daha iyidir; zira fakir bundan utanmayacak, kendi işi için bunu kullanıp, onurundan taviz vermeyecektir. Bu sayede, borçlanan kişi kendine saygısını kazanmakla beraber, ekonomik durumunu düzeltebilecek ve başkalarına bağımlı olmaktan kurtulacaktır (Rabenu Behaye).

24. Halkım'a, yanındaki fakire – Buradan bir kural çıkmaktadır: Eğer aynı anda Yahudi olan ve olmayan iki kişi gelip borç isterse, Yahudi olmayandan faiz alma izni olmasına karşın (bkz. Deva-rim 23:21 açık.), öncelik Yahudi'nindir ("*Halkım'a*"). Eğer biri fakir olan, diğeri olmayan iki Yahudi gelirse, öncelik fakirindir ("*fakire*"). Eğer başka şehirden bir fakir ile kendi şehrinde bir fakir gelirse, kişi önceliği kendi şehrindekine vermelidir ("*yanındaki*"). Kendi şehrindeki herhangi bir fakirle, fakir bir akraba gelirse, öncelik akrabanındır ("*yanındaki*"; Raşi; *Talmud* – *Bava Metsia* 71a).

Bu iki tanım, varlıklı insanların, ihtiyaçlı olanla-

ra neden borç vermek için istekli olmaları gerektiğini açıklar. Borç alanlar, *Tanrı'nın Halkı*'dır – dolayısıyla geçimleri de Tanrı'nın sorumluluğu altındadır. Bu nedenle, onlara yardım eden herhangi bir Yahudi, Tanrı'nın, bu davranışın karşılığını vereceğinden emin olmalıdır. İkinci olarak, Hahamlarımız'ın öğrettikleri gibi, fakirler, zenginlere paha biçilmez bir fırsat yaratırlar; zira sadaka verenleri, Tanrı ödüllendirir. Bu şekilde, verenler, alanlardan daha çok kazanç elde eder. Bu, "*yanında*" sözcüğüyle belirtilmektedir: Yardım edeceğin kişi *yanımdadır* – seninle birlikte, senin ortağındır. Sen ona nasıl yardım ediyorsan, o da sana, bunu yapma fırsatı vererek yardım etmek-tedir (*Keli Yakar*).

"*Et Eani* – *Fakire*" ifadesi, eğitsel bir bakışla "*Ata Ani* – *Sen fakirsin*" şeklinde okunabilir. Bu da, kişinin kendisini söz konusu fakirin yerine koyup, ona göre davranmasını öğütlemektedir (Raşi; *Midraş* – *Tanhuma* 15).

Borç para vereceğin zaman – Tam çeviriyle "*eğer borç para vereceksen*". Fakat buradaki *Im* sözcüğü, normalde olduğu gibi "*eğer*" anlamında değildir (bkz. 20:22 açık.). Zira fakirlere elden geldiğince geçici ihtiyacını karşılayabileceği kadar borç vererek yardım etmek, isteğe bağlı bir seçenek değil, Tora'nın bir emridir (Raşi). *Mitsvat Ase* No. 31. Tanrı bu mitsvayla, Yarattıkları'nın şefkat ve merhamet duygularını geliştirmeyi, bu davranışlara alışmalarını sağlamayı istemiştir. Kendilerini iyilikle geliştirdiklerinde, Tanrı'nın bahşedeceği iyiliğe de hak kazanacaklardır. Eğer insanlar fakire yardımcı olmazlarsa, Tanrı ona yine de ihtiyacını verecektir; fakat Tanrı, sonsuz İyiliği sebebiyle, O'nun elçileri olmamızı ve bu şekilde göndereceği iyiliklere hak kazanmamızı istemiştir (*Sefer Ahimuh*).

Rabi Samson Raphael Hirsch, "*borç vereceksin*" anlamındaki *Talve* sözcüğünün, "*Liva* – *Eşlik Et-mek*" köküyle bağlantılı olduğunda dikkat çeker. Buna göre, ihtiyaç sahibi birine borç vermek, ona eşlik ettiğimiz, bağlanıp destek olduğumuz ve zor durumuna ortaklık ettiğimiz anlamına gelir. O artık yalnız değildir, çünkü onun kendine yetebil-mek konusundaki zorluğunu aşmasında yardım edecek birileri vardır.

²¹ Hiçbir dul veya yetime eziyet etmeyin.

²² Eğer ona eziyet edersen...! Çünkü bana feryat ederse, feryadını mutlaka dikkate alacağım.

²³ [O zaman] Öfkemi gösterecek, sizi kılıçla öldüreceğim; öyle ki, eşleriniz dul, çocuklarınız ise yetim kalacaklar.

89. Borç Vermek]

²⁴ Halkım'a, yanındaki fakire borç para vereceğin zaman, ona alacaklı gibi davranma. Onun üzerine faiz yüklemeyin.

21. Hiçbir... – Pasuk sadece “Dul ve yetime eziyet etmeyin” diyebilirdi. Fakat Tora “hiçbir” vurgusunu yaparak, tüm dulların – maddi durumu, halk içindeki statüsü çok iyi olan bir dulun bile – hassasiyet konusunda eşit olduğunu vurgulamaktadır (Ramban).

Dul ve yetimlere eziyet etme yasağı, Tora'nın emirlerinden biridir. *Mitsvat Lo Taase* No. 35. İster hareketle ister sözle olsun, dul ve yetimlere eziyet etmek ciddi bir yasaktır. Kişi, özel ve hassas durumdaki bu tür insanlara karşı davranışlarında özellikle dikkatli ve özenli olmalıdır. Tıpkı *Ger* ile ilgili olduğu gibi, bu mitsvanın temelinde de dayanacakları kimseleri olmayan kişilerin özel durumuna karşı anlayış ve duyarlılık göstermek vardır. Tora, bu kişilere karşı en saf insani duygularımızı harekete geçirmemizi, tüm yaptıklarımızda dürüst olup onlardan yararlanmamak için son derece dikkatli olmamızı istemektedir (*Sefer Ahimuh*).

22. Eğer ona eziyet edersen... – Yani “onlardan birine bile eziyet edersen” (Ramban). Raşi, cümlelerin sessiz bir tehdit içerdiğini, ama bunu yapan kişinin başına ne geleceğini açık olarak belirtmediğini açıklar (krş. Bereşit 4:15). Tora, bu ünlemle, bir dula ya da yetime eziyet etmeye cesaret edenin, “*Avi Yetomim Vedayan Almanot – Yetimlerin Babası ve Dulların Yargıcı*”ndan çok sert bir karşılık göreceğini vurgulamaktadır. Ramban ise pasuğa farklı bir açıklama getirir: “Eğer ona eziyet edersen, bana [sadece] feryat etmesi [yeterlidir. O zaman hemen] feryadını dikkate alacağım”.

Burada Tora bir ikileme kullanmaktadır: **Ane Teane**. Bu konuda farklı açıklamalar vardır: [1] “Yetime yaptığın eziyet, “eziyet” amaçlıysa, ceza görürsün. Ama onun iyiliği için, örneğin eğitim amacıyla ona zorluk çıkarıyorsan, bu senin adına bir iyilik hareketidir” (Sforno). [2] “**Ane** – ağır bir eziyet ya da **Teane** – hafif bir eziyet olsun; ikisi aynı derecede yasaktır” (*Mehilta*). [3] “Eğer eziyet etmekten vazgeçmeyip bunu sürekli olarak

tekrarlıyorsan, cezaya layıksın” (a.k.).

Bir önceki cümle çoğul iken (“eziyet etmeyin”), bu pasukta ise tekil kullanım vardır (“eziyet edersen”). Bu, toplumun, tek bir bireyinin bile çaresizlere kötü davranmasına göz yumması durumunda, Tanrı'nın tüm toplumu cezalandıracağına işaret etmektedir (İbn Ezra; s.p.). Toplum, çaresiz bireylerini korumakla görevlidir. Dolayısıyla böyle bir davranışa izin verilmesi, bu davranışta doğrudan bulunmayanların bile konuyu önemsemediklerinin göstergesidir.

Feryat ederse – Tanrı, onların üzüntüsünün karşılığını feryat etseler de etmeseler de verecektir. Ama eğer çekilen acı feryadı gerektirecek kadar fazlaysa Tanrı daha çabuk karşılık verecektir (*Mehilta*; Maaram). Hem feryat (*Tsaok Yitsak*), hem de Tanrı'nın dikkate alması (*Şamoa Eşma*), ikilemelerle verilmiştir. Bu da feryadın şiddetinin, Tanrı'nın duruma el koyma konusundaki süratini arttıracığını göstermektedir. Dahası, herhangi bir insan bile eziyet karşısında feryat eder. Ama bu kişi bir yetim ya da dulsu, onun feryadı normal insandan daha şiddetlidir. İkilemenin sebebi budur. Tanrı da cevabını buna göre verecektir.

23. Öfkemi göstereceğim – Bu ifade, kuraklığı da ima etmektedir (krş. Devarim 11:17; *Mehilta*).

Dul ... yetim kalacaklar – Pasuk “sizi kılıçla öldüreceğim” dediğine göre, devamı zaten aşıkardır; ölen birinin eşi dul, çocukları yetim kalır. Fakat Tora, bunun ötesinde bir imada bulunmaktadır. “Kılıç”, savaşı ifade eder. Felaket öylesine büyük olacaktır ki, erkekler savaşta ölecek, fakat eşleri, kocalarının ölüp ölmediğini öğrenemeyecekler, bu sebeple başkalarıyla evlenemeyeceklerdir. Benzer şekilde çocukları, babalarının hayatta olup olmadığını bilmedikleri için, mirası alamayacaklardır. Böylece eşler “ebediyen” dul, çocuklar da “ebediyen” yetim kalacaklardır (Raşi; Ramban). Dul ve yetime eziyet eden kişi, bu hareketiyle kendisine ve tüm ailesine bu denli büyük bir felaket getirmiş olacaktır (Sforno).

25-26 כה אִם־חָבֵל תִּחְבֹּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיָבֶנּוּ לוֹ: כּו כִּי הוּא
 כִּסּוּתָהּ לְבִדָּהּ הוּא שְׁמֵלְתוֹ לָעָרוֹ בְּמָה יִשְׁכָּב וְהִיָּה כִּי־יִצְעַק אֵלַי
 27 וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חֲנּוּן אָנִי: ס רַבִּיעִי כּו אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂיָא בְעַמְּךָ לֹא
 תֵּאָדָר:

dir (*Nahalat Yaakov; Mesiah İlemim*).

Çünkü Lütufkar'ım Ben – “Ve Dünyam’ı merhametle yarattım (*Mehilta*). Bir kişi Bana yalvardığında, o cevap almaya hakkı olmayan biri olsa bile, Ben Sonsuz Şefkatim’le davranır ve cevap veririm (*Ramban*). Özellikle, Ben’den başka lütuf gösterecek kimsesi olmayan bir kişinin yalvarmalarını mutlaka dikkate alırım. Bu yüzden, teminat olarak aldığım eşyayı lütfedip geri ver ki, Ben de sana her zaman başkalarına borç verebilmen ve onları geçindirebilmen için Lütufkar davranayım (*Sforno*). Dul ve yetim söz konusu olduğunda, onların feryadını dinlemem şart. O yüzden orada Lütufkar olduğumu söylemedim. Fakat burada, borçlu kişi borcunu ödemediği için, aslında teminatı yanında tutmaya hakkın olması gerekir. Dolayısıyla onun feryadını dinlememe gerek yok. Fakat yine de Lütufkar'ım Ben. Sen de bunu aklında tut ve lütufkar davran (*Raşbam*)”.

27. Yargıçlara beddua etme – *Targum Onkelos*. İbranice sözcük **E-lo-im**'dir; yani Tanrı'nın İsmi. Dolayısıyla çeviri “*Tanrı'ya beddua etme*” şeklinde de yapılabilir (*Septaginta*). Bkz. 21:6 açık. Hahamlarımız, bu sözcüğün yargıçları ifade ettiğini öğretirler; fakat burada aynı zamanda Tanrı'ya lanet okuma konusundaki ciddi yasak da vardır. Nitekim bazı kaynaklar her iki görüşe de yer vermektedir (*Mehilta; Talmud – Sanedrin* 66a; Raşi).

Bu ifade Tora'nın iki emrini birden içermektedir. [1] Yargıçlara beddua etmek yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 38. Mitsvanın temelinde yargıçlardan bedduaya maruz kalma korkusunu almak, bu şekilde yargıda daha rahat olmalarını sağlamak vardır. İnsanlar kendilerinde suç görmeme eğiliminde oldukları için, haklarında olumsuz karar çıktığında hemen beddua etme yoluna gidebilirler. Bu sebeple Tora uyarıda bulunmaktadır. İbn Ezra'ya göre *Koenler'e* beddua etmek de bu yasağın kapsamındadır. [2] Tanrı'ya [takma bir isimle dahi olsa (*Ramban*)] beddua okumak yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 39. Tanrı insanları hayvanlardan, özellikle konuşma yeteneği ile ayırmıştır. Fakat insan kötü sözler sarf ederek, tüm bu özelliğini kaybetmiş olur. Böylece Tanrı'nın kendisini ayrıcalıklı tutmakta kul-

landığı aracı, ters yönde, hem de Tanrı'ya yönelik ya da Tanrı'nın İsmi ile kullanarak geçersiz kılar. Tora bu sebeple insanları uyarmıştır. Bu günahın cezası Vayikra 24:16'da verilmektedir (*Sefer Ahinuh*).

Halkında ... lidere – İbranice **Nasi**. Bu, halkın üstünde daha yüksek konuma erişmiş bir kişiyi ifade eder. Bir görüşe göre bu kralken (*Ibn Ezra*), diğer bir görüşe göre *Sanedrin*'in başkanıdır (*Ramban*). *Mitsvat Lo Taase* No. 40. Genel olarak bu, halk içinde liderlik konumuna erişmiş herhangi bir kişiyi ifade eder. Belirli bir topluluğun leadersiz durması mümkün değildir. Zira insanlar çetnli fıkirlere sahiptirler ve bunun karmaşa ile sonuçlanması işten değildir. Bu sebeple, iyi ya da kötü, sonunda bir fikri kabul etmeleri gerekir. Bu bazen olumlu, bazen de olumsuz sonuç verebilir-se de, anarşiden daha iyidir. Sonuç olarak, başta-ki liderin belirli bir otoriteye sahip olması, halkın ona belirli bir saygı göstermesi gerekir. Öyle ki, bu kişiye ne gizli, ne de açık bir şekilde, yüzüne ve elbette başkalarının önünde lanet okumamak gerekir. Zira bunun sonucu otoritenin zayıflaması ve anarşi olacaktır (*Sefer Ahinuh*).

Pasuk **E-lo-im'e** [yani iki olası anlamıyla “*Tanrı*” ya da “*yargıç*”]a öncelik vermiş, liderden ise sonra bahsetmiştir. “*Tanrı*” anlamına göre, pasuk önce Gökler'deki Kral'dan başlayıp, sonra yeryüzündeki yöneticiye geçmiş, “*yargıç*” anlamına göre ise, Tora bilgininin önemini vurgulamıştır; zira yargıç bir Tora otoritesidir ve kraldan bile önce gelir (*Rabenu Behaye*). Bu ifadede lanet okuma yasağı konusundaki vurgu liderde olmasına karşın, “*halkında*” sözcüğü, halktan herhangi birine lanet okumanın da yasak olduğunu öğretmektedir (*Mehilta*).

Lanet okuma – Pasukta yakın anlamlı iki sözcük geçmektedir. İlk sözcük **Kalal** kökünden gelir. Bu, bir kişinin statüsünü kaybetmesine yönelik dileği yansıtan türde bir lanettir. Bunu “*beddua*” olarak çevirdik. **Arar** kökünden gelen ikinci sözcük ise, bir kişinin tüm bereketten yoksun kalması temasına sahip bir lanettir. **Kalal** daha çok meydan okuma ve düşmanlıktan kaynaklanırken, **Arar**'ın temelinde kıskançlık vardır (*Hirsch; Hotem Tohmit*). Bazılarına göre **Arar**, “*Yara – Savur-*

²⁵ Eğer akrasının giysisini [borca karşılık] teminat olarak alırsan, onu güneş batana kadar, ona geri vermelisin.

²⁶ Çünkü tek örtüsü budur; derisi için giysisidir o – neyle yatsın? Bu yüzden, Bana feryat ederse, dikkate alacağım – çünkü Lütufkar'ım Ben.

[90. Otoriteyi Kabullemek]

²⁷ Yargıçlara beddua etme. Halkında [herhangi bir] lidere lanet okuma.

Alacaklı gibi davranma – Raşi; Ramban. Ya da “geri ödeme yapması için ona baskı yapma” (*Talmud – Bava Metsia* 75b; *Yad – Malve* 1:3). Ya da “onun üzerinde hakimiyetin varmış gibi davranma” (*Targum Onkelos*); veya “ondan, [yaptığın iyilik karşılığında] sana özel bir davranış göstermesini bekleme” (İbn Ezra).

Borç veren kişinin, parasını geri almaya elbette hakkı vardır; ama karşı tarafı, sıkıştırarak veya borcunu sürekli hatırlatarak utandırmamalıdır. Yaptığı iyilik karşılığında ondan ne parasal ne de onursal hiçbir beklenti içinde olmamalıdır. İna-larda bulunmamalı, sanki hiç borç vermemiş gibi davranmalıdır (Ramban). Borcu geri ödemenin vakti gelmişse bile, eğer diğer kişinin halen durumunun uygun olmadığını biliyorsa, onu ödeme yapmaya zorlaması yasaktır (Raşi). *Mitsvat Lo Taase* No. 36 (*Sefer Ahinuh*). Dahası, onun göreceği şekilde önünden geçmekten bile kaçınmalıdır (*Talmud – Bava Metsia* 75b).

Onun üzerine faiz yüklemeyin – Cümlelerin başı tekil hitap içerirken burada çoğula dönmüştür. Zira faiz istenmesi durumunda sadece borcu veren kişi değil, kefil, tanıklar ve belgeyi düzenleyen yazıcı da faiz yasağını ihlal etmekten sorumlu hale gelirler (a.y.; İbn Ezra). Borç alan ve veren kişiler arasındaki faizle ilgili işlemlere kefil, tanık ya da yazıcı olarak katılmak Tora'nın bir yasağıdır. *Mitsvat Lo Taase* No. 37. Bu tipteki bir borçlanma işleminde, borcu veren kişi altı, borçlanan kişi iki, aracılar ise bir yasağı ihlal etmiş olur (*Sefer Ahinuh*).

“Faiz” anlamındaki **Neşeh** sözcüğü, aynı zamanda “**Naşah – Isırmak**” köküyle bağlantılıdır. Raşi bunu yılan sokuşuna benzetir. Yılan sadece küçük bir ısırık atar, fakat zehir yayıldıkça bundan tüm vücut etkilenir. Faiz de buna benzer.

Neşeh, belirli bir borç için [ya da borcun vaktinin uzatılması için (Raşbam)] özellikle “ön ödeme” şeklinde alınan türde bir faizi ifade eder (*Talmud – Bava Metsia* 6b; Ralbag). Bkz. Vayikra 25:35-38; Devarim 23: 20.

25. Teminat – Burada borcun verildiği anda değil, “belirlenen tarihte borcun ödenmemesi duru-

munda” alınan türdeki bir teminattan bahsedilmektedir. Bu durumda borcu veren kişi mahkemeye başvurarak, ödenmemiş borcun karşılığında teminat olarak kişisel bazı eşyaların verilmesini talep edebilir (Raşi). Bunu mahkemenin görevlendirdiği bir memur yapar. Fakat borcu veren kişi bizzat diğerinin evine girip herhangi bir eşyayı alamaz (*Talmud – Bava Metsia* 112b; krş. Devarim 24:11).

Güneş batana kadar – “Güneş batınca” değil; “*güneş batana kadar*”. Burada borçlunun gündüz vaktinde kullandığı bir eşyadan bahsedilmektedir. Dolayısıyla borcu veren kişi, sahibinin kullanabilmesi için sabahları bu eşyayı geri vermeli, güneş batana kadar kullanmasına izin vermelidir; güneş battıktan sonra ise onu tekrar teminat olarak alır (Raşi; Raşbam; *Talmud – Bava Metsia* 114b; Devarim 24:13'te ise geceleyin kullanılan türde bir eşyadan bahsedilmektedir). *Targum Yonatan*'a göre burada gece eşyasından bahsedilmektedir. Bu durumda çeviri “*güneş batmadan önce geri vermelisin*” şeklinde olacaktır.

“*Teminat olarak alırsan*” anlamındaki **Havol Tahbol**, ifadesi bir ikileme içermektedir. Bu da söz konusu teminatın, gündüz ya da gece kullanımlı oluşuna bağlı olarak her sabah ve akşam sürekli el değiştirmesini ifade etmektedir (Raşi). Bu kural, Tora'nın ihtiyaç sahiplerine gösterdiği merhametin başka bir örneğidir. Şefkat sadece onların fiziksel ihtiyaçlarını değil, kendilerine saygı duyma haklarını da kapsamaktadır.

Önceki açıklamada da belirtildiği üzere, burada, borcun vaktinde ödenmemesi halinde, mahkeme aracılığıyla alınan bir teminattan bahsedilmektedir. Kullanım süresi boyunca geri verme gerekliliği bu tipteki teminatlar için geçerlidir. Fakat en baştan itibaren teminat alınmışsa, bunu geri verme zorunluluğu yoktur (*Sifte Hahamim*).

Örtüsü ... giysisi ... neyle yatsın? – “*Derisi için giysisi*” ifadesi, iç çamaşır ya da alt giysileri, “*örtüsü*” kelimesi ise deriye temas etmeyen üst giysileri belirtmektedir (*İmre Sefer*). “*Neyle yatsın?*” ise yatak örtüsüne gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla önceki pasuk gündüz eşyalarından bahsederken, burada gece eşyaları belirtilmekte-

- כח מִלֵּאֲתֶךָ וְדִמְעָךָ לֹא תֵאָחֵר בְּכֹר בְּנֶיךָ 28
- תִּתֶן-לִי: כֹּחַ בְּתִעְשָׂה לְשִׁרְךָ לְצֹאנְךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם-אִמּוֹ בֵּינָם 29
- הַשְּׂמִינִי תִתְנוּ-לִי: וְאֶנְשֵׁי-קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא 30
- תֹּאכְלוּ לִלְבָב תִּשְׁלֹכֶנּוּ אֹתוֹ: ס

oranında ölçü belirlemişlerdir (krş. Bamidbar 31:30) [*Teruma* sözcüğü “*Tere MiMea* – (*Aramca*) Yüzde iki” olarak görülebilir]. *Teruma*’nın ardından, ürünün kalanından “*Maaser Rişon* – İlk Onda Bir” ayrılır. Bundan sonra kalan ürün-den ise “*Maaser Şeni* – İkinci Onda Bir” ayrılır. *Teruma* Koenler’e, *Maaser Rişon* Leviler’e verilir; *Maaser Şeni* ise *Şemita* döngüsünün 1, 2, 4 ve 5. yıllarında Yeruşalayim’e getirilerek burada yenir; 3 ve 6. yıllarda *Maaser Ani* adını alır ve fakirlere dağıtılır. Tora bu bağışların ayrılmasındaki sıralamanın bozulmamasını emretmektedir. Bu şekilde karışıklık ve hata olmayacaktır. *Terumalar* ve *Maaserler*, *Ree* ve *Şofetim* peraşalarında görüldüğü üzere önemli temellerdir; bu sebeple Tanrı hesaplarda hata olmamasını istemiştir (*Sefer Ahinuh*).

Behor oğullarını Benim için ayır – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “*Bana ver*”. *Behor* oğullar Tanrı’ya aittir (13:2). Dolayısıyla kutsal işleri yapmak onların görevidir (*Sforno*). *Behorlar*’ın bu özel statüsü, onların beş *şekel* gümüşle kurtarılması ile vurgulanır (13:13).

İnsanın, elde ettiği ilk ürünler veya ilk çocukları gibi ilk başarılarına özel bir şefkat duyması doğaldır. Bu pasuk, sahip olduğumuz her şeyin, Tanrı’nın bir armağanı olduğunu ve elimizdekileri sahiplenmeden önce Tanrı’ya adamamız gerektiğini vurgulamaktadır.

29. Benzer şekilde davran – Bkz. 13:12.

Yedi gün boyunca annesiyle olmalıdır – Normalde bir *Koen*’in *behor* hayvanın sahibinden, hayvana [küçükbaşlar için] otuz gün boyunca bakmasını talep etme hakkı vardır (bkz. 13:2 açık.). Fakat *Koen* bu hakkı kullanmayıp hayvanı erken almak istiyorsa bile, onu ilk yedi günden önce *korban* yapamaz (Raşi; *Sefer Azikaron*). Sekizinci günü beklemelidir (s.a.).

Ayrırabilirsin – Yavrunun sekizinci gün ayrılması şart değildir. Pasuk, yedi gün dolduktan sonra, yavrunun sekizinci günden itibaren ayrılabilceğini belirtmektedir (*Mehilta*; Raşi; krş. Vayikra 22:27). Burada da çeviri *Targum Onkelos*’a göre yapılmıştır; tam çeviri “*Bana ver[ebilirsin]*” şeklin-

dedir.

30. Benim için kutsal insanlar olun – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “*kutsiyet insanları olun*”. Farklı bir bakışla, pasuk “*Kutsal insanlar olursanız, Benim olursunuz*” şeklinde de anlaşılır (*Mehilta*). Raşi bunu pasuğun devamıyla bağdaştırmaktadır: “Eğer kutsal insanlar olup, *Nevelot* ve *Terefot*’tan uzak durursanız, Benim olmaya layık olursunuz. Aksi takdirde Benim değilsiniz”. *Nevela*, Şehitasız bir şekilde kendiliğinden ölmüş hayvanları, yani leşleri ifade eder. *Terefa* ise ölümcül şekilde yaralanmış bir hayvanı belirtir. Böyle bir hayvan, kendisi ölmeden önce *Şehita* ile öldürülse bile yene-
mez. *Nevelot* ve *Terefot*, genel olarak yasak yiyecekleri ifade eden sözcüklerdir (bkz. Vayikra 22:8; Yehezkel 4:14, 44:31). Bu sınıfa giren yiyecekleri yemek, insanı kutsiyetten uzaklaştırır. Bu, Tanrı’nın, Halkı’na gösterdiği bir hedeftir. Dolayısıyla Tora, bu tip yiyeceklerle ilgili yasağa, kutsiyetten bahisle giriş yapmaktadır (*Ramban*). *Sforno* ise farklı bir açıklama yapar: Yahudiler, önceki pasuklarda bahsedilen ilk ürünler ve *behorlar*la ilgili emirlerin uygulanması sayesinde kutsal insanlar olacaklardır. *Behorlar* Tanrı hizmetinde çalışacak, halkın Tora öğretmenleri olacak, bu sayede kutsiyeti halk içine yayacaklardır.

Kırda ... parçalanmış eti yemeyin – *Mehilta*; *Talmud* – *Hulin* 102b; Raşi. Tam çeviriyle “*yırtılmış*”. *Mitsvat Lo Taase* No. 42. Bir hayvan, bir yıldan fazla yaşamasına izin vermeyecek bir yara almışsa *Terefa*’dır. Tora her ne kadar “*kırda*” diyor olsa da, bunun sebebi, [başka nedenlerin yanında] genelde bu olayın açık alanda gerçekleşmesidir; yoksa şehirde ya da evde de böyle bir yaralanma gerçekleştiğinde hayvan yine *Terefa*’dır. Aynı şekilde yaralanmanın kaynağı mutlaka yırtıcı bir hayvan olmak zorunda değildir; hayvanın yaşamasına elvermeyecek her türlü yara onu *Terefa* yapar. Bu emir, canlı bir hayvandan kopmuş organın ya da etin yenmesini de yasaklar (*Targum Onkelos*; *Talmud* – *Hulin* 73b; *Talmud Yeruşalmi* – *Naşir* 6:1). Bkz. Bereşit 9:4. Bunun yanında, belirli bir sınırın içinde yenmesi gereken herhangi bir et de, dışarı çıkınca, tıpkı *Terefa* gibi yasak hale gelir. Örneğin yüksek derecede kutsiyet taşıyan etler sadece *Bet-Amikdaş* sınırı içinde

²⁸ Turfanda ve tarımsal bağışlarının sırasını bozma. *Behor* oğullarını Benim için ayır.

²⁹ Boğan ve davarın için de benzer şekilde davran. [*Behor* yavru] Yedi gün boyunca annesiyle olmalıdır. Sekizinci günde onu Benim için ayırabilirsin.

³⁰ Benim için kutsal insanlar olun. Kırdaki [yurt dışı bir hayvan tarafından] parçalanmış eti yemeyin; köpeğe atın onu.

mak köküyle bağlantılıdır; kişinin konumundan ani ve sert biçimde düşmesi konusunda bir isteği yansıtır. Bir görüşe göre ise bu “*Or – Işık*” ile bağlantılıdır ve kişinin Tanrısal Işık’tan yoksun kalmasına yönelik bir dilektir (*Yeriot Şelomo*).

28. Turfanda – İbranice *Melea*. Bu, “*Male – Dolu*” sözcüğüyle bağlantılıdır ve olgunlaşıp dolgun hale gelen yılın ilk meyvelerini; yani *Bikurim*’i ifade eder (Raşi; *Talmud – Temura* 4a; *Mişna – Temura* 3:6, Bartanura’lı Rabi Ovadya o.a.). Bunlar tam olgun ve bütün hale geldiği zaman toplanıp Koenler’e sunulan ilk meyvalardır (Raşi; Radak, *Şeraşim*). Bkz. 23:19. Başka otoritelere göre meyvenin “dolu” olarak tanımlanmasının sebebi, meyveden henüz gerekli bağışların ayrılmamış olmasıdır (*Talmud – Temura* 4a, Rabenu Gerşom o.a.). Krş. Bamidbar 18:27; Devarim 22:9.

Septuaginta’nın burada kullandığı *alonos* sözcüğü, Yunanca’da harman yeri, bahçe, bağ ya da meyve bahçesini ifade edebilir. Saadya Gaon da buna benzer bir çeviriyle “şarabınızın ve buğdayınızın ilk ürünleri” tanımını yapmaktadır.

Başkalarına göre *Melea*, hasat sırasında toplanan ürünü ifade eder (Ramban). Diğer görüşler ise bunun şarap (İbn Ezra) ya da yağmur (Raşbam) ifade ettiği şeklindedir.

Tarımsal bağışların – Bu da, tarım ürünlerinden Koenler’e verilmek üzere ayrılan payı, yani *Teruma*’yı ifade etmektedir (Mehilta; *Talmud – Temura* 4a; Raşi; krş. Bamidbar 15:19, 18:8, 18:24). Burada geçen İbranice sözcük *Dema*, *Tanah*’ın hiçbir yerinde benzeri olmayan bir kelimedir ve Raşi, bu konuyla bu sözcüğün ne bağlantısı olduğunu bilemediğini söyler. Yine de bu sözcük *Teruma* ile eşanlamlı kabul edilir (Mehilta; *Mişna – Demay*, Rambam o.a.; *Mişna – Oalot* 16:4; *Mişna – Taarot* 2:3, Rambam ve Raşi o.a.). Dikkat çekici bir nokta, eski Mısır dilinde *dema* sözcüğünün, özel bir etikete sahip ya da özel statüde olan bir şeyi ifade etmesidir. Bu açıdan, Aaron ve oğulları Koenler olarak atanmadan önce *Teruma* için kullanılan sözcüğün bu olması muhtemeldir.

Birçokları *Dema* sözcüğünü “*Dima – Gözyaşı*” ile bağlantılı görür. Sonuç olarak bu meyvelerden sıkılmış sıvıları, özellikle de şarap ve zeytinyağını ifade eder (Radak, *Şeraşim*; Ramban; Abrava-

nel). Başkaları ise bunu özellikle zeytinyağı (Saadya Gaon; İbn Yanah; Raşbam; krş. Pliny 11:6) ya da şarap (*Targum Yonatan*) olarak tanımlar. Başka otoriteler buna elenmiş buğdayı da katarlar, çünkü buğday taneleri kabuklarından, gözyaşının gözden ayrılmasını andıran şekilde ayrılır (*Malbim*). *Septuaginta* bunu *lynou* olarak çevirir ki, bu fiç, ya da özellikle şarap fiçisidir.

Bazıları bunu *Teruma* ile ilgili bir çağrışım olarak kabul eder; çünkü *Teruma* özellikle hasat edilmiş ürün üzerindeki işlemler sona erdikten [dolayısıyla üzümler ya da zeytinler prestan geçirildikten] sonra ayrılır (Rabbi; krş. Devarim 18:4; *Tosefta – Teruma* 3:10-12; *Yad – Terumat* 5:5-6). Başkaları ise *Teruma* için *Dema* sözcüğünün kullanılmasını, *Teruma*’nın, *Bikurim*’den farklı olarak, şarap ve zeytinyağı gibi sıvılardan da ayrılmasının gerekliliğiyle açıklarlar (*Talmud – Temura* 4a, *Tosafot* o.a. *Meleateha* k.b.; krş. *Mişna – Teruma* 1:8). Sforno’ya göre, önceki açıklamadaki *Melea* sözcüğü tahıllardan, *Dema* ise sıvılardan ayrılan *Teruma*’yı ifade eder.

Başka otoritelere göre, *Dema*’nın birincil anlamı, karışım ifade eder (*Mişna – Tumat Met* 9:9, Raa-vad o.a.; krş. *Mişna – Orla* 2:4; *Talmud – Gitin* 52b). Bu doğrultuda, bir üründen *Teruma* ayırma yükümlülüğü doğduğu anda, o ürünün ayrılmamış *Teruma* ile “karışık” olduğu kabul edilir. Dolayısıyla *Teruma*’dan *Dema* olarak bahsedilmesinin nedeni, bir “karışım”dan ayrılıyor olmasıdır (*Talmud – Temura* 4a, Rabenu Gerşom o.a.; a.k. Raşi o.a.). Eski Mısır dilinde *dema* sözcüğünün aynı zamanda karışım anlamına gelmesi de ilginçtir.

Sırasını bozma – Raşi; *Mişna – Teruma* 3:6; *Yad – Teruma* 3:23. Tam çeviriyle “geciktirme”. Fakat *Bikurim* ve *Teruma* için belirli bir vakit yoktur (*Sifte Hahamim*). Dolayısıyla gereken ayırımın, normal sırasının dışında yapılması konusundaki yasaktan bahsedilmektedir.

Mitsvat Lo Taase No. 41. Harmanlanıp tanelerine ayrılmış buğday *Tevel* adını alır. Bu, *Teruma*’nın henüz ayrılmamış olduğu ürünlere verilen isimdir. Bundan öncelikle “*Teruma Gedola – Büyük Teruma*” çıkarılır. Tora’ya göre bunun belirli bir oranı yoktur ve tek buğday tanesinin ayrılması bile yeterlidir. Fakat Hahamlarımız buna 1/50

א לא תשא שמע שוא אלתשת ירך עסרשע להית עד חמס: 1
 ב לאתהיה אחרירבים לרעת ולא תענה עלרב לנטת אחר רבים 2
 להטת:

ettirmeden önce, onu tutacağından emin olunmasına dair gereklilik de vardır. Eğer boş ve yalan yemin edecek karakterde bir kişi söz konusuysa, ona yemin ettirmek yasaktır (Rabenu Behaye).

Bu emir aynı zamanda “*Laşon Ara – Kötü Niyeli Dedikodu*”yu da yasaklamaktadır. Bir başkası hakkında olumsuz sözler sarf etmek, “söylenenler doğruysa bile” yasaktır (*Talmud – Pesahim* 118a). *Talmud*, bundan önceki pasukta “*köpeğe atın onu*” denmesinden, gözdağı amaçlı eğitsel bir ders çıkarır: “*Laşon Ara* konuşan, *Laşon Ara* dinleyen ve bir başkası hakkında yalancı tanıklık yapan, köpeklerle atılmayı hak eder” (a.y.).

Kötüyle işbirliğine girme – Raşi’ye göre, “*kötü*”, yalan iddiasını desteklemesi için tanık arayan bir dava tarafını ifade eder. *Mehilta* bir örnek verir: Biri gelip “*Filanca kişinin bana ikiyüz dinar borcu var; ama sadece tek tanığım var. Gel benim adıma tanıklık et; yüz dinarı sana vereyim*” derse, onunla işbirliği yapmak yasaktır. İbn Ezra ve Sforno’ya göre ise, mahkemede vereceği yalancı tanıklığa ortak arayan bir kişiden bahsedilmektedir [mahkemede, bir tanıklığın geçerli olması için iki tanık gereklidir (Bamidbar 35:30; Devarim 17:6, 19:5)]. Bu durumda pasuğun çevirisi “*yalancı tanık olmak üzere...*” şeklinde olmalıdır (*Targum Onkelos*).

Bu ayrıca, tanık olmaya uygun olmayan bir kişinin ifadesini yasaklayan bir emirdir. Özellikle günahkar biri, tanık olarak kabul edilemez. *Mitsvat Lo Taase* No. 44. Bu kişi doğru tanıklık verecekse ve bundan eminsek bile, tanıklık kabul edilmez. *Talmud* “*kötüyü tanık olarak kabul etme; hırsız tanık olarak kabul etme*” demektedir (*Sanedrin* 27a). Kötü kişi, yaptıklarıyla kendi ruhuna kötülük etmekten kaçınmadığına göre, başkalarına da kötülük yapmaması için bir sebep yoktur. Tanıklık da kötülük yapabileceği yollarından biridir (*Sefer Ahimuh*). Dürüst bir tanık da, dürüst olmayan bir kişinin ifadelerine destek çıkmamalıdır. Kötü kişi tanıklık konusunda geçerli olmadığı için, onunla ortaklığa girmek, “*yoz tanık*” olmak için yeterli olacaktır; zira bu işbirliğinin sonucunda gerçekte tek tanık vardır ve tek tanık, mahkemede geçerli değildir (*Mehilta*; *Saadya Gaon*; İbn Ezra; *Yad – Edut* 10:1; Sforno). Ayrıca kötü biriyle belirli bir belgeyi imzalamak da yasaktır (a.k.). Eski Yeruslayim halkı, aynı

belgeye kimin imza atacağını iyice araştırmadan bir belgeye imza atmazlardı (*Talmud – Sanedrin* 23a).

2. Kötülük etmek için çoğunluğun peşinde olma – En basit anlamıyla, “Bir şey yanlışsa, onu insanların büyük çoğunluğu yapıyorsa bile, sen onlara katılma” (*Targum Onkelos*; İbn Ezra; Raşbam; Rabenu Behaye).

Kanuni açıdan ise, Tora burada idam istemiyle gerçekleştirilen bir davadan bahsetmektedir. Kurala göre bu tip davalara 23 yargıçlı mahkemeler bakar ve cezanın verilebilmesi için, “suçlu” diyenlerin “suçsuz” diyenlere bir kişi üstün olması yeterli değildir; en az iki [yani bu durumda üç] oy farkı gerekir. Diğer yandan, sanığın suçsuz bulunması için tek oy farkı yeterlidir [yani “iyilik etmek için” salt çoğunluğun peşinde olunabilir] (*Talmud – Sanedrin* 2a). “*Kötülük etmek için*” ifadesi ölüm cezasını ifade etmektedir; zira tek oy farkı sebebiyle birini idama göndermek “*kötülük*”tür. Dolayısıyla burada Tora, sanığı suçlu bulma konusunda “[salt] çoğunluğun peşinden” gitmeyi yasaklamaktadır (*Mehilta*; *Yad – Sanedrin* 8:1). 12’ye 11’lik “suçlu” kararı çıktığında, davanın sonucu “suçlu” olarak belirlenemez. Bu durumda davaya iki yeni yargıç eklenir. İkisi de “suçsuz” derse, 13-12 “suçsuz” oyuyla beraat kararı çıkar. İkisi de “suçlu” derse 14-11’lik “suçlu” oyuyla idam kararı çıkar. İkisi farklı fikirdeyse, tek oyluk fark bozulmadığından, iki yeni yargıç daha eklenir. Kesin bir karar çıkana kadar bu prosedür devam eder. 24 yargıç çifti eklenmiş [yani toplamda 71 yargıca ulaşılmış], ama karara hala ulaşılamamışsa, yargıçlar sebeplerini ortaya dökerler ve birisi fikrini değiştirecek şekilde ikna olana kadar tartışırlar. Sonuçta ya 36-35 “suçsuz” ile beraat, ya da 37-34 “suçlu” ile idam kararı çıkar (*Talmud – Sanedrin* 40a) [Mahkumiyet için iki oy farkı gerekliliği sadece idam davaları için geçerlidir (a.k. 2a)].

Mitsvat Lo Taase No. 45. Tanrı bizden Kendisi’ni örnek almanızı istemektedir. Tanrı Şefkatte Bol’dur (34:6); yani bazı durumlarda Merhameti ile kanunu esnetir. Bu nedenle bizden de, idam davalarında beraati mahkumiyete göre daha kolay hale getirmemizi istemiştir; çünkü idam, telafisi olmayan bir sonuçtur (*Sefer Ahimuh*).

Meyledecek şekilde konuşma – İdam davasına bakan yargıçlardan birinin, kendi görüşü olma-

[91. Adalet]

23

¹ Geçersiz bir duyumu kabul etme. Yoz bir tanık olmak üzere kötüyü işbirliğine girme.

² Kötülük etmek için çoğunluğun peşinde olma. Dava üzerine, [paylaşmadığın görüşlere] meyledecek şekilde konuşma. [Dava sonucunu] Çoğunluğa göre meylettirmek [gerekir].

yenebilir. Daha düşük kutsiyet düzeyindekiler ise Yeruslayim sınırları içinde yenmelidir. *Pesah-korbanı*, belirlenen grubun dışında yenemez (12:4). Tüm bunlar “*krda*” sözcüğünde gizlidir. Tıpkı bir hayvanın doğal yaşam ortamının kır olması gibi, uygun ortamın dışına çıkan bir et de *Terefa* sınıfına girer ve yenemez (*Sefer Ahinuh*).

Mitsvanın temeli şudur: İnsan vücudu, ruhunun aracıdır. Beden olmasa, ruh bu dünyadaki görevini yerine getiremez. Bu sebeple beden, ruhun iyiliği için oradadır ve ruh bedeni araç olarak kullanırken dikkatli olmalıdır. Zira bedendeki herhangi bir aksama, ruhun çaresiz kalmasına sebep olacaktır. Tora bu sebeple, bazı yiyecek türlerini yasaklamıştır. Bu yiyeceklerin zararları tarafımızdan ya da tıp uzmanları tarafından bilinmiyorsa bile, bu önemli değildir. Zira bunun zararlı olduğunu, hepimizden daha güvenilir, daha bilgili ve daha akıllı olan Gerçek Doktor söylemiştir (15:26). Tora bu zararları ya da yasak sebeplerini doğrudan açıklamamıştır. Çünkü bunu yapsa, akıllı geçinen kişiler söz konusu zararların sadece belirli kişileri ilgilendirdiği gibi kişisel yorumlarla hem yanlışla düşecekler, hem de başkalarını yanlışlayacaklardır. Kaldı ki *Terefa* sınıfındaki bir hayvanın ölümcül bir yaraya sahip olması, o hayvanın pek de sağlıklı ete sahip olmadığı açıklamasını oldukça mantıklı kılmaktadır. Ve yaralanmadan hemen sonra hayvanın kesilmesi de bu sağlıksızlığı yok etmeyecektir. Geleneğe göre, bir hayvanın *Terefa* olmasına neden olan 72 türde yaralanma ya da lezyon vardır. Bunlardan biri olmayıp hayvanın yaşamasını engelleyecek başka bir kusur varsa bile, hayvan *Terefa* sayılmaz. Hayvanların çoğu sağlıklı olarak kabul edildiği için, özel bir durum olmadığı takdirde tüm organlar kontrol edilmez. Tek istisna, lezyonların sıkça rastlandığı akciğerlerdir (*Sefer Ahinuh*). Bu sebeple bir hayvan *Şehita* ile kesildikten sonra akciğerlerde, lezyondan kaynaklanan herhangi bir liflenme ya da iltihap olup olmadığı kontrol edilir. Temizse, hayvan en üst derecede *Kaşer*’dir ve eti “*Halak* – *Pürüzsüz*” (ya da *Glatt*) olarak tanınırlar. Temiz değilse lezyonun hayvanı *Terefa* yapacak türde olup olmadığına bakılır ve *Kaşer* olup olmadığı belirlenir. *Halak* et her zaman tercih edilir.

Köpeğe atın – Tora’nın ele aldığı örnekte, bir

yırtıcı hayvan sürüden bir hayvanı parçalamıştır. Buna karşılık, çobanın sadık köpeğinin bu yırtıcı hayvana kafa tuttuğu açıktır. Dolayısıyla, başarılı olmasa bile, fedakarlığı için köpek ödüllendirilmektedir (İbn Ezra; *Daat Zekenim*). Fakat daha geniş bağlamda, etin köpeğe atılması, o etten yemek dışında bir yarar sağlanabileceği anlamındadır. Yahudiler’in yemesi yasak olan bir et, bu eti yemekte sakınca görmeyecek Yahudi olmayan birine de satılabilir. Fakat Tora özellikle köpek örneğini kullanarak, köpeklere, Mısır Çıkışı gecesinde sessiz kaldıkları için özel bir ödül vermiştir (11:7).

23.

1-3. Yargı sürecinde bütünlük.

1. Geçersiz bir duyumu – Ya da “*yalan bir bildiri; yanlış bir haberi*”; ya da “*kanun dışı bir bildiri*” (bkz. 20:7 açık.).

Kabul etme – *Targum Onkelos*; Raşi; krş. *Talmud* – *Pesahim* 118a; *Talmud* – *Sanedrin* 7a. Tam çeviriyle “*taşınma*”. Ya da “*dayanaksız dedikodular yayma*” (İbn Ezra).

Bir tanığın yalan ifade vermesinin yasak olması gibi, yargıcın da davalının yokluğunda, yalan söylemesi muhtemel olan davacıyı dinlemesi yasaktır (Raşbam; *Talmud* – *Sanedrin* 7a; *Yad* – *Sanedrin* 21:7). *Mitsvat Lo Taase* No. 43. Böyle bir durumda davacının ifadesi geçersizdir. Zira karşı tarafın yokluğunda bir kişi, ağzına geleni söylemekte sakınca görmeyecektir. Bu sebeple yargıç, sadece bir tarafın ifadesini dinlememeli, olası yalancılardan etkilenmemelidir. Davacının da, yargıç izin verse bile diğer tarafın yokluğunda konuşması bu yasağın kapsamına girer (*Talmud* – *Sanedrin* 7b). Yasağın temelinde yalanın herkesçe hakir görülen bir kavram oluşu yatar. *Aşem*, Gerçek Tanrı’dır; dolayısıyla her şeyin gerçek ve doğru olmasını ister. Bu sebeple Tora, yalandan çok uzaklaşmamızı emreder (p. 7). “Uzaklaşma” talebi, yalanın yakınından bile geçmememiz gerektiğini ima etmektedir. Bu sebeple yalan olması muhtemel duyuları dikkate almamız, kabul etmemiz ve aktarmamız yasaktır. Hahamlarımız’ın dedikleri gibi: “Bozuktan ve ona benzeyenden uzak dur” (*Talmud* – *Hulin* 44b; *Sefer Ahinuh*). Bu emrin kapsamında, bir kişiye mahkemede yemin

וְלֹא תַחֲדָךְ בְּרִיבֹן: ׀ דְּכִי תִפְּלֹעַ שׁוֹר אִיבֶךָ אֵן חֲמֹר 3-4
 5 תַּעֲגָה הָשֵׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: ׀ הַכִּי-תִרְאֶה חֲמֹר שֶׁנֶּאֱדָר בִּלְבַּן תַּחַת מִשְׁאֹ
 וְחִדְלָתָ מֵעֵזֵב לוֹ עֵזֵב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ׀ חֲמִישִׁי

saþacak şekilde konuşma” şeklindedir (*Hizkumi*).

3. Davasında fakire merhamet etme – *Mitsvat Lo Taase* No. 47. Bir yargıç, davanın taraflarından biri fakirse bile, onu kayırmamalı, adaletten ödün vermemelidir. Bazen kişi “Bu adam fakir; yardıma ihtiyacı var. Kanuni yollarla para sahibi olmasını sağlarsak, kendini kötü hissetmeden kazançlı çıkacaktır” gibi düşüncelere kapılabilir. Hatta *Or Ahayim*’in farklı bir görüşle açıkladığı üzere “Bu fakir, Tanrı’ya karşı mutlaka isyan içinde olmalı. Kendisini yaratan Tanrı’nın neden uygun yaşam koşullarını da garanti etmediğini sürekli merak ettiğinden eminim. Dolayısıyla mahkemede ona kolaylık gösterirsem, sadece onu rahata kavuşturmuş olmam, aynı zamanda Tanrı’nın Onuru’nu da korumuş olurum” şeklinde düşünceler de doğabilir. Fakat niyet ne kadar asil olursa olsun, fakir bir kişiye iltimas geçmek yasaktır. Kanunlar karşısında herkes eşit olmalıdır (*Sefer Ahimuh*).

4. Boğasına ya da eşeğine ... rastlarsan – Boğa ve eşek birer örnektir; her türlü hayvan ve eşya bu kuralın kapsamındadır (*Talmud* – *Bava Kama* 54b; krş. *Devarim* 22:1-3).

Mutlaka geri götürmelisin – İbranice *Aşev Teşivenu*. Söz konusu ikilemenin anlamı, bulunan bir eşyanın gerekirse “defalarca” geri götürülmesi gerektiğidir. Başka bir deyişle, eğer çok kez kaybolursa bile, yine de sahibine geri götürülmelidir. Bulan kişinin, eşya sahibinin dikkatsiz olduğunu düşünüp bunu göz ardı etmemesi gerekir (*Talmud* – *Bava Metsia* 30b). İkilemenin başka bir anlamı ise çeviride verilen kesinliktir (“mutlaka”). Bir kişi, eşyanın sahibini tanıımıyorsa, ya da yol uzaksa bile, kayıp eşyanın yerine ulaşması konusunda elinden geleni yapmakla yükümlüdür (*Mehilta*).

5. Nefret ettiğin birinin – Normal koşullar altında, bir Yahudi’den nefret etmek yasaktır (*Vayikra* 19:17). Bu nedenle Hahamlarımız, pasuğun, bütün uyarılara rağmen sürekli günah işlemeye devam eden bir kişiden söz ettiğini açıklarlar. Böyle bir kişiyi, *Teşuva* yapana kadar sevmeme hakkımız vardır. Tora buna karşın, pasukta belirtilen koşullarda ona yardım etmekten kaçınmayı yasaklamaktadır (*Yad* – *Rotseah* 13:13). Dahası, bir kişi, hem iyi bir arkadaşını hem de bu sevilmeyen kişiyi aynı anda aynı durumda görürse, önce-

liği seilmeyene vermelidir. Bunun amacı, “zaten onu sevmiyorum; acı çeksin, şimdi en azından bahanem var” şeklindeki otomatik duygu ve düşünce eğilimini bastırmaktır (*Talmud* – *Bava Metsia* 32b-33a).

[Düşüncesine kapılsan bile] – *Targum Onkelos*. Raşi’ye göre burada farazi bir durum ve bir soru vardır: “Belki nefret ettiğin birinin eşeğini, yükü altında çökmüş halde görürsün. [Böyle bir durumda] Kendini ona yardım etmekten alıkoymak mısm?!” Tora, hayretle, bir insanın nefretinin, nasıl olur da bir hayvanın çektiği acıdan ve sahibine yardım etmekten daha öncelikli olabileceğini sorgulamaktadır (Raşi).

Pasuğun tam çevirisinden “...görürsen, kendini ona yardım etmekten alıkoy” gibi bir anlam da çıkabilir. Fakat pasuğun devamı yardım etmenin gerekliliğini ifade etmektedir. Raşi bunu açıklayarak, bu tip olaylarda, kişinin kendisini yardım etmekten alıkoyması gerektiren durumların da olabileceğini söylemektedir. Normalde yardım edilmelidir; fakat örneğin, eğer eşek bir mezarlıktaysa, bir Koen [mezarlığa girmesi yasak olduğu için], yardım etmekten kendisini alıkoymalıdır (*Mehilta*).

[Sahibi] İle birlikte – Hayvanın sahibi “Tora sana yükü altında ezilen eşeğin yükünü indirmeni emretti. Hadi yap” şeklinde bir tavır içinde kalını kıpırdatmadan kenara oturduysa, yükü indirme yükümlülüğü yoktur. Tora bu emri verirken dostluğu arttırmayı amaçlamıştır; insanların sırtından yarar sağlanmasını değil. Bu sebeple yük indirme işi hayvanın “sahibi ile birlikte” yapılmalıdır. Fakat hayvanın sahibi yaşlı ya da hasta ise, yükümlülük geçerlidir (*Talmud* – *Bava Metsia* 32a). Hayvanın sahibi orada değilse bile yükümlülük yine geçerlidir (a.k. 31a).

[Eşegin] Yükünü mutlaka indirmelisin – a.k. 32a; *Mehilta*; Raşi; *Yad* – *Rotseah* 13:1. İbranice *Azov Taazov*. Hahamlarımız, burada da ikileme kullanılımsından, hayvan birkaç kez düşse bile, her seferinde tekrar tekrar yardım etmekten kaçınılması gerektiğini öğretirler (*Talmud* – *Bava Metsia* 32a). Böyle bir durumda hayvanın yükünü indirmek Tora’nın bir emridir. *Mitsvat Ase* No. 33 (*Sefer Ahimuh*). Pasuk her ne kadar eşekten bahsediyorsa da, her türlü yük hayvanı

³ Davasında fakire [bile] merhamet etme.

[92. Yolunu Şaşırmış Hayvanlar]

⁴ Düşmanının [bile] boğasına ya da eşeğine yolunu şaşırmış halde rastlarsan, onu [sahibine] mutlaka geri götürmelisin.

[93. Yükü Altında Ezilen Hayvan]

⁵ Nefret ettiğin birinin eşeğini, yükü altında çökmüş halde görürsen, kendini ona yardım etmekten alıkoyma [düşüncesine kapılsan bile, sahibi] ile birlikte [eşeğin] yükünü mutlaka indirmelisin.

masına karşın, çoğunluğun ya da kendisinden daha üstün düzeydeki bir yargıcın fikrine meyletmesi yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 46. Her yargıç, diğerlerinden etkilenmeden, kendi mantığının ve çözümlemesinin sonuçlarına göre karar vermekle yükümlüdür. Pasuktaki “dava; anlaşmazlık” anlamındaki **Riv** sözcüğünün *Yud* harfi olmadan yazılması, bu sözcüğün eğitsel bir bakışla “**Rav** – *Büyük*” şeklinde okunabilir hale getirmektedir. Dolayısıyla pasuk “Kendinden büyüğe meylederek konuşma” şeklinde de anlaşılabilir. Bu sebeple, mahkemelerde yargıçlar hükümlerini açıkladıkları zaman, önce en düşük düzeydeki yargıç konuşmalıdır. Bu şekilde alt rütbeliler üstlerinden etkilenmeyecektir. Bu ifadeden öğrenilen bir başka nokta da bir yargıcın konuşmasına başlarken, sanığın suçlu olduğunu ima etmemesi gerektiğidir. Yargıç sözlerini mahkumiyete meylederek şekilde açmamalıdır. Dördüncü bir nokta da Tora’nın 613 emri arasında yerini alan, “sanığın suçsuz olduğunu düşünen bir yargıcın, dinlediği diğer yargıçların görüşlerine meylederek, fikrini ‘suçlu’ şeklinde değiştirmesi yasaktır” kuralıdır. Tüm bunlar “**Şivim Panim LaTora** – Tora’nın Yetmiş Yüzü Vardır”; yani “Tora’nın tek bir ifadesinden çok sayıda şey öğrenilebilir” prensibine bir örnektir (*Sefer Ahimuh*).

Pasuğun bu bölümü farklı şekillerde de çevrilebilir: “*Bir davada, adaleti saptıracak şekilde konuşma*” (İbn Ezra; *Tur*; Abravanel; bkz. p. 6; *Devarim* 27:19; *Malahi* 3:5). Fakat **Lintot** sözcüğü “saptırmak”tan çok “kişisel olarak meyletmek” anlamındadır. Çevirimiz bu şekildedir (krş. *Raşbam*; *Saadya Gaon*; *Yad* – *Sanedrin* 10:1-2). Bkz. s.a.

Farklı bir çeviri, “*Bir davada [tarafardan birine] destek olacak şekilde konuşma*” şeklindedir. Ne bir yargıç, ne de orada bulunan diğer bir kişi, tarafların ifadelerini dinlerken fikir belirtmemelidir. Davacı konuşmalı, davalı cevap vermeli, diğerleri sadece dinlemelidir (Rabenu Behaye; *Yad* – *Sanedrin* 21:10; *Hošən Mişpat* 17:8).

Pasuktaki “[**Lo**] **Taane** – *Konuş[ma]*” sözcüğü, “ifade vermek; tanıklık yapmak” anlamında da

olabileceğinden (20:13), pasuğun alternatif bir çevirisi “*bir davada, adaleti saptıracak şekilde tanıklık etme*” şeklindedir.

Çoğunluğa göre – *Talmud* – *Hulin* 11a; *Bava Metsia* 49b; *Saadya Gaon*. Tora’nın herhangi bir emrinin uygulaması ile ilgili olarak Tora uzmanları arasında görüş ayrılığı olduğu zamanlarda, çoğunluğun görüşünü takip etmek gerekir. Bu durum, bir mahkeme kararı için de aynıdır. Yargıçlar karar konusunda görüş ayrılığındaysa, karar oy çokluğuna göre çıkar. Elbette her görüşün Tora’nın temellerine uygun olması, sağlam dayanaklara, ispatlara ve geleneksel bilgilere dayanması gerekir. Cahil bir çoğunluğun, Tora uzmanlarından oluşan azınlık karşısında farklı görüşte olmasının bir şeyi değiştirmeyeceği açıktır. *Mitsvat Ase* No. 32. Tora, kendi sistemini koruma altına almıştır. İnsanların farklı görüşlerde olması doğaldır. Fakat işlerin tam ve düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için sabit kanunlara ihtiyaç vardır. Aksi takdirde anarşi doğar. Özellikle Tora’nın uygulamasında [gelenekler dışında] temel farklılıklar olduğu takdirde, Tora niteliğini kaybedecektir. Bu sebeple, teorilerde zenginliğe ne kadar yer varsa, uygulamada da tek tipe o kadar gerek vardır. Bunu sağlama yetki ve görevi, Tora’nın temelini, düşünce sistemini, kanun felsefesini bilen, bilgilerini sağlam ve geleneksel kaynaklara dayandıran Hahamlar’a aittir (*Devarim* 17:8-11). “Yetmiş yüze sahip” Tora’nın uygulamasında görüş ayrılıkları olduğunda da, kesin kanun, oy çokluğuna göre belirlenir (*Sefer Ahimuh*).

Bazı çeviriler, pasuğun son iki parçasını birleştirir: “*Bir davada, adaleti saptırmak üzere çoğunluğa meylederek konuşma*” (*Mehilta*; *Raşbam*; *Abravanel*). Pasuğun son sözcüğü “**Leatot** – *Meylettirmek*” sözcüğü, çeşitli yerlerde “*adaleti saptırmak*” anlamı da verir; *Yeşayau* 10:2; *Mişle* 17:23, 18:5; *Eha* 3:35. Sözcük aynı zamanda “*birini yolundan saptırmak*” anlamı da içerebilir; *Bamidbar* 22:23; *Melahim* I 8:58. Dolayısıyla alternatif bir çeviri “*Bir davada, bir başkasının kararını değiştirme amacıyla çoğunluğa takip etmek suretiyle [doğrudan]*

ו לא תטה משפט

6

אבינה בריבו: ז מדבר-שקר תרחק ונקי וצדיק אל-תהרג כז לא-אצדיק

רשע: ח ושחד לא תקח כז השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים:

ט וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את-נפש הגר כז-גרים הייתם בארץ

מצרים:

bir şey biliyorum” derse infaz durdurulur, tüm dava-ya baştan başlanır. Zira dava sonuçlanmış ol-masına karşın, yeni bir tanık ortaya çıktığı süre- ce, sanık halen “suçu kanıtlanmamış” sınıfındadır. Diğer yandan, böyle bir davada bir sanık beraat ettikten sonra birisi çıkıp “onu mahkum ettirebi- lecek bir şey biliyorum” derse bile, dava tekrar- lanmaz. Çünkü sanık artık “suçsuz bulunmuş” sınıfındadır ve beraatla sonuçlanmış bir davada ne kadar yeni delil çıkarsa çıksın, sanık artık idam edilemez. Böyle bir durumda idamı hak et- miş bir kişinin cezasız kalmasını adil bulmayacak kişiler olacağından, Tora pasuğu bir güvenceyle bitirmektedir: “Suçluyu cezasız bırakacak değilim”. Belki sanık davadan beraat etmiştir; ama gerçek- ten suçluysa, Tanrı’nın onu cezalandırmak için sayısız yolu vardır (*Talmud – Sanedrin* 33b; Raşi).

Suçluyu cezasız bırakacak değilim – Bkz. ö.a. Tam çeviriyle “suçluyu temize çıkarmayacağım”. İbn Ezra, yargıcın davalının “suçlu” olduğunu ve işlediği başka suçlardan dolayı ölümü hak ettiğini düşündüğü bir durumda, toplumu kötülükten arındırma uğruna bile olsa, sanığı işlemediği bir suçtan mahkum edemeyeceğini açıklar. Yargıç, Tanrı’nın sözüne güvenmeli ve suçlunun ceza görmesi gerekiyorsa, bunu Tanrı’nın vereceğine inanmalıdır (krş. 21:13; Raşbam).

8. Rüşvet alma – Devarim 16:19’da adaleti saptırmamamız emredildiğine göre, rüşvet alma yasağının suçlu suçu suçu ya da suçsuzu suçlu çıkarma amaçlı bir rüşveti ifade etmediği açıktır. Tora bu pasukta “suçluyu suçlu, suçsuzu suçsuz” çıkarmak için bile rüşvet alınmasını yasaklamak- tır (*Talmud – Ketubot* 105a). Burada bahsedilen rüşvetin mutlaka parasal bir rüşvet olmasına ge- rek yoktur. Bir yargıç, dava taraflarından biriyle herhangi bir yakınlık içinde olmamalı, hediyeleri- ni, yapacağı en ufak iyiliği, hatta basit bir iltifatı bile kabul etmemelidir (a.k. 105b). *Mitsvat Lo Ta- ase* No. 50 (*Sefer Ahimuh*).

Görenleri – İbranice *Pikeah*. Tam anlamıyla bu görme yeteneğine sahip kişiyi ifade eder. *Talmud* (*Pea*) rüşvet alan yargıcı bir lanetin beklediğini

kaydeder: “Rüşvet alan ve adaleti saptıran bir yargıç, gözleri kör olmadan, yaşlılıktan ölmeye- cektir”. Diğer yandan, pasuk zekasal görüş ve an- layışı da ima etmektedir. Nitekim Devarim 16:19’da rüşvetin bilgelerin “gözlerini” köreltti- ğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla burada nor- mal gözlerden değil “zekasal gözlerden” bahsedil- mekte, yani ayırt etme kabiliyetinin köreleceğine gönderme yapılmaktadır. Tora konusunda çok uz- man bir bilge bile, rüşvet aldığı takdirde, bildikle- rini unutmaya başlayacaktır (*Mehilta*; Raşi).

Doğru sözleri – Raşi. Sinay’da duyulan ve doğru- luğu konusunda hiç şüphe olmayan sözleri bile (*Mehilta*). Rüşvet alan bir yargıç, yargıyı rüşveti verenin lehine çevirmek için Tora’nın sözlerini bile çarpıtmaktan çekinmeyecek duruma gelebi- lecektir.

Ya da “dürüst iddiaları” (*Targum Onkelos*; Saadya Gaon). Ya da “suçsuzların sözlerini” (İbn Ezra); veya “dürüstlerin sözlerini” (Raşbam; Hirsch).

9. Yabancıya – Ya da “Ger’e”. Bkz. 22:20. Tora burada özellikle yargıcılara seslenmektedir (Ra- lag; *Hizkuni*; Behor Şor).

10-12. Toprağın ve haftanın Şabatı. Tora, Şabat yılı (*Şemita*) ve Şabat günü hakkındaki temel ka- nunları yan yana vermektedir; çünkü her ikisi de, Tanrı’nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci günde işi bıraktığına dair tanıklık ögesi içeren ka- nunlardır. Bu pasuklar, sadece genel kanunlardan bahsetmektedir; detaylar daha sonraki bölümler- de verilmiştir. Rabenu Behaye, *Şemita* ve *Şabat*’la ilgili bu bölümde, Tora’nın “[senin] toprağın” ve “[senin] yapmanın gerekeni” dediğini, ama *Yovel* yılından bahis sırasında, “[toprağın] ürünü” (*Va- yikra* 25:11-12) dediğine dikkati çeker. Yedinci yıl ve yedinci gün, insanın faaliyetlerine ara verdiği zamanlardır. Bu zamanlarda, kişinin kendi maddi endişelerine ve faaliyetlerine son vermesi gerekir. Ama mal ve mülkü, Şabat süresi bittiği zaman yi- ne kendisinindir. Diğer yandan “zamanın sonu- nu” ifade eden (bkz. 21:6 a.k.) *Yovel* yılında her şey eski haline döndüğünden, o yılda ürün artık insanın değildir.

[94. Adalet ve Bayramlar]

⁶ Davasında, pespaye [kardeşinin bile] yargısını saptırma.

⁷ Yalan sözden uzak dur. Suçu kanıtlanmamış ya da suçsuz bulunmuş [kişiyi] öldürme. Çünkü [sonuçta, gerçek bir] suçluyu cezasız bırakacak değilim.

⁸ Rüşvet alma. Çünkü rüşvet görenleri köreltir ve doğru sözleri çarpıtır.

⁹ Yabancıya zulmetme. Ne de olsa siz bir yabancının ruh halini bilirsiniz; çünkü Mısır'da [siz de] birer yabancıydınız.

için de aynı kural geçerlidir (*Talmud – Bava Kama* 54b).

Azav kökü aynı zamanda “yardım etmek” anlamında kullanılabilir (Raşbam). Bu durumda çeviri “[*sahibi*] ile birlikte [*hayvana*] mutlaka yardım etmelisin” şeklinde olacaktır. Bu kökün en yaygın anlamı ise “terk etmek”tir. *Targum Onkelos* buna göre çeviriyi “[*Hayvanın sahibine karşı kötü hislerini*] Kesinlikle terk etmeli ve onunla birlikte yükü indirmelisin” şeklinde yapmaktadır.

6-9. Yargıda adalet.

6. Pespaye [kardeşinin bile] yargısını saptırma – Ya da “değersiz”. İbranice *Evyon*. Bu sözcük genel olarak ihtiyaç sahibini ifade eder (Raşi; Radak, Şeraşim). Dolayısıyla pasuk aynı zamanda “düşkünlüğün / zavallının yargısını saptırma” şeklinde de anlaşılabilir (*Targum Onkelos*). Diğer yandan kanunsal bağlamda bunu söylemeye gerek bile yoktur. Burada özellikle “[mitsvalar açısından] düşkün” bir kişiden bahsedilmektedir. Bu doğrultuda, en berbat bir suçlu için bile, yargının adil bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir (*Mehilta; Yad – Sanedrin* 20:5). *Mitsvat Lo Taase* No. 48. Bir yargıç, sırf “nasılsa kötü ve aşağılık biri” diye, günahkar olarak tanınan bir kişinin yargısında haksızca davranamaz (*Mehilta*). Zira bir kişinin gerçekten günahkar olup olmadığı konusundaki karar insanlara değil, Tanrı’ya aittir. Bu sebeple hiçbir yargıç, hiçbir davalı hakkında önyargılı olma lüksüne sahip değildir (*Sefer Ahinuh*). Bir yargıç, taraflardan herhangi birinin yanında olduğunu ima eden bir tutum sergileyemez. Taraflardan birine sert, diğerine yumuşak dille konuşamaz. Bir tarafı ayakta tutarken, diğerinin oturmasına izin veremez (Sforno).

7. Yalan sözden uzak dur – Targum Onkelos. Ya da “uzaklaş”. Tora, başka hiçbir yasakla ilgili olarak “uzak durmamızı” talep etmez. Tanrı yalandan, sahtekarlıktan ve sahtelikten o kadar uzak durmamızı istemiştir ki, gerçekte yalan olmasa bile, yalana yol açabilecek, ya da yalanmış gibi görünen söz ve durumlardan uzaklaşmamızı istemiştir (Pşiha’lı Rabi Bunam). Bunun yanında, başkalarının yalan söylemesini kolaylaştıracak

bir durum yaratmamamız da gerekir (Sforno). Hahamlarımız’ın dediği gibi: “Sözlerine dikkat et; çünkü başkaları onların içinden yalan söylemeyi öğrenebilirler” (*Mişna – Pirke Avot* 1:9). Metnin genel bağlamına göre, Tora yargıçlara seslenmektedir (İbn Ezra): “Eğer mahkemenin adil olmadığını, tanıkların sahtekar olduğunu görüyorsan, ama bunu kanıtlayamıyorsan, o davadan uzak dur ve hüküm verme” (Raşbam).

Suçu kanıtlanmamış ... suçsuz bulunmuş – Bu kelimeler birbirleriyle eşanlamı değildir. *Talmud (Sanedrin* 33b), bu pasukta, idam istemli bir davadan bahsedildiğini öğretir. “*Suçu kanıtlanmamış*” sıfatından, idam cezasının verilebilmesi için ikinci derece delillerin yeterli olmadığı öğrenilmektedir. O kadar ki, A’nın B’yi elinde kılıçla kovaladığı görülür, öldürmemesi, yoksa cezasının idam olacağı uyarısı yapılsa, tanıklar gözlerini kapatır, açtıklarında B’nin kılıçla öldürülmüş, A’nın da elinde kanlı bir kılıçla B’nin başında durduğuna tanık olunursa bile, cinayet anında birinci derece tanıklık bulunmadığı için, A idam edilemez (*Mehilta*) [bu örnekte A tamamen cezasız bırakılmaz; tanıklar da suçludur]. Anlaşıldığı üzere idam gibi ciddi bir konuda çevresel deliller yeterli değildir ve bunlara göre hüküm vermek yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 49. Karar sadece olaya gözleriyle tanık olmuş, gerekli uyarıyı yapmış, tanıklık vasıflarına sahip olan ve mahkemece inceden inceye sorgulanmış iki tanığın ifadelerine dayanarak verilebilir. Bu şartlar karşılanmadığı takdirde, diğer deliller ne kadar güçlü olursa olsun, hata olasılığı vardır. Tanıklık durumunda da her şey mümkün değildir. Örneğin A, B’nin *Şabat*’ı açıkça ihlal ettiğini, C ise B’nin puta taptığını gördüğünü söylerse, her iki suçun cezası da idam olmasına karşın, tanıklık yeterli değildir. Benzer şekilde, A, B’nin güneşe, C de B’nin aya taptığını gördüğünü söylerse, temel de aynı günah olması ve aynı cezayı gerektirmesine karşın, tanıklık yeterli değildir (*Sefer Ahinuh*).

İkinci olarak; idam istemiyle yargılanan bir sanık, mahkemesi bitip idama mahkum edildikten sonra bile, eğer birisi çıkıp “onu temize çıkarabilecek

יִשְׁשׁ שְׁנַיִם תִּזְרַע אֶת־אֲרָצָךְ וְאַסְפֹּתָ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יֵא וְהִשְׁבִּיעַתָּ
 תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עֹמֶךְ וְיִתְּלֶם תֹּאכֵל חֵית הַשָּׂדֶה
 כִּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׁ בֶּן־אִמְתְּךָ וְהָגֵר׃

le fakirler için ne denli büyük bir değişiklik ifade ettiğini vurgulamaktır. Diğer tüm yıllarda yiyecek için kapı kapı dilenmek zorunda iken, bu yılda tüm tarlalar onlara açıktır ve bunlardan bağış ayırmalarına bile gerek yoktur.

Bağın ve zeytinliğin – Buraya kadar normal tarladan bahsedilmiştir. Şimdi ise bağ ve zeytinlik için de aynı kuralın geçerli olduğu söylenmektedir. Bunun sebebi bağla ilgili özel bir kuralın varlığıdır (Vayikra 25:5). Bağın yanında zeytinliği yerleştirerek, Tora, tıpkı bağ gibi, zeytin ve diğer tüm ağaçlarla ilgili de, Şemita yılına bağlı emir ve yasakların olduğunu öğretmektedir (Mehilta).

12. Cumartesi günü – Tam çeviriyle “yedinci gün”. Bkz. 20:9-10.

İşi bırakmalısın – Mitsvat Ase No. 35. On Emir’de “iş yapma” şeklinde bir yasakken, burada “iş bırak” şeklinde pozitif bir emir vardır (Sefer Ahinuh). Sforno’ya göre burada özellikle Şabat günü yapılması teknik olarak yasak olan işlerden değil, günün anlam ve önemine uygun olmayan çaba sarfedici işlerden bahsedilmektedir. Fiziksel çaba gerektiren bazı işler, her ne kadar 39 melaha kategorisine girmiyorsa da, Şabat günü bunları yapmaktan kaçınmak gerekir. Rambam’ın ifade ettiği gibi, bu işler teknik olarak yasak olmasa bile, Şabat günü, evdeki ağır mobilyaları yeniden düzenlemekten daha anlamlı işlere ayrılmalıdır (Yad – Şabat 21:31).

Şabat’la ilgili emrin Şemita emrinin hemen ardından verilmesinin başka bir yönü daha vardır. Kişi, “Bu yıl zaten bütünüyle Şabat (Vayikra 25:2-6); ayrıca Şabat yapmaya gerek yok” şeklinde hatalı bir fikre kapılabilir. Bu sebeple Tora, bu noktada Şabat’tan bahsederek, Şemita yılının, Şabat’ın uygulamasında hiçbir değişiklik yapmadığını öğretmektedir (Mehilta; Raşi).

Rahatlayacak – Pasuk hayvanların “dinleneceğini” söylemekte değildir. Öyle olsa, hayvanların da insanlar için yasak olan işleri yapmalarına izin olmadığı sonucu çıkabilirdi. Onun yerine hayvanlara o gün için serbesti tanınmalıdır. Hayvan, sahibinin boyunduruğu altında çalışmaktan muaf

tutulmalıdır (Talmud Yeruşalmi – Şabat 5:3); ama istiyorsa rahatça otlamasına [çimen kesmek Şabat günü insanlar için yasak olmasına rağmen] izin verilmelidir (Mehilta; Raşi).

Alternatif olarak “... Cumartesi günü işi bırakmalısın. Bu yüzden boğan ve eşeğin rahatlayabilir, cariye’nin oğlu ve yabancı, kuvvet tazeleyebilir” (Rabenu Behaye).

Cariye’nin oğlu – Bir Yahudi, Yahudi olmayan bir köle satın aldığı anda, onu 12 ay içinde sünnet etmelidir. Köleyi bundan daha uzun süre sünnetsiz bırakması Tora kanununa göre yasaktır (Sifte Ha-hamim). On Emir’de sünnet olmuş Yahudi olmayan köleden bahsedilirken (Talmud – Yevamot 48b), bu pasukta, henüz sünnet olmamış, ilk 12 ayın içindeki köleden bahsedilmektedir. Şabat günü böyle bir köle de çalıştırılmaz.

Yabancı – İbranice Ger. Burada bir Ger Toşav’dan bahsedilmektedir. Genel tanımla, bu, Yahudi olmamış, ama Noah’ın Soyuna İçin Yedi Mitsva’yı yerine getirmeyi görev edinmiş ve bu sayede Erets-Yisrael’de oturmaya hak kazanmış bir yabancıyı ifade eder (Talmud – Avoda Zara 64b; Yad – Melahim 8:10). Yahudi olmuş bir kişi ise Ger Tsedek’tir [ya da kısaca Ger] ve onunla ilgili emir 20:10’da verilmiştir (bkz. o.a.). Bir Ger Toşav’ın Şabat’la ilgili kısıtlamaları, bir Yahudi’ye göre daha hafiftir. Köle ve yabancıların da Şabat günü çalışmaktan uzak durmalarının amacı, Tanrı’nın evreni yaratmış olduğuna toplumun her kademesinin birlikte tanıklık etmesidir (Ramban).

¹⁰ Altı yıl toprağını ekebilir ve [toprağın] ürününü [depolara] toplayabilirsin.

¹¹ Fakat yedinci [yılıda, toprağı] kendi haline bırakacak, onu terk edeceksin. Halkının düşkünleri [tarlada bulduklarını serbestçe] yiyebilecek, arta bıraktıklarını ise yabani hayvanlar yiyecektir. Bağın ve zeytinliğin için de aynı şekilde davranmalısın.

¹² Altı gün boyunca yapman gerekeni yap; fakat Cumartesi günü işi bırakmalısın. Bu sa-yede boğan ve eşeğin rahatlayacak, [senin] cariyeinin oğlu ve yabancı, kuvvet tazeleyecektir.

10. Ekebilir ... toplayabilirsin – Bu bir emir de-ğildir. Diğer yandan *Midraş*’ta şöyle denmektedir: Bir kişi, küçük bir bahçesi varsa bile, onu işle-mekle yükümlüdür. Bu özellikle Erets-Yisrael için verilmiş önemli bir tavsiyedir. Zira toprak işlen-dikçe *Teruma* ve *Maaser* bağışları da o denli çok kez yapılacaktır (*Daat Zekenim*).

11. Yedinci [yılıda] – Yani *Şemita* yılında. Yedin-ci yıl hakkındaki kanunlar Vayikra 25:1-7’de bu-lunmaktadır.

Kendi haline bırakacak – Raşi; Raşbam; Radak, Şeraşim. İbranice *Tişmetena*. Bu sözcük “*Şemita* – *Bırakmak*” kelimesi ile aynı köktendir. Ya da “*halka açık hale getireceksin*” (Saadya Gaon; Ral-bag). Bkz. Vayikra 25:1-7. Bkz. s.a.

Yedinci yılda toprağın işlenmeden bırakılması, Tora’nın *Şemita* adlı emridir. *Mitsvat Ase* No. 34. Aynı şekilde bu yılda toprağın ürünleri tamamen sahipsiz bırakılır ve bu ürünler isteyen herkesin toplamasına açık hale gelir. Bu mitsvanın teme-linde de, tıpkı *Şabat* gibi dünyanın yoktan ya-ratıldığına dair sarsılmaz inancı güçlendirmek vardır. Kişi bir yıl boyunca toprağını işlemek ve ürününü sahipsiz ilan etmekle, bu dünyanın sahibinin insan değil, Tanrı olduğunu ve Tanrı’nın istediği zaman insanlara böyle bir emir vermeye yetkili olduğunu tüm dünyaya göster-mektedir. Bu mitsva ayrıca insana, gerektiğinde bazı şeylerden vazgeçebilmek ve ödün vermek özelliği katar. Zira bir yıllık ürünü herkesin kul-lanımına açmak, oldukça büyük bir cömertliği ifade etmektedir. Bu mitsvanın üçüncü bir etkisi, insana Tanrı’ya güven duygusunu ka-zandırmaktır. Çünkü bir yıllık üründen vazgeç-ebilmek, Tanrı’ya güvenin olası en büyük ifadele-rindendir (*Sefer Ahinuh*).

Onu terk edeceksin – Ya da “*ondan elini çekecek-sin*” (Rabi Arye Kaplan). İbranice *Untaşta*. Bu iki terimle ilgili farklı açıklamalar vardır: [1] “Top-rakla ilgili işlemleri yapma açısından, onu *kendi haline bırakacak*, ‘ortadan kaldırma vakti’nden sonra yeme konusunda *onu terk edeceksin*” (Raşi) [Yedinci yılda belirli bir ürünün tarlalarda hay-vanlar için bulunmadığı vakit geldiğinde, depo-

lardaki söz konusu ürünle ilgili stoklar da, oradan çıkarılmalıdır. Ürünün tarlalarda bulunamaz hale geldiği vakte “*Zeman Biur* – *Ortadan kaldırma vakti*” adı verilir. Kır hayvanlarının artık yiyeme-diği bu ürünün, ev hayvanları tarafından yenme-si de yasaktır. Bu yüzden depolardaki stok, sahip-siz mal olarak dışarı bırakılır (Vayikra 25:7, Raşi o.a.)]. [2] “Ekme ve sürmek gibi ana toprak iş-leriyle ilgili olarak onu *kendi haline bırakacak*, top-rağı gübreleme ve havalandırma gibi tali işlerle il-gili olarak *onu terk edeceksin*” (Raşi). [3] Ramban, tali toprak işleriyle ilgili yasaklamaların Tora de-ğil, Hahamlar tarafından öngörüldüğüne işaret ederek “Ekme konusunda onu *kendi haline bıraka-cak*, hasat konusunda *onu terk edeceksin*” açıkla-masını yapar. Raşbam da aynı görüştedir.

Mizrahi, Ramban’ın Raşi’nin açıklamasına tepki-sine şöyle karşılık verir: Hahamlar, yedinci yıl bo-yunca tarım yapılmamasını ve toprağın dinlen-mesini sağlamak için gerekli her türlü önlemi al-makla yükümlüdürler. Dolayısıyla, Raşi’nin açıklamasının, toprağın gübrelenmesi ve hava-landırılması gibi tali işlerle ilgili Hahamlar’ca be-lirlenen yasakları da içermesi bir sürpriz değildir. Bu, *Hol Amoed*, yani bayramların ara günlerinde-ki çalışma kısıtlamalarına benzer. Tora, tüm bun-ların önlemlerinin alınması konusunda Tora uz-manlarını görevlendirmiştir.

Arta bıraktıklarını yabani hayvanlar yiyecektir – Tam çeviriyle “*kırın hayvanları*” (bkz. Bereşit 2:5 açk.). İnsan, hayvana göre önceliklidir. Ancak onlardan arta kalanlar hayvanlara verilebilir. Zira “İnsan yiyeceğini hayvanlara yedirmek yasaktır” (*Talmud* – *Taanit* 20:2; Sforno). Tora burada ye-dinci yılda sahipsiz bırakılması gereken yiyeceği, hayvanların yiyeceği ile bağdaştırarak bir kural öğretmektedir: Erets-Yisrael’de yetişen bir ürün yenmeden önce, gerekli *Teruma* ve *Maaser* bağışlarının ayrılması gerekir (bkz. 22:28 açk.). Fakat bir hayvan tarlada bulduğunu yiyecekse, elbette bu bağışları ayırmadan yiyecektir. Yedinci yılın ürünleri de bu bakımdan eşit kanuna tabidir ve dolayısıyla bağış ayırma konusunda muafır (Raşi). Rabi Samson Raphael Hirsch, bu muafi-yetin sadece fakirler değil tüm Yahudiler için ge-çerli olduğunu hatırlatır. Burada fakirlerin ön plana çıkarılmasının amacı, *Şemita* yılının özelli-k-

יג ובכל

אֲשֶׁר-אֶמְרָתִי אֵלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע
עַל-פִּיךָ: יד שְׁלֹשׁ רִגְלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה: טו אֶת-חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת
יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כֶּאֱשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי-יָבוּ יֵצְאוּ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא-יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: טז וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע
בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאֶסְף בְּצֵאת הַשָּׂדֶה בְּאֶסְפְּךָ אֶת-מַעֲשֵׂיךָ מִן-הַשָּׂדֶה:

dedir (İbn Ezra; Rabi Arye Kaplan).

Mitsvat Ase No. 36. Pesah, Şavuot ve Sukot bayramlarını kutlamak üzere Yeruşalayim'e gidilmelidir. Bayram kutlamasının temelinde, bu özel günlere özgü *korbanlar* yapmak vardır. Şaloş Regalim bayramlarında Yahudiler üç mitsvadan sorumludurlar: *Korbanlar*la kutlama (burası), Yeruşalayim'de "görünme" (p. 17) ve neşelenme (Devarim 16:14). Tanrı'nın bizim vereceğimiz hiçbir şeye ihtiyacı olmamasına karşın, insanların periyodik olarak bu tecrübeyi yaşaması gerekir. Geldiklerinde de ellerinin boş olması, adap gereği, uygun değildir. Dahası, Yeruşalayim ve özellikle Bet-Amikdaş, insanın kendisini Tanrı'ya daha yakın hissetmesini sağlayacak kutsal bir havaya sahiptir (*Sefer Ahinuh*). Bu üç bayram insanın neşeli olmasına en uygun zamanlardır. p. 15-16'da açıklandığı gibi, bu bayramlar özgürlüğe kavuşmayı (*Matsa* Bayramı – Pesah) hatırlattığı gibi, tarımsal başarıların elde edildiği zamanları da işaretler. Dolayısıyla bu doğal neşe, boş eğlencelerle harcanmamalı, bayramlarla ilgili emirleri yerine getirmek suretiyle Tanrı'ya adanmalıdır (*Hizkuni*). Bu şekilde, tüm bolluk ve servetin gerçek Kaynağı'nın, Tanrı olduğu sürekli akılda tutulacaktır.

15. Matsa bayramı – Yani Pesah. Bkz. 12:15, 13:6, 34:18; Vayikra 23:6; Devarim 16:16. Yılın ilk bayramı Pesah olduğu için, Tora da listesine ondan başlamıştır (İbn Ezra).

Sana emretmiş olduğum gibi – Bu ifade, Perek 12'deki kuralların Sözlü Tora'ca öğretilen türlerine yönelik bir göndermedir (*Or Ahayim*).

İlkbahar ayının belirlenmiş vaktinde – Yahudi takvimi, Pesah bayramının daima ilkbahara rastlayacağı şekilde düzenlenmelidir (Rabenu Behaye; bkz. Devarim 16:1). "İlkbahar" şeklinde çevirdiğimiz *Aviv* sözcüğü, daha çok, kış arpalarının dolgunlaştığı zamanı ifade eder (Raşi; bkz. 13:4 açk.; krş. 9:31).

Yedi gün boyunca matsa ye – Bkz. 12:15 açk.

Çeviride sıralama bozulduysa da, İbranice söz sıralamasına göre pasuk "*Matsa bayramını gözet, yedi gün boyunca...*" şeklindedir. "Gözetmek" genel olarak, yapılması yasak olan işlerden kaçınmayı ifade eder. "Yedi gün" ile bu sözcüğün yan yana gelişi, bayramın ara günleri olan *Hol Amosed*'de de, her türlü işin serbestçe yapılamayacağına öğretmektedir (*Talmud – Hagiga* 18a). *Hol Amosed*'de [*Yom Tov*'da da yapılmasına izin olan (bkz. 12:16 açk.)] yemek hazırlama amaçlı işlerin yanı sıra, parasal kaybı önleyici işler de yapılabilir. Fakat bunların dışındaki *Melahalar*, *Hol Amosed*'de de yapılamaz.

Boş elle görünmeyin – Bkz. 34:20; Devarim 16:4. Şaloş Regalim bayramlarında Yeruşalayim'e gelenler, bir "*Olat Reiya* – [*Tanrı'nın önünde*] *Görünme* [amaçlı] *Ola-korbanı*" sunmalıdır (Raşi; *Talmud – Hagiga* 7a). Yine de kurala göre Bet-Amikdaş'a herhangi bir bağış yeterlidir. Zira "görünme" sırasında getirileceklerle ilgili olarak kesin bir ölçü vermiş değildir (*Talmud Yeruşalmi – Pea* 1:1).

16. İlk meyveler – İbranice *Bikurim* (bkz. p. 19).

... Toplama Bayramı – İbranice *Hag Akatsir*. Tam çeviriyle "*Biçme Bayramı*". Bu, Şavuot'un isimlerinden biridir (Raşi). Bkz. Vayikra 23:22; Devarim 16:10, 16:16. İfade alternatif olarak "*Toplama Bayramı'nı, tarlaya ektiğin mahsulünün ilk meyveleriyle* [kutla]" şeklinde de çevrilebilir. Zira Şavuot kutlamasının önemli bir parçası da *Bikurim*'in Bet-Amikdaş'a getirilmesidir (krş. Bamidbar 28:26 ve Vayikra 23:17). "*Toplama/Biçme Bayramı*" ifadesinden, bayramın ürün toplamakla kutlandığı sonucuna varılmamalıdır; zira bayramda bu gibi işleri yapmak yasaktır. Söylenmek istenen, bu bayramın, yılın, ürünlerin toplandığı zamanına rastladığıdır. Aynı durum "*Hasat Bayramı*" için de geçerlidir (*Talmud – Hagiga* 18a).

[Tarımsal] Yılın bitiminde – Sukot bayramı Roş

¹³ Size söylediğim her şeyle ilgili olarak kendinizi sakının. Başkalarının tanrılarının isimlerini telaffuz etmeyin. [Bu isimlerin] Duyulmasına vesile [bile] olma.

¹⁴ Yılda üç kez Benim adıma bayram yap.

¹⁵ *Matsa* bayramını gözet. Sana emretmiş olduğum gibi, ilkbahar ayının belirlenmiş vaktinde yedi gün boyunca *matsa* ye; çünkü Mısır'dan [bu vakitte] çıkmıştın. Huzurum'da boş elle görünmeyin.

¹⁶ Tarlaya ektiğin mahsulünün ilk meyvelerini Toplama Bayramı'nı ve [tarımsal] yılın bitiminde mahsulünü tarladan topladığında Hasat Bayramı'nı [da gözet].

13. Size söylediğim her şeyle... – “On Emir'in başından şu ana kadar verdiğim tüm emirlerle...” (Raşbam). Sforno bu ifadeyi, pasuğun devamıyla bağdaştırmaktadır: “Vermiş olduğum tüm yasaklardan kendisinizi sakınmanız çok önemlidir. Ama iş putperestliğe gelince sadece kendinizi sakınmanız yeterli değildir. Başkalarının tanrılarının isimlerini telaffuz bile etmemelisiniz” (s.a.). Raşi de benzer bir bağdaştırmayla, putperestliğin, Tora'nın tüm emirlerini ihlal etmekle eşdeğer olduğunu belirtir.

613 emir, insanın organlarıyla ana damarlarına paraleldir. Her bir emrin uygulanması, ona paralel gelen organı korumuş olur. Bunun sonucu olarak, emirlere uyarak, insan kendi sağlığını ve yaşamını korumuş olur – fakat putlara taparak Tanrı'yı reddetmek bütün Tora'nın ihlaline eşittir (Or *Ahayim*).

Telaffuz etmeyin – Putperestlerin tanrı kabul ettikleri nesnelerin isimleriyle yemin etmek yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 52. Sadece ismi telaffuz bile yasaktır. Bu sebeple kişi bir arkadaşına “filanca isimli putun yanında buluşuruz” gibi sözleri söylemekten, bu sözlerde hiçbir tapınma ya da putperestlik ögesi olmamasına rağmen kaçınılmalıdır (*Talmud – Sanedrin* 63b). Bu yasağa *Tamah*'ta ismi geçen putlar – örneğin Peor (Bamidbar 23:28) – dahil değildir. Dolayısıyla kişi Tora öğrenirken bu isimleri kullanmaktan kaçınmasına gerek yoktur (*Sefer Ahinuh*). Benzer şekilde diğer putların isimlerini aşağılayıcı sıfatlarla anmak da yasak değildir (*Mehilta*; krş. Devarim 7:26).

Vesile [bile] olma – Tam çeviriyle “*senin ağzından duyulmaması*”. Yani “kendi ağzınla, bunu başkasının söylemesini sağlama”. Böyle bir putun ismini bizzat telaffuz etmenin yanında, bir putperestin bunu telaffuz etmesine ve elbette bir de bu isimle yemin etmesine sadece vesile olmak bile yasaktır. Bu yüzden bir putperestle iş ortaklığına girilmemelidir, çünkü bu kişinin, söylediklerinin

doğru olduğuna inandırmak için kendi tanrısının ismiyle yemin etmesine neden olabilir (Raşi; *Talmud – Sanedrin* 63b). Ve elbette bir putpereste “kendi tanrının ismiyle yemin et” demek de yasaktır (İbn Ezra).

Bu sözcükler, Yahudiler'i putperestliğe teşvik etme yasağını da ifade etmektedir. *Mitsvat Lo Taase* No. 52. Teşvik eden kişi, kendisi puta tapmıyorsa bile, sadece yaptığı çağrı sebebiyle suçludur (a.y.; *Sefer Ahinuh*).

14-19. Şaloş Regalim – Üç Hac Bayramı. Bu bayramlarla temsil edilen semboller – özgürlük, mevsimler ve bolluk – insan varlığının ve mutluluğunun temelinde yer alır. Bu bayramları, Tanrı'nın Kutsal Varlığı'nın barındığı Yerusalayim'de kutlayarak ve özel *korbanlar* yaparak, Tanrı'yı, hayatın tüm yönlerini kontrol eden Efendi (p. 17) olarak kabul ettiğimizi gösteririz (Sforno).

14. Yılda üç kez – *Targum Onkelos*; Raşi; Radak, *Şeraşim*. İbranice **Şaloş Regalim**. **Regel** sözcüğü “kez” anlamına gelse de (Bamidbar 22:28), normalde bu anlamda kullanılan sözcük **Paam**'dir (p. 17). Fakat Tora burada asıl anlamı “*ayak*” olan **Regel** sözcüğünü kullanarak, Yerusalayim'e bayramı kutlamaya özellikle yürüyerek gelmesi gerektiğini gösterir. Bunun bir sonucu olarak, yürüyerek gelmesi mümkün olmayan, yaşlı, çocuk ya da engelli kişiler Yerusalayim'e gelmekten muaftırlar (*Talmud – Hagiga* 2a, 3a, 4a). Alternatif olarak, bu ifade, devamıyla birlikte “*Her yıl Benim adıma Üç Hac Bayramı'nı kutla*” şeklinde de çevrilebilir (İbn Ezra). Bkz. 34:23; Devarim 16:16.

Benim adıma bayram yap – *Talmud – Hagiga* 10b. “Başkalarının tanrılarına zerre kadar itibar gösterme (ö.p.). Sadece Benim kulum ol ve yılın belirli zamanlarında bunu Benim adıma bayram yaparak göster. Efendisine bağlılığını göstermek için hediye getiren bir kul gibi, sen de boş elle gelme (p. 15). Sadece Benim Efendi (p. 15) olduğumu daima aklında tut” (krş. İbn Ezra). Alternatif çeviri, “*Benim adıma bayram kurbanı yap*” şeklin-

יו שֶׁלֶשׁ

17

18 פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זִכְרוֹךְ אֶל־פָּנֵי הָאֵדֶן | יְהוָה: יֵה לְאִתּוֹכָם

19 עַל־חֶמֶץ דִּם־זִבְחִי וְלֹא־יִלֵּן חֶלֶב־חֲגִי עַד־בֹּקֶר: יֵה רֵאשִׁית בְּכוֹרִי

אֲדַמְתִּךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֶלְהֶיךָ לְאִתְּבָשֶׁל גִּדִּי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שִׁשִּׁי

ması yasaktır. Eğer kalırsa artık bu işleme uygunluğunu kaybeder. Fakat gece bitmeden önce Mizbeah'a yerleştirilirlerse, hala uygundur.

19. İlk – İbranice **Reşit**. Ağaçta olgunlaşmış ilk meyveden bahsedilmektedir. Ağacın sahibi çıkan ilk meyveyi gördüğünde, onu hemen bir saz parçasıyla işaretler ve Bet-Amikdaş'a ait olduğunu beyan eder (Raşi). Alternatif olarak "en seçkin" (Sforno).

Turfandalarını ... getir – Bkz. 34:22, 34:26; Vayikra 2:14, 23:17; Bamidbar 18:13.

Mitsvat Ase No. 37. Burada sadece Erets-Yisrael'e özgü yedi ürünün turfandalarından bahsedilmektedir: buğday, arpa, incir, üzüm, nar, zeytin ve hurma (Devarim 8:8). Halk bunları Bet-Amikdaş'a getirip ve Koenler'e sunarlar (bkz. Devarim 26:2 v.d.). Yeruşalayim'e yakın olanlar bu meyveleri taze olarak, uzaktakiler ise kuruttuktan sonra getirirlerdi. Mitsvanın temelinde, Tanrı'yi, neşemizin baş köşesine yerleştirmek vardır. Çabamızın ilk ürününü O'na adamakla, her şeyin tek Kaynağı'nın Tanrı olduğunu beyan etmiş oluruz (Sefer Ahinuh). Midraş (Bereşit Raba 1:1) bu mitsvayı, Tanrı'nın evreni yaratma nedenlerinden biri olarak tanımlar (bkz. Bereşit 1:1 a.çk.).

Bikurim, Yahudi'nin bu dünyada yaptığı işlerin ilk meyvelerini Tanrı'ya adadığını sembolize ettiği için, Yeruşalayim yolculuğu, yol üstündeki tüm şehirlerde müzikli kutlamalarla geçerdi.

Eti ... sütle pişirme – *Targum Onkelos*. İbranice **Lo Tevaşel Gedi Bahalev Imo**. Dar anlamıyla **Gedi** sözcüğü "oğlak" manasındadır. Tora burada, o dönemde putperestler arasında yaygın olan bir bayram kutlaması şekline gönderme yapmaktadır. Bu kutlamalarda hayvan yavruları süt ve özellikle kendi annelerinin sütleri içinde pişirilirdi; dahası uygulama, etinin körpeliği ve anne sütüyle pişmeye uygunluğu sebebiyle en çok oğlakla yapıldı (İbn Ezra). Bazı Ortadoğu kabilelerinde günümüzde bile benzeri uygulamaların kalıntılarına rastlanmaktadır.

Diğer yandan, Tora'nın yasağı, sadece oğlak ve annesinin sütüyle sınırlı değildir. Herhangi bir

Kaşer hayvanın eti, herhangi bir Kaşer hayvanın sütüyle birlikte pişirilemez (bkz. s.a.). Buna farklı cins hayvanlar da dahildir ve yasak Hahamlar'ca belirlenmiş "değil", doğrudan Tora'ca öngörülmüştür. Nitekim, **Gedi** sözcüğünün geniş anlamı, "oğlak"tan daha fazlasını ifade eder. Tora'nın dilinde bu sözcük "*hayvan yavrusu*" anlamındadır ve "oğlak" demek için "**Gedi-İzim** – *Keçi Yavrusu*" sözcüğü kullanılır (Raşi; bkz. Bereşit 38:17, 27:9). Kısacası sadece oğlaktan değil, kuzu ve buzağı gibi, her türlü büyük ve küçükbaş hayvan yavrusundan bahsedilmektedir. Tora'nın yasağı (*DeOrayta*) süt verebilen bu hayvanlarla olmasına karşın, Hahamlarımız, bu yasağı, süt vermese bile *Şehita*'nın tüm kurallarıyla öldürülmeyi gerektiren hayvanları da kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. Dolayısıyla tavuk gibi kümes hayvanlarının sütle birlikte yenmesi *De-Rabanan* bir yasaktır.

Tora'ya göre et ve süt karışımıyla ilgili üç yasak söz konusudur: Et ve süt birlikte [1] Pişirilemez; [2] yenemez ve [3] ikisinin birlikte piştiği bir yemekten yarar sağlanamaz. Bu üç yasağa paralel olarak, Tora burada kullandığı ifadeyi üç yerde kullanmaktadır (burası; 34:26 ve Devarim 14:21; *Talmud* – *Hulin* 115b). Bu üç farklı yasağa karşın, her üç yerde de "pişirme" ifadesinin kullanılmasının sebebi, bu üç yasaktan ikincisinin özellikle et ve süt birlikte pişmişse geçerli olmasıdır [diğer iki yasak da zaten doğrudan pişirmeye bağlıdır]. Fakat Hahamlarımız, birlikte pişmemişlerse bile, et ve sütün birlikte yenmesini yasaklamışlardır. Bu ve benzeri tüm yasaklamalarda Hahamlarımız'ın, yetkilerini Tora'dan aldıkları unutulmamalıdır.

Burada et ve sütün birlikte "pişirilmesi" ile ilgili yasak vardır. *Mitsvat Lo Taase* No. 55 (*Sefer Ahinuh*). Ayrıca "yararlanma" yasağı ile pasuğun ilk bölümündeki *Bikurim* mitsvası arasında bağlantı söz konusudur. Zira tıpkı et ve sütün birlikte pişirilmesiyle hazırlanan bir yemekten yarar sağlamanın yasak olması gibi, *Bikurim*'den yarar sağlamak da yasaktır. İkinci bir bağlantı da, *Bikurim* olarak getirilen turfandaların "pişmiş" – yani olgunlaşmış – olmasına dair gerekliliktir (Rabenu Behaye).

¹⁷ Yılda üç kez, tüm erkeklerin, Efendi'nin – Aşem'in – Huzuru'nda görünmelidir.

¹⁸ *Hamets* [halen] mevcutken, [*Pesah*-] *korbanım*'ın kanını sunma. Bayram [*Korbanım*'ın] içyağı sabaha kadar [*Mizbeah* dışında] gecelememelidir. ¹⁹ Toprağının ilk turfan-dalarını, Tanrın Aşem'in Evi'ne getir. Eti, annesinin [sütü bile olsa,] sütle pişirme.

Aşana'dan iki hafta sonraya rastlar; dolayısıyla yeni yılın içindedir. Fakat yıl içinde elde edilen tarımsal ürünlerin toplandığı en son döneme rastladığı için, tarımsal yılın çıkışını işaretler (krş. Sforno; krş. *Talmud* – Roş Aşana 13a). Yaz boyunca tarladaki tahıllar kuruyup esmerleşir; bu dönemde ise toplanıp depolanır (Raşi).

Hasat Bayramı – İbranice *Hag Aasif*. Yani *Sukot* bayramı (Raşi). Bkz. Vayikra 23:34; Devarim 16:13, 16:16.

17. Yılda üç kez – Bu konunun hemen öncesinde *Şemita* yılından bahsedilmekteydi. Dolayısıyla, her ne kadar p. 14'te benzer bir ifade kullanılmışsa da, burada ifade tekrarlanarak yedinci yılda “*Şaloş Regalim* bayramlarının her biri tarımla ilgili. *Pesah*'ta arpa olgunlaşıyor. *Şavuot*'ta ilk meyveler getiriliyor. *Sukot*'ta tahıl hasadı yapılıyor. Ama bu yıl nasılsa *Şemita* yılı; toprağı ne çalıştırıyorum ne de ürünleri sahipleniyorum. Dolayısıyla *Şaloş Regalim* bayramlarını kutlamama gerek yok” şeklinde bir düşünceye kapılmamak gerektiği vurgulanmaktadır. *Şemita* yılı olsun olmasın “*yılda* – her yılda – *üç kez*” bu bayramlar kutlanmalıdır (*Mehilta*; Raşi; *Sifte Hahamim*).

Tüm erkeklerin – Bayramda Tanrı'nın önünde görünme emri sadece erkekleri bağlar. Kadınlar, çift cinsiyetliler, ya da cinsiyetsizler bundan muafır (*Talmud* – *Hagiga* 4a).

Efendi – Bene-Ysrael'in [tarım diye bir şeyin olmadığı çöldeki yaşamlarının ardından] kendi topraklarında tecrübe edeceği tarımsal bolluğun kutlandığı bayramlardan bahsettikten sonra, Tora, halktan, tüm bu bolluğu kendisine sağlayan Tanrı'ya – *Efendi*'ye – şükran duyulmasını istemektedir.

Bunun yanında Tora bir garanti vermektedir. Halkın tüm sağlam erkekleri Yeruslayim'deyken, ülkenin savunmasız kalması işten değildir. Fakat endişelenecek bir şey yoktur: Tanrı, “*Evrenin Efendisi*”dir (*Targum Onkelos*). *Şaloş Regalim* sırasında hiçbir yabancı, Erets-Yisrael'e göz dikmeyecektir (Raşbam; krş. 34:23-24).

Ayrıca buradan, köle konumunda olanların Tanrı'nın Huzuru'nda görünme emrinden muaf olduğu öğrenilmektedir. Bu emirden sadece tek Efendisi Tanrı olanlar sorumludur. Oysa kölenin

başka bir efendisi daha vardır (*Talmud* – *Hagiga* 4a).

18. *Hamets* mevcutken... – *Pesah* öncesinde, yani 14 Nisan günü, tüm sınırların öğlene kadar *Hamets*'ten arındırılması gerekir. *Pesah-korbanı* ise bununla çakışmayacak şekilde öğleden sonra yapılmalıdır (*Talmud* – *Pesahim* 5a; *Mehilta*; Raşi; bkz. 12:15 açık. İlk gün [öncesinde] k.b.). Sınırlarında halen *Hamets* varken, *Pesah-korbanı* yapan bir kişi, bu yasağı ihlal etmiş olur (a.k. 64a). Bkz. 34:25; Devarim 16:4.

Mitsvat Lo Taase No. 53. Bu emir, sadece *korbanı* sahibi değil, onu kesen ve kanını *Mizbeah*'a serpen kişi için de geçerlidir. Fakat hayvanın içyağını *Mizbeah*'ta yakacak kişi ile *korbanın* ortakları buna dahil değildir. Mitsvanın temelinde her şeyi belirlenen zamanında yapmak vardır. *Pesah-korbanı* da Yahudilik'in çok önemli bir parçasıdır; dolayısıyla *Pesah* öncesinde tamamen iyeliğimizden çıkarmamız gereken *Hamets*'ten arınmadan önce, bu arınmayı simgeleyen *Pesah* bayramına özel *korbanı* yapmak uygun değildir (*Sefer Ahinuh*).

Ramban'a göre bu ifade “*Hamets* hala mevcutken *korbanı* kesmeyin; *korbanın* kanını da *Mizbeah*'a serpmeyin” şeklinde anlaşılmalıdır.

İçyağı ... gecelememelidir – Burada bahsedilen “*bayram korbanı*” da *Pesah-korbanı*dır (Raşbam). 12:10'da *korbanın* yenebilir bölümlerinin sabaha kadar bırakılmaması ile ilgili bir emir varken, burada yenilemez bölümlerle ilgili benzer bir yasak vardır. İçyağının yanında (Vayikra 3:16, 17:6), *korbanın* normalde yakılan diğer kısımları için de aynı yasak geçerlidir. *Mitsvat Lo Taase* No. 54. Tora bu yasağı *Pesah-korbanı* ile ilgili bahiste vermesine karşın, yasak gerçekte tüm *korbanlar* için geçerlidir (*Sefer Ahinuh*).

Şaloş Regalim bayramları ile ilgili emirlerin arasında herkesin bir “**Korban Hagiga** – Kutlama Korbanı” getirmesi de vardır (*Talmud* – *Hagiga* 10b). Bu, bayram kutlaması sırasında getirilen bir *Şelamim-korbanı* türüdür. *Bet-Amikdaş* döneminde *Pesah* gecesinde yemeğin ana menüsünü bu *korbanın* eti oluştururdu.

[*Mizbeah* dışında] – Raşi. Kurala göre, bir *korbanın* kanı gündüz vakti *Mizbeah*'a sürülmüşse, *korbanın* *Mizbeah* üzerinde yakılmayı gerektiren bölümlerinin, gece boyunca *Mizbeah* dışında kal-

- 20 כ הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרה בדרך ולהביאך
 21 אל-המקום אשר הכנתי: כה השמר מפניו ושמע בקלו אל-תמר בן כי
 22 לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבן: כה כי אם-שמע תשמע בקלו
 ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את-איביך וצרתי את-צורריך:

halk Tanrı'nın özel korumasını kaybedecektir. Halk bu olayın ardından *Teşuva* yaptıktan sonra bile, Tanrı, Moşe'ye, *Şehina*'yı halka eşlik etmekten alıkoyacağını ve onları Erets-Yisrael'e götürmesi için bir meleği görevlendireceğini söyleyecektir (32:34, 33:2; Raşi). Fakat Moşe bu karara hemen itiraz edecek, Tanrı'nın halka Biz-zat yol göstermesinde direterek yalvaracak ve sonunda Tanrı'yı razı edecektir.

O noktada “melek” sözcüğünü duyduğu anda hemen harekete geçip yalvaran ve dualar eden Moşe, burada ise tepki göstermemektedir. Çünkü Tanrı bu noktada meleği göndermesinin bir tür ceza olduğunu ima etmekte değildir. Aksine, bu bölümün genel bağlamı dahilinde, melek, Bene-Yisrael'in Erets-Yisrael'e muzaffer bir edayla girişinin bir parçası olarak sunulmaktadır (*Beer Basade*).

Ramban, meleğin Moşe yaşadığı sürece bahsedilen görevde bulunmadığına işaret eder. Çünkü Moşe, Tanrı'ya, halkı terk etmemesi için yalvarmış ve Tanrı bu talebi kabul etmiştir (33:15-17). Fakat Moşe'nin ölümünün ardından Erets-Yisrael'e girildiğinde, Yeoşua'ya bir melek belirmiş ve kendisini Tanrı'nın Ordularının Başkumandanı olarak tanıtmıştır (Yeoşua 5:13-15). Dolayısıyla Tanrı'nın bu pasukta değindiği melek, başta Altın Buzağı günahının ardından gelmesi gerekirken, Moşe'nin üstün duaları sayesinde görev almamış, bu görevi Moşe ölene kadar ertelenmiştir (*Midraş – Şemot Raba* 32:3; Raşbam; Abravanel). Bazılarına göre bu melek özellikle gereklidir; zira Moşe haricinde hiçbir peygamber Tanrı ile iletişimini aracısız yapabilecek düzeyde olmamış, hepsi peygambersel vizyonlarını bir melek aracılığıyla tecrübe etmiştir (*More Nevuim* 3:34).

Ramban ve *Or Ahayim*, *Kabala* temelli bir açıklamayla, burada bahsedilen meleğin, Tanrı'nın, Altın Buzağı günahından sonra görevlendireceğini söylediği melek olmadığını öne sürerler. Bu aslında tüm meleklerin en yükseği, Tanrı'nın, Atalar'ı korumak ve onlara rehberlik etmekle görevlendirdiği ve Tanrı'nın, İsmi'ni bağdaştırdığı bir melektir (s.p.). Başka bir deyişle Tanrı'nın

Varlığı'nı en üst düzeyde temsil eden melekten bahsedilmektedir. Benzer şekilde, İbn Ezra da bunun, Altın Buzağı günahından önce hala yüksek düzeyde olan ulusu, Erets-Yisrael'e götürmekle görevli üst düzey bir melek olduğunu açıklar. Fakat günah sonucunda, halk bu meleğin rehberliğine nail olamamıştır.

21. Dikkatli ol – “Onu onurlandırmaktan geri kalma” (Sforno; krş. Yeoşua 5:15).

Zira o Benim [sadece] Temsilcim'dir – Ralbag. Bir melek, Tanrı'nın emirlerini taşıdığı için, insanların dikkatli olmaları istenmiştir; zira melek günahlara göz yummayacaktır (İbn Ezra). Melek, sadık bir elçidir ve kendisine verilen görevi ne olursa olsun yapar. Bunun yanında, isyanı hoş görmek ya da affetmek gibi nitelikleri yoktur; zira melek, herhangi bir Kötü Dürtü'sü olmayan (Bereşit 18:5, Raşi o.a.), dolayısıyla hiçbir zaman günah işlemeyen türde bir varlıktır (Raşi). Ve görevleri arasında, günah işlenmesi durumunda bunu yapanı merhametsizce cezalandırmak vardır; affetme yetkisi ve yetisi yoktur (*Maskil Ledavid*; krş. Raşbam). Üstelik toplumdan sadece bir kişi günah işlediyse bile, bunun cezasını tüm topluma çektirebilir (Sforno; krş. Yeoşua 22:20).

Tam çeviriyle “*zira İsmim, onun içindedir*”. Bir görüşe göre bunun anlamı “emrim onunladır; bunu her durumda yapmakla yükümlüdür” şeklindedir (*More Nevuim* 1:64). Ya da “ona itaatsizlik etme; çünkü bu, İsmim onunla bağdaştırıldığı için doğrudan Bana itaatsizlik anlamına gelecektir” (Ramban; Rabenu Behaye). *Targum Onkelos* ise bu ifadeyi “*çünkü Benim adıma konuşuyor olacak*” şeklinde çevirmektedir. Başka otoriteler çeviriyi “[Merhameti belirten] İsmim onun içinde [= onunla bağdaşmış] olmasına karşın, [görevi ve konumu sebebiyle] isyanını hoş görmeyecektir” şeklinde yapar (Saadya Gaon). Raşi ise burada üst düzey melek Metatron'dan bahsedildiğini belirtir. Bu meleğin ismi ile Tanrı'nın *Şa-da-y* İsmi, aynı sayısal değere sahiptir.

[95. Vaatler ve Talimatlar]

²⁰ İşte! Seni yolda koruması ve belirlemiş olduğum yere seni getirmesi için, önünden bir melek gönderiyorum.

²¹ Onun önünde dikkatli ol ve sözünü dinle. Ona itaatsizlik etme; çünkü isyanınıza hoşgörü göstermeyecek – zira o Benim [sadece] Temsilcim'dir.

²² Aksine; onun sözünü mutlaka dikkate almalı, sana söylediğim her şeyi yapmalısın. [O zaman] Düşmanına düşmanca davranacak, karşıtlarına sıkıntı vereceğim.

Annesinin [sütü bile olsa] – Krş. *Talmud* – *Hulin* 114a, Ramban o.a.; Hirsch. Gerçekte Tora'nın yasağı sadece “anne sütü-yavru eti” karışımı için geçerli değildir. Tora'ya göre her türlü et-süt karışımı – farklı cins hayvanların et ve sütleri de dahil olmak üzere – yukarıdaki üç yasağa tabidir. Fakat Tora bunu açık bir dille vermek yerine ane-yavru ilişkisine yer vermiştir. Raşbam, sebebi şöyle açıklar: O dönemde putperestler arasında, körpe etli yavruları kendi annelerinin sütleriyle pişirmek yaygındı. Tora bu sebeple, yasağı açıklarken, o dönemde et ve sütün karıştırılışının en yaygın şeklini örnek vermiştir. Dahası burada da büyük miktarda etin tüketildiği bayram kutlamalarından bahsedilmektedir; dolayısıyla emrin bu dille verilmesi uygundur.

Mitsvanın sebepleri ile ilgili olarak farklı açıklamalar vardır: [1] Rabi Samson Raphael Hirsch şöyle der: Et, kaslar ve sinirler, yaşamın hayvansal kısmını temsil eder. Süt ise, içindeki besinlerle yeni bir yaşamı desteklediğinden, hayvan yaşamının üretken tarafını temsil eder. Hayvanlarda, yaşamın bu iki tarafı birbirinden ayrılmaz, hayvanlar iç güdüsel olarak yerler ve çoğalırlar. İnsan ise daha yüksek bir konumdadır. O, doğanın bu farklı yönlerini karıştırmamalıdır. Aksine, bu aktiviteleri birbirinden ayırmayı öğrenmeli, hepsini Tanrı Hizmeti yolunda gelişme görevi için kullanmalı ve bütün aktivitelerine Tanrısal yönü de eklemelidir. Bu yüksek görev, etle sütün karıştırılmaması yasağı ile simgelenmektedir. Bu yasağın, bayram ve *Bikurim* kanunlarına bitişik şekilde verilmesi, hayvani içgüdülerine kapılan kişinin, özel vakitlerin kutsal özelliklerini ve Tanrı'nın bahşettiği bereketi tahrip ettiğini ima etmektedir. [2] Süt, kanın değişim geçirmesi sonucu oluşur. Kan ise insanın hayvani yönünü ve gaddarlığı simgeler. Etin yenmeden önce kandan arındırılmasının bir sebebi de budur. Süt de bu haliyle kanın etkisine sahip değildir; ama kökeni olan kan, halen uyur haldedir ve et ile sütün birleşimiyle, temeldeki kanın olumsuz özelliği tekrar aktif hale gelir. Bunun sonucu olarak insanın vücuduna değilse bile, ruhuna zarar verir (Rabenu Behaye). [3] Rambam, putperestlerin bayram kutlamalarında et ve sütü, hatta özellikle anne

sütü ile yavrusunun etini birlikte pişirdiğini hatırlatır ve bunun putperest bir uygulama olduğunu belirtir (*More Nevuim* 3:48; Ralbag). [4] Et [hayvanın kesimiyle elde edildiği için] ölümü, süt ise yeni yaşamı simgeler (Rekanti; *Tseror Amor*; *Zoar* 2:124b). [5] Yavruyu pişirmek onun için ölüm demektir. Süt ise yavruya hayat vermek için vardır. Ve [son iki nedenin her ikisi için de] yaşamla ölümü karıştırmak uygun değildir.

Rabenu Behaye bu bölümdeki açıklamasının sonunda şöyle demektedir: Bu mitsva için verilme-ye çalışılan sebeplerin hiçbirisi kesin sebep değildir; zira bu mitsva da Bir *Hok*'tur; dolayısıyla bir insanın gerçek sebebi anlaması, en azından şimdilik mümkün değildir. Hahamlarımız bu kuralın da Tora'nın gizemlerinden biri olduğunu belirtirler ve şöyle derler: “Gelecekte Tanrı et-süt yasağı, *Para Aduma* (Kızıl İnek; *Bamidbar Perek* 19) ve [*Yom Kipur* ritüelinin bir parçası olarak bir yamaçtan canlı olarak] atılan tekeyle (*Vayikra* 16:22) ilgili nedenleri açıklayacaktır”.

20-33. Ülke'ye çabuk girişi ve fetih sözü. Tanrı, Moşe'ye, Yahudiler'in Erets-Yisrael'e gireceğine ve onlara Kenaan'lı ulusları yenmeleri için yardım edeceğine söz vermektedir. Ama Tanrı, yenmeye çalışacakları ulusların kültürlerinden ve dinlerinden etkilenmeye karşı direnmedikleri takdirde, ülkede devamlılıklarını sürdürebilmelerinin mümkün olmayacağı konusunda bir de uyarıda bulunmaktadır.

20. Belirlemiş olduğum yere – Tam çeviriyle “hazırlanmış olduğum yere”. Yani Erets-Yisrael. Tanrı burayı Bene-Yisrael'e vermek üzere belirlemiştir. *Midraş*'a göre bu, önceden belirlenmiş bir yeri ifade etmektedir. Bu da, ilerde Yerusalam'da inşa edilecek olan Bet-Amikdaş'a bir göndermedir. Bu pasuk, yeryüzündeki Bet-Amikdaş'la aynı hızda ve denklikte olan, manevi bir Bet-Amikdaş'ın varlığına gönderme yapan pasuklardan biridir (Raşi; *Gur Arye*; bkz. 15:17).

Bir melek gönderiyorum – Tanrı burada, Bene-Yisrael'in gelecekte işleyecekleri Altın Buzağı günahına değinmektedir. Bu günah sonucunda

כג כִּי־לֵךְ

מִלֵּאכִי לַפָּנִיךָ וְהִבִּיאֲךָ אֶל־הָאֲמֹרִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי וְהַכְּנַעֲנִי הַחֲוִי
וְהַיְבוּסִי וְהַכְּחָדְתִּי: כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה
כַּמַּעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרַם תִּהְרָסֶם וְשִׁבְרַתְּ שִׁבְרָם מִצִּבְתֵּיהֶם: כה וְעַבַּדְתָּם אֶת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךָ אֶת־לַחֲמֶךָ וְאֶת־מִימֶיךָ וְהִסְרֹתִי מִחֲלָה מִקִּרְבְּךָ: ס
שביעי כו לֹא תִהְיֶה מִשְׁכָּלָה וְעַקְרָה בְּאַרְצְךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אִמְלֵא:
כז כִּי אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לַפָּנֶיךָ וְהִמָּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תִּבָּא בָהֶם וְנָתַתִּי
אֶת־כָּל־אֵיבֶיךָ אֵלֶיךָ עֶרְךָ: כח וְשַׁלַּחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לַפָּנֶיךָ וְגִרְשָׁה
אֶת־הַחֲוִי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחֲתִי מִלְּפָנֶיךָ: כט לֹא אֶגְרֹשְׁנוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה
אַחַת פְּרִי־תִהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמֶמָה וְרִבָּה עֲלֶיךָ חֵית הַשָּׂדֶה: 4 מַעֲט מַעֲט
אֶגְרֹשְׁנוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנִחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ:

sadece insanlarla sınırlı olmadığını, ülkedeki tüm canlıların da verimli olacaklarını belirtmektedir (Ramban).

Hayatını tam yaşamayı sağlayacağım – Tam çeviriyle “günlerinin sayısını dolduracağım”. Kısırlığın ve çocuk ölümlerinin olmadığı sağlıklı bir ortamda toplum gelişecektir. Dahası insanlar bilgilerini ve deneyimlerini torunlarına aktarma fırsatını bulacaklar, kültürel devamlılık da garanti altına alınacaktır (Sforno).

27. Dehşetim’i gönderecek ... paniğe sokacağım – 15:16; 14:24. Bkz. Bereşit 35:5.

28. Yabanarısı – İbranice *Tsira*. Bazı otoriteler bunu eşekarısı ile tanımlarlar (*vespa orientalis*). Sarı ve kahverengi çizgileri ve iri boyutuyla dikkati çeker. Bu cins özellikle savaş zamanlarında çoğalır. Bunun bal üreten bir cins olduğu bilinmektedir (*Mişna* – *Maḥşirin* 6:4). Hayvanın hem dişileri hem de işçileri kuvvetli bir zehirle donanmıştır ve *Talmud* dönemlerinde oldukça tehlikeli bir hayvan olarak tanımlanırdı (*Talmud* – *Şabat* 80b; *Taanit* 14a). Ayrıca bkz. *Devarim* 7:20; *Yeoşua* 24:12; *Hohmat Şelomo* 12:8.

Başkalarına göre *Tsira* bir tür salgın hastalığı ifade etmektedir (Saadya Gaon; Ibn Yanah; Radak, *Şeraşim*). Bir görüşe göre bu, *Tsaraat* benzeri bir rahatsızlıktır (Ibn Ezra).

Hivi, Kenaani, Hiti – Bu uluslar, Yarden nehrinin doğu kıyısında yer alıyorlardı (Raşi). Burası,

Sihon ve Og’un topraklarıdır ve Bene-Yisrael bu ikisini yenilgiye uğratıp topraklarını ele geçirmiştir (krş. *Yeoşua* 24:12). Yabanarılarının Yarden nehrini geçmediğine dair geleneksel bir bilgi vardır. Oysa Hivi ulusu Yarden’in batısında da yaşamıştır. *Talmud* yabanarılarının Yarden nehri boyunca dizildikleri ve zehirlerini mucizevi bir şekilde karşı kıyıya püskürttüklerine dair *Midraş*’ı aktarır. İkinci bir görüşe göre ise, Moşe’nin ve *Yeoşua*’nın zamanlarında iki farklı tür yabanarısı işlev görmüştür. Moşe’nin zamanındaki nehri geçmemiş, ama *Yeoşua* zamanındaki nehri geçmiş ve Yahudiler’in savaşlarını kolaylaştırmışlardır (*Talmud* – *Sota* 36a). Ramban’a göre ise bu hayvanların görevi, Bene-Yisrael’den gizlenenleri ortaya çıkarmaktır (krş. *Devarim* 7:20).

Rabenu Behaye’ye göre, sadece bu üç halktan bahsedilmesinin nedeni, onların Kenaan ulusları arasında en güçlüleri olmalarıdır. Bu uluslar dayanıklı surlarla çevrili şehirlerde otururlardı ve Tanrı en güçlüleri, küçük bir hayvan aracılığıyla yenilgiye uğratmıştır.

29-30. Tanrı, Yahudiler’e, Ülke’yi kendilerine yararlı olacak biçimde, yavaşça ve zamanla ele geçireceklerini söylemektedir. Ülke sakinleri çok hızlı biçimde gitseler, etraf ıssızlaşacak ve yabani hayvanlarla dolacaktır. Bu nedenle, fetih, Yahudiler’in topraklar boşaldıkça parça parça yerleşmelerine olanak tanıyacak şekilde yavaş ilerleyecektir. Ülke sakinleri gittikçe azalacak, Yahudiler ise gittikçe artacaktır.

²³ Ne de olsa Meleğim önünden gidecek ve seni Emori, Hiti, Perizi, Kenaani, Hivi ve Yevusi [halklarının yaşadığı ülkeye] getirecektir. [O zaman, bu ulusların her birini] İmha edeceğim. ²⁴ Onların tanrılarına eğilme ve onlara ibadet etme. [Bu ulusların] Adetlerini uygulama. Aksine; [putlarını] tamamen yıkmalı, anıtlarını paramparça etmelisin.

²⁵ [Bu sayede] Tanrınız Aşem'e ibadet edeceksiniz ve [O, senin] yiyeceğini ve içeceğini mübarek kılacaktır. Aranızdan hastalığı tamamen kaldıracam.

[96. Ülke]

²⁶ Ülkende çocuğunu kaybeden ya da kısır kadın olmayacak. Hayatını tam yaşamayı sağlayacağım.

²⁷ Önünden Dehşetim'i gönderecek, [ülkelerine] gideceğin halkın tümünü paniğe sokacağım. Tüm düşmanlarının sana enselerini dönmelerini [ve kaçmalarını] sağlayacağım. ²⁸ Önünden yabanarısını göndereceğim ve Hivi'yi, Kenaani'yi ve Hiti'yi [senin] önünden sürecek. ²⁹ [Fakat düşmanını] Önünden bir yıl içinde sürmeyeceğim ki ülke ıssız hale gelip yabani hayvanlar senin [başa çıkamayacağı kadar] çoğalsın.

³⁰ [Düşmanını] Önünden azar azar süreceğim; bu sayede [sen] çoğalıp ülkeyi [tamamen] miras edinebileceksin.

23. Emori, Hiti... – Kanaan Ülkesi'nde yedi ulus vardır. Bu pasukta Girgaşi milletinden bahsedilmemiştir, buradaki halkların en küçüğü ve en önemsiz olanıdır (İbn Ezra, *Hizkuni*). İkinci olası sebep ise, bu ulusun, gelen Bene-Yisrael'den korkarak, Erets-Yisrael'i terk etmiş olmalarıdır (Rabenu Behaye; bkz. 3:8 ačk.).

24. tanrılarına eğilme – Modern insan, Tanrı'nın Sesi'ni duyan Bene-Yisrael'in, putlara tapacak kadar düşebileceklerini anlaşılmaz bulabilir. Ancak tarih, putların ve onlara inananların belirli bazı marifetler gösterebildiğini ve onlara inanma dürtüsünün çok güçlü olduğunu göstermektedir. Tora bu nedenle buna karşı sürekli uyarılarda bulunmaktadır. Buna karşın, Ülke'yi ele geçirdikten sonra bile, Bene-Yisrael zaman zaman putperestliğe kapılmışlardır. Bu nedenle, Tanrı onlara, Kenaan adetlerini taklit etmemelerini ve putları yok etmelerini tekrar tekrar söylemiştir (krş. Vayikra 18:3).

Anıtlarını – Anıtlar bazen belirli bir antlaşma ya da sözü simgelerdi (Bkz. Bereşit 28:18, 35:14). Burada ise putperestlerin kutsal sayarak diktikleri ve önlerinde eğildikleri dikili taşlardan bahsedilmektedir (bkz. Devarim 16:22 ačk.).

25. [Bu sayede] – “Kenaan'daki uluslar yok olduktan, adet ve putperest uygulamaları ortadan kalktıktan sonra, sizi yolunuzdan saptıracak bir şey olmayacak, Tanrı'ya sorunsuz bir şekilde hiz-

met edebileceksiniz” (Sforno).

Tanrınız Aşem'e ibadet edeceksiniz – Putperestler arasındaki nispeten “aydın” kişiler, güneş ve tabiatın güçlerini Tanrı'nın “aracıları” olarak görüp, onları onurlandırmakla Tanrı'ya onurlandırılacaklarını düşünüyorlardı. Tora bu noktada böylesi araçlara ihtiyaç olmadığı gibi izin de verilmediğini belirtmektedir: “Sadece ve doğrudan Tanrı'ya ibadet et ve O, sana ihtiyacın olan her şeyi verecektir” (Ramban).

Yiyeceğini ve içeceğini mübarek kılacaktır – Ramban. Tam çeviriyle “ekmeğini ve suyunu”. Pasuk eğitsel bir bakışla, “yiyeceğini ve içeceğini [almadan önce Tanrı'ya] Mübarek ilan et” şeklinde de anlaşılabilir. Dolayısıyla burada, bir şey yemeden ya da içmeden önce “Tanrı'nın tüm bereketin kaynağı olduğunu” ilan etmek üzere bir beraha söylemenin gerekli olduğuna dair bir ima da vardır (*Talmud – Berahot* 48b).

Hastalığı tamamen kaldıracam – “Sağlıklı yiyecek ve içeceklerle besleneceksiniz ve bu sayede hiçbir hastalıktan etkilenmeyeceksiniz” (Ramban).

26. Çocuğunu kaybeden – Düşük yapan ya da çocuğunun ölümüne tanık olan (Raşi). Bu pasuk, öncesinin devamıdır. Tanrı, Kendisi'ne bağlı kalmanın ödülünün sağlıklı bir yaşam olduğunu vad etmektedir. Bunun sonucu olarak kadınlar çocuklarını kaybetmeyecek, kısır olmayacaktır. Erkeklerin kısır olmayacağına dair söz ise önceki pasuktaki “*aranızdan hastalığı kaldıracam*” sözlerine dahildir. Ayrıca pasuğun başındaki “*ülkende*” sözcüğü, kısırılık ve çocuk kaybının olmamasının

וַיִּשְׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ

31

מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי | אֶתְּךָ בְּיַדְכֶם אֶת
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וּגְרִשְׁתֶּמוּ מִפְּנֵיהֶם: 32
33 לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ פְּוִי־יִחְטִיאוּ אֶתְּךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם
כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ

1 א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֶה אֶל־יְהוָה אֶתְּהָ וְאַהֲרֹן נָדָב וְאָבִיהוּא וְשִׁבְעִים
2 מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֵק: ב וְנָגַשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא
יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלֶוּ עִמּוֹ:

üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve Tanrı'nın Moşe'yi bu konuda tekrar tekrar uyarmasının önemini göstermektedir.

Çevirimiz Ramban'ın açıklaması doğrultusundadır: “Ülkende oturmalarına izin verme; çünkü bu, senin için ölümcül bir tuzak olacaktır. Zira seni Bana karşı günaha sevk edecekler, bunun sonucunda onların tanrılarına ibadet edecek kadar düşeceksin”. Fakat putperest bir ulusa mensup olup, bundan böyle puta tapmamayı görev edinmiş bir kişi söz konusu ise, onun ülkede oturmasına izin vardır (*Talmud – Gitin* 45a).

24.

Burada konu, peraşanın şimdiye kadar ön plana çıkardığı kanunlardan, Sinay'daki tecrübenin anlatımına geri dönmektedir. Tanrı, Tora'yı tümüyle öğrenmek üzere kırk gün boyunca kalacağı Sinay dağına çıkması konusunda Moşe'ye talimat verir. Ayrıca halkın Tora'yı kabul ettiğini ve onu öğrenip koruma sorumluluğunu ebediyen taşıyacağını simgeleyecek antlaşmayla ilgili yapılacakları sıralar.

Bu bölümde anlatılan olayların ne zaman gerçekleştiği hakkında otoriteler arasında görüş ayrılığı vardır. Raşi'ye göre, p. 1-11'de anlatılan olaylar, On Emir verilmeden önce, 4 Sivan tarihinden itibaren yapılan hazırlıkları tanımlamaktadır (ayrıca *Mehilta*; *Lekah Tov*, *Midraş Agadol*). Aslında, açıklamalarda da belirtileceği gibi, *Talmud* da bu görüşü desteklemektedir. Bu, *Perek* 20'den buraya oldukça uzun bir sıçrama anlamına gelse de, bu bir sorun teşkil etmez; zira “*En Mukdam Ume-huar Batora* – Tora kronolojik bir sıra izlemeyebilir”. Bu görüş doğrultusunda, Tora'nın verilisi öncesinde gerçekleşen olayların bir özeti 19:15'teki açıklamalarda Üçüncü Güne Doğru

başlığı altında verilmiştir.

Diğer yandan, *Targum Yonatan*, Ramban, İbn Ezra, Raşbam, diğer bazı otoriteler, bu olayların,

Bene-Yisrael'in On Emir'i alışından ve Moşe'nin onlara Mişpatim peraşasındaki tüm kanunları öğretmesinden sonra gerçekleştiğini öne sürerler (bkz. p. 3-4). Her ne kadar onlar da Tora'nın bazı yerlerde kronolojik sırayı takip etmeyebileceğinden hemfikir iseler de, metin bunu tartışmasız biçimde gerekli kılmadığı sürece, kronolojik sıranın bozulmadığı görüşünü kabul ederler. Bu bölümde de, metin kronolojik sırayı takip edecek şekilde açıklanabildiğinden, bu otoritelerin görüşü bu yöndedir.

1. [Tanrı] – Ramban; *Lekah Tov*; Ralbag. Başka bir görüşe göre bu sözleri söyleyen bir melektir (*Talmud – Sanedrin* 38b; *Targum Yonatan*; Malbim). Bazıları bunun 23:20'de sözü geçen melek olduğunu ileri sürer (Abravanel).

Raşi'ye göre tarih 4 Sivan'dır. Diğer görüşü destekleyen otoritelere göre ise ayın ya 6'sı ya da 7'sidir (bkz. 19:1 açık. *Bu günde k.b.*).

Nadav ve Aviu – Aaron'un oğulları; bkz. 6:23.

Yisrael'in ileri gelenleri – Bkz. 3:16 açık.

2. Tanrı'ya – Tanrı'yı temsil eden sise (Raşi).

Yalnız – Diğerleri, ise dağın ancak bir bölümüne kadar Moşe'ye eşlik edeceklerdir.

³¹ Sınırlarını Kızıldeniz'den Pelısti denizine kadar ve çölden nehre kadar [olacak şekilde] belirleyeceğim; çünkü ülkenin sakinlerini elinize teslim edeceğim ve [sen] onları önünden süreceksin.

³² Onlarla ve tanrılarıyla antlaşma yapma.

³³ Ülkende oturmalarına izin verme ki seni Bana karşı günaha sevk etmesinler; zira [bunun sonunda] onların tanrılarına ibadet edecek [hale bile gelebilirsin. Dolayısıyla, onların varlığına göz yumman] senin için ölümcül bir tuzak olacaktır.

[97. Antlaşmanın Mühürlenışı]

24

¹ [Tanrı,] Moşe'ye ise "Tanrı'ya çık" dedi. "Sen ve Aaron, Nadav ve Aviu, ve Yisrael'in ileri gelenlerinden yetmiş [tanesi – hepiniz, belirli bir mesafe] uzaktan eğilin.

² Fakat Moşe, Tanrı'ya yalnız yaklaşacak; diğerleri yaklaşmasın, halk da onunla birlikte çıkmasın"

31. Kızıldeniz – Yani Akabe körfezi. Burası Kızıldeniz'in kuzeydoğu koludur (10:19, Raşi o.a.). Başka bir görüşe göre Süveyş körfezinden bahsedilmektedir; bu da kuzeybatı koludur (*Midraş Agadol*). Raşbam'a göre Kızıldeniz aynı zamanda Erets-Yisrael'in doğu sınırının hizasını da belirlemektedir.

Pelısti denizi – Güney Akdeniz. Burası Pelısti topraklarına yakın olduğu için bu isimle anılmaktadır ve Erets-Yisrael'in batı sınırını işaretlemektedir (Raşbam).

Çöl – Bir görüşe göre bu, Erets-Yisrael'in güneyindeki çöldür (Raşbam). Diğer bir görüşe göre ise, doğu sınırından bahsedilmektedir (*Midraş Agadol*).

Nehir – Fırat nehri (*Targum Yonatan*; Raşi; bkz. Bereşit 15:18 açık.). Fakat başka otoritelere göre burası, Bereşit 15:18'de sözü geçen Mısır'daki Nehir'dir (*Tora Şelema* 19:311). Burası Wadi el Arış ile tanımlanır (Bamidbar 34:4, Saadya Gaon o.a.; *Hamra Vehaye*; *Talmud – Sanedrin* 11b; *Teşuvot Radvaz* 6:2206; krş. *Kuzari* 2:14).

İbn Ezra, oldukça geniş bir bölgeyi işaretleyen bu pasuğun, burasının neden zaman içinde aşamalar halinde alınması gerektiğini açıkladığını belirtmektedir.

Ülkenin sakinlerini elinize teslim edeceğim – "Onları sürme görevini size veriyorum. Bunu yapmakta sakın üşengeç davranmayın" (krş. Yeşua 18:3; Sforo).

32. Onlarla ve tanrılarıyla antlaşma yapma – Bunu iki şekilde anlamak mümkündür: [1] "On-

larla, yaşamlarını sizinle sürdürmelerini sağlayacak bir antlaşma yapma. Putperest uygulamalarını [tanrılarıyla] temsil eden anıt ve tapınakları yok etmeme konusunda onlarla anlaşma". [2] "Onlarla, tanrıları ile birlikte oldukları sürece antlaşma yapma. Fakat eğer putperestliği bırakacaklarsa, onları hayatta tutabilirsin" (Ramban).

Mitsvat Lo Taase No. 56. Buna göre, Kenaan'daki yedi ulus ve diğer tüm putperest uluslarla barış antlaşması yapmak yasaktır. Yahudiler'in Erets-Yisrael'e gelişlerinden önce burada bulunan yedi ulus, dünya üzerindeki en yozlaşmış, putperestlik batağına en çok saplanmış uluslardır. Erets-Yisrael üzerindeki haklarını tamamen kaybetmelerinin nedeni budur. Bu bakımdan, diğer putperest uluslarla da barış yapmak yasak olmasına karşın, arada yine de bir fark vardır. Bir putperest ulus, Bene-Yisrael ile savaşmadığı sürece, onları öldürme gibi bir emir yoktur [oysa bir Yahudi puta tapıyorsa, cezası idamdır]. Tek kısıtlama, putperest oldukları sürece Erets-Yisrael'de yaşamalarının yasak oluşudur. Diğer yandan Kenaan'daki yedi halk, akıl almaz yozlaşmışlıkları sebebiyle varolma haklarını kaybetmişlerdir ve Tora açık bir şekilde onların dünyadan silinmesini emretmektedir (bkz. Devarim 7:2; *Sefer Ahinuh*).

33. Ülkende oturmalarına izin verme – Tam çeviriyle "ülkende oturmasınlar". Erets-Yisrael'in Yahudiler'ce ele geçirilmiş bölgelerinde putperestlerin yaşamasına izin vermek yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 57 (*Sefer Ahinuh*). Fakat ne yazık ki Bene-Yisrael bu konuda yeteri kadar titiz davranmamıştır (*Şofetim* 1:29-33). *Şofetim* kitabının başından I. Bet-Amikdaş'ın yıkılışına kadar, Bene-Yisrael'in putperestliğe eğilim gösterdiği, hatta doğrudan bu batağa saplanıp kaldığı örnekleri okumaktayız. Bu, her türlü mantıklı açıklamanın ötesinde, putperestliğin o dönemlerde insanlar

ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה
 וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים
 4 אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה: ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיִּשְׁכַּם בַּבֹּקֶר
 וַיְבִן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עָשָׂר מִצְבֵּה לְשָׁנִים עָשָׂר שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל:
 5 ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נֹעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה
 6 פָּרִים: ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיִּשֶׂם בְּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ:
 7 ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
 נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע:

risine dayanarak, “*kabul edeceğiz*” şeklinde açıklar. Başka bir deyişle, Bene-Yisrael, Tanrı’nın emrettiği her şeyi, kanunlar henüz açıklanmadan önce bile kabul edeceklerini ve yerine getireceklerini beyan etmişlerdir. Bu beyan, tüm zamanlar için, Yisrael’in Tanrı’ya olan inancını ve O’nun sözlerine olan bağlılığını belirten bir slogan olmuştur.

II. Bet-Amikdaş döneminde, sadece Yazılı Tora’yı kabul eden, Sözlü Tora’yı ise reddeden *Tsadukiler* adlı bir tarikat ortaya çıkmıştı. *Tsadukiler*, Tora’yı geleneksel şekliyle uygulamaya karşı çıkıyorlar, bunda ısrar edenleri hor görüyorlardı. Bir gün bir *Tsaduki*, dönemin önde gelen Hahamları’ndan Rava’ya gelip, “Yahudiler çok aceleci bir halk. Kulakları varken ağzına öncelik veriyor [=daha kanunların ne olduğunu bile bilmeden yapacağımızı beyan ediyorsunuz]!” diye alay eder. Rava, basit bir cevap verir: “Yahudiler Tanrı’yı seven ve O’nun, yapılması imkansız olan bir şeyi asla emretmeyeceğini bilen, iç bütünlüğe sahip insanlardır. Dolayısıyla, Tanrı’nın emredeceği şeyleri, önceden duymadan bile yapacaklarını beyan etmekte hiçbir sorun görmemişlerdir. Ama bunun acelecilik olduğunu öne süren siz *Tsadukiler*, bu davranışınızla, Yahudilik’in yolundan sapmış olduğunuzu, kendi kötü niyetli güvensizliklerinizi başkalarına yansıttığınızı, hatta Tanrı’ya bile güvenilemeyeceğine inandığınızı ortaya koyuyorsunuz” (*Talmud – Şabat* 88a-b).

Yahudiler, Tanrı’ya tam bir inançla inanmışlardır ve bu nedenle Tanrı onları meleklerle benzetmiştir. Zira melekler de, Tanrı’ya tamamen, sorgusuz sualsiz bağlıdır. Hahamlarımız (a.y.), Tanrı’nın, Bene-Yisrael “*yapacağız ve dinleyeceğiz*” dediğini duyduğunda, “Yüksek hizmetkar meleklerle özgü sırrı Çocuklarım’a kim öğretti?” dediğini belirtirler. Zira “*Tanrı’nın Mübarek olduğunu ilan edin ey*

melekler; [siz] güçlü kahramanlar, [Tanrı’nın] Sözü’nü yerine getiren ve Emirleri’ni dinleyenler” (*Teilim* 103:20) pasuğundan da anlaşıldığı üzere, melekler için de Tanrı’nın Sözü’nü yerine getirme konusundaki taahhüt, emirlerin ne olduğunu dinlemekten bile önce gelmektedir.

Bene-Yisrael *Naase VeNişma* dedikleri anda, 600.000 yüksek hizmet meleği yeryüzüne inmiş ve halkın her birine [biri *Naase*, diğeri de *Nişma* için olmak üzere] ikiye taç bağlamıştır (*Talmud – Şabat* 88a). Kabul etmek gerekir ki, Altın Buzağı günahının ardından 1.200.000 zarar meleği inip bunları söküp geri almıştır (a.y.; bkz. 33:5 açık.). Yine de bu slogan, Yahudiler’in, Tanrı’nın emirlerini yerine getirme konusundaki tavrını temsil etmeye devam etmektedir. Bir Yahudi, Tora’nın bir emrini, anlamasa bile yerine getirmeye hazır olmalıdır. Bir mitsvayı yerine getirmenin sebebi, onu anlamamız değil, onun “Tanrı’nın İsteği” olmasıdır. Bunun da ötesinde, Atalar ve Sinay’daki neslin de aralarında bulunduğu atalarımızın manevi düzeyi bizim ulusal mirasımızdır. Yahudiler, *Tsadukiler*’in Tora’nın verililişinin 1500 yıl sonrasında bile “aceleciliğin sembolü” olarak nitelendirdikleri hesapsız bağlılığı tüm kalpleriyle ifade edebilen insanların mirasçılarıdır. Ne olursa olsun. Tanrı, Yahudiler’i, yüksek hizmet melekleriyle eş tutmuştur.

³ Moşe gelip, Tanrı'nın tüm Sözleri'ni ve tüm kanunları halka anlattı. Tüm halk bir ağızdan cevap vererek "Tanrı'nın konuştuğu her sözü yerine getireceğiz" dedi.

⁴ Moşe, Tanrı'nın tüm Sözleri'ni yazdı. Sabah erkenden kalkıp dağın eteğinde bir *mizbeah* ve Yisrael'in on iki kabilesine karşılık on iki anıt inşa etti.

⁵ Bene-Yisrael'in [özel konumdaki] gençlerini gönderdi. [Bunlar,] *Ola-korbanları* getirdiler ve Tanrı adına *Şelamim-korbanları* [olarak, erkek] sığırlar kestiler.

⁶ Moşe, kanın yarısını alıp çanaklara koydu; kanın [diğer] yarısını ise, *mizbeah*ın üzerine serpti.

⁷ Antlaşma Kitabı'nı aldı ve yüksek sesle halka okudu. [Bene-Yisrael] "Tanrı'nın konuştuğu her şeyi yapacağız ve dinleyeceğiz!" dediler.

3-4. Tanrı'nın tüm Sözleri'ni... kanunları – Raşi'ye göre, 19:12-15'teki kısıtlamalardan bahsedilmektedir. Ayrıca Moşe, o ana kadar verilmiş olan kanunları hatırlatmıştır (bkz. 19:15 açık.). İbn Ezra ve Ramban'a göre, Moşe, On Emir'den sonra bu noktaya kadar verilen tüm kanunları halka anlatmış, onların onayı sonrasında yazıya geçirmiştir. Ertesi gün de *mizbeah*ı inşa etmiştir.

Tüm halk bir ağızdan – Tam çeviriyle "tek sesle". Tek bir insan gibi (İbn Ezra).

4. Mizbeah – Bkz. 20:21-23.

On iki anıt – Bunlar, ulusu oluşturan on iki kabilenin de antlaşmayı kabul ettiğini (Raşbam) dolayısıyla ulusun birliğini simgelemektedir (*Hizkuni*). Yaakov ve Moşe'nin, ölümlerinden önce verdikleri berahalardan da anlaşıldığı üzere (Bereşit *Perek* 49; Devarim *Perek* 33), her bir kabilenin Yahudi Ulusu'nun kaderini yönlendirmede özel bir rolü vardır. Moşe on iki ayrı anıt dikerek, bunu ima etmiş ve her kabilenin, Tanrı'nın Halkı'nın bir bölümü olarak kendi sorumluluğunu üstlendiğini göstermiştir. Bkz. Melahim I 18:31.

5. [Özel konumdaki] Gençlerini – Yani *behorlar* (Talmud – Zevahim 115b; *Targum Yonatan*; Raşi). Aaron ve oğulları *Koenler* olarak görevlendirilene kadar (Bamidbar 3:45), *korban* ibadeti, halkın *behorları* tarafından yerine getirilirdi. İbranice *Naar*. Bu daha çok "çocuk" anlamındadır. Tora, yukarıda bahsedilen yaşlı ileri gelenlerle *korbanları* yapacak olan bu gençler arasındaki tezatı vurgulamak istemiştir. Alternatif olarak, Moşe, gerçek anlamıyla saf olan ve henüz şehvet duygusunu hiç tecrübe etmemiş olan *çocukları* seçmiştir (Ramban).

Ola-korbanları – Bkz. Bereşit 8:20 açık.

Şelamim-korbanları – Bkz. Bereşit 20:21 açık.

Sığırlar kestiler – Çevirimiz sığırların *Şelamim-korbanı* olarak kesildiği şeklindedir. Bu doğrultuda *Ola-korbanı* olarak ne getirildiği açıklanmamaktadır. Ama *Talmud*'da kuzu getirildiğine dair bir görüş vardır (*Talmud* – Yoma 52b). Başka bir görüşe göre ise *Ola-korbanı* olarak da sığır kesilmiştir. Buna göre çeviri "Tanrı adına *Ola-korbanları* ve *Şelamim-korbanları* olarak sığır kestiler" şeklinde de olabilir (Ramban; Rekanti; Rabenu Behaye; Ralbag). Her iki olasılık da *Talmud*'da ele alınmaktadır (*Talmud* – Hagiga 6b).

Bu *korbanlar*, sünnet ve *tevilanın* (*mikveye* dalmak) yanında, antlaşmanın ayrılmaz birer parçasıdır (19:10). Bu üçü, Bet-Amikdaş döneminde bir kişinin Yahudilik'e geçiş prosedürünün ana öğeleridir (*Talmud* – Keritot 8b). Bir görüşe göre *korban* olarak sadece *Ola-korbanı* yeterlidir (*Yad* – *İsure Biya* 13:5; *Mehusar Kapara* 1:2), fakat isteyen yanında *Şelamim-korbanı* da getirebilir (*Yad* – *Maase Akorbanot* 1:6).

6. Mizbeahın üzerine serpti – Halkın günahlarını affettirmek için.

7. Antlaşma Kitabı – Tora'nın, alınışına kadar olan bölümler ve bazı kanunlar (Raşi; 19:10, *Mehilta* o.a.). İkinci bir görüşe göre, Mişpatim peraşasının başından bu yana kadar ele alınmış tüm kanunlar da bu kitaba dahildir (*Mehilta*); özellikle 21:1-23:19 (Ramban; 23:4, İbn Ezra o.a.; Hirsch). Üçüncü bir görüş, Vayikra kitabının sonundaki sert uyarılardan bahsedilmektedir (*Vayikra* 25:1-26:46; *Mehilta*; *Hizkuni*). Yine başka bir görüşe göre, bu On Emir (Rabi Yeuda Ehasid), ya da 19:5 pasuğudur (*Midraş Agadol*; Rabenu Behaye). Bkz. 34:28; Melahim II 23:2.

❧ **Yapacağız ve dinleyeceğiz!**

İbranice *Naase Venişma*. Raşi, Bereşit 37:27'deki açıklamasında, "dinleyeceğiz" anlamındaki *Venişma* sözcüğünü, *Targum Onkelos*'un buradaki çeviri

- ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָדָם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה 8
 9 כֶּסֶם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: ט וַיַּעַל מֹשֶׁה
 10 וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל: י וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 11 וַתַּחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְת הַסִּפְּיִר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר: יא וְאֶל־אַצְיֵלִי
 12 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיַּיְחֲזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: ס
 יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֶה אֵלַי הִהְרָה וְהִי־הָשֵׁם וְאֶתְנָה לָּךְ אֶת־לַחֲת
 הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָ:

Behor Şor. Ya da “göklerin en anı halinin özü”; veya “gökyüzü gibi saydam”.

11. Asillerine – Moşe ile birlikte gidenlere (*Targum Yonatan*; Raşi).

Eli’ni uzatmadı – Bunun anlamı “zarar vermedi” şeklindedir (*Targum Yonatan*; Saadya Gaon; Raşi; Raşbam; İbn Ezra; Ramban; bkz. Bereşit 22:12). Ya da “[peygambersel vizyon bahşetme amacıyla] Eli’ni uzatmadı” (*Lekah Tov*; Tseror Amor; Sforno; Hirsch; Malbim); ya da “[vizyonu engellemek amacıyla] Eli’ni uzatmadı” (*Baale Tosafot*).

Tanrı’nın Onuru’na – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “Tanrı’ya”.

Yiyip içtiler – *Midraş Tanhuma*’dan alıntı yapan Raşi’ye göre, Moşe’nin yanında olup vizyonu tecrübe edenler, bu manevi görüntüye baktıkları sırada yiyip içerek günah işlemişlerdir. İkinci bir fikre göre, söz konusu yiyip içme sırasında uygun meditasyon durumunu sağlamadıkları için saygısızlık etmişlerdir (*More Nevuim* 1:5; Ralbag; Abravanel ise herhangi bir meditasyona ihtiyaçları olmadığı görüşündedir). Günahlarının karşılığında, hemen ölmeyi hak etmişler, ama Tanrı, Tora’nın verilisinin yarattığı mutluluğa gölge düşürmemek için “Eli’ni uzatmamıştır”. Bu nedenle, Nadav, Aviu ve diğerlerinin cezaları ertelenmiştir. Nadav ve Aviu *Mişkan*’ın hizmete açıldığı gün (*Vayikra* 10:2), ileri gelenler ise çöldeki yiyecek şikayeti sırasında ölmüşlerdir (bkz. Bamıbdar 11:1 açık.). Bu görüşle paralel olarak, *Tur*, Tanrı’nın bilerek, Aaron’un diğer oğulları Elazar ve İtamar’ı grupla birlikte göndermediğini ve bu sayede, kardeşlerinin maruz kaldığı ölüm cezasından koruduğunu belirtmektedir. Zira onlar da ölse, Aaron çocuksuz kalacaktır.

Targum Onkelos ise burada bahsedilen yeme-içmeyi olumlu sözlerle açıklar: Bahsedilen, fiziksel bir ziyafet değildir; tıpkı Moşe’nin Sinay’da geçirdiği

diği kırk gün ve kırk gece boyunca fiziksel bir şey yemeyip, tüm ihtiyaçlarının maneviyatla karşılanması gibi, burada da, tecrübe edilen manevi vizyon, ileri gelenleri doyurmuştur (ayrıca *Zoar* 1:135a-b; krş. *Midraş – Vayikra Raba* 20:10; *Talmud – Berahot* 17a; *Lekah Tov*).

Ramban’a göre de burada olumsuz bir durum yoktur. Kurala göre, *Şelamim-korbanının* eti, Yeruşalayim sınırları içinde yenmelidir. Burada da benzer bir durum vardır; yapılan *korbanların* eti (İbn Ezra), sadece belirli bir bölge içinde yenebileceğinden, ileri gelenler, Tanrı’nın kendilerine bahşettiği bu büyük manevi ayrıcalığı kutlamak için, oldukları yerde yiyip içmişlerdir.

İleri gelenlerin herhangi bir günah işlemediğini öne süren *Onkelos* ve *Ramban*’a göre, pasuk onlardan övgüyle söz etmektedir. Zira alelade bir insanın kapasitesini çok aşan ve normalde dayanamayacağı manevi görüntülere tanık oldukları halde hiçbir zarar görmemiştir.

Pasuk alternatif olarak şu şekillerde de anlaşılabilir: “*Tanrı’nın Onuru’nı görmelerine karşın, hala [normal hayati işlevlerini kullanabildiler ve] yiyip içtiler*” (Malbim). Ya da kırk gün kırk gece yiyecek ve içecek olmadan dağda kalan Moşe’nin (34:28) aksine, onlar yiyip içmeden duramamışlardır (*Midraş – Tanhuma* B, *Ahare* 13a; *Vayikra* 16:1, *Midraş Agada* o.a.; İbn Ezra).

12. Huzurum’a ... çık – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “*Bana çık*”. Bu bölümün kronolojik sırada olup olmadığı konusunda da görüş ayrılığı vardır (*Talmud – Yoma* 4a). Bir görüşe göre söz konusu emir On Emir’den önce, ikinci bir görüşe göre ise bundan sonra verilmiştir.

Dağa – Dağın Zirvesine (Sforno). Moşe orada kırk gün kırk gece kalacaktır (Raşi; p.18).

Yazdığım taş levhaları... – Bkz. 31:18, 32:15;

⁸ Moşe [kalan] kanı alıp halkın üzerine serpti ve “Bu, Tanrı’nın sizinle, tüm bu sözler üzerine yapmış olduğu antlaşmanın kanıdır!” dedi.⁹ [Daha sonra] Moşe, [yanında] Aaron, Nadav ve Aviu ve Yisrael’in ileri gelenlerinden yetmiş [kişi ile birlikte] çıktı.

¹⁰ [Bir vizyonla] Yisrael’in Tanrısı’nı algıladılar. Ayakları’nın altında, safirden bir tuğla gibi, göklerin berrak [mavi] öz niteliğine benzeyen [bir şey vardı].

¹¹ [Tanrı] Bene-Yisrael’in asillerine ise Eli’ni uzatmadı. Tanrı’nın Onuru’na baktılar ve yiyip içtiler.

[98. Moşe Çıkıyor]

¹² Tanrı, Moşe’ye “Huzurum’a – dağa – çık ve orada kal” dedi. “Sana, yazdığım taş levhaları; [halka] öğretilmesi için Tora’yı ve Emir’i vereceğim”.

8. Halkın üzerine serpti – Raşi. Halkın elbiselerine gelen kan lekeleri, onların Tanrı ile yapılan antlaşmanın tarafı olduklarının işareti ve tanığıdır (Rabenu Behaye; bkz. 33:6 açık.).

Ya da “*Halk adına [mizbeaha] serpti*” (*Targum Onkelos*). Bir görüşe göre Moşe kanı, halkı temsil eden on iki anıtın üzerine serpmiştir (Abravanel).

10-11. Dağdaki Vizyon. Bütün otoriteler, Moşe ve yanındakilerin muhteşem bir manevi vizyon tecrübe ettikleri konusunda hemfikirler; fakat halkın ileri gelenlerinin bu vizyon karşısındaki davranışları ve günah işleyip işlemedikleri hakkında görüş ayrılıkları vardır. Aşağıda, bazı görüşlerden kısa örnekler sunulmuştur. Tanrı ile ilgili tüm fiziksel ve duygusal tariflerin tamamen sembolik olduğunu akıldan tutmakta yarar vardır.

10. [Bir vizyonla] ... algıladılar – İbn Ezra; *Emunot Vedeot* 2:12. Bkz. Melahim I 22:19; Divre Ayamim II 18:18; Yeşayau 6:1.

Ayakları – İnsanın yerle olan teması ayakla olur. Burada da alegorik olarak “Tanrı’nın Ayakları”, Tanrı’nın alt dünyalarla olan bağlantısını temsil etmektedir. Dolayısıyla burada peygamberlere özgü bir vizyon vardır ve yapılan tariflerin hepsi semboliktir (Zoar 2:104b, 2:169b, 3:53b, 3:68a). Başka bir görüşe göre Tanrı’nın “Ayakları”, Yaratılış’ın en temel özünü ifade etmektedir (*More Nevuim* 1:28). Başka otoritelere göre ise burada Tanrı’nın Onursal Tahtı ile ilgili bir vizyon söz konusudur (*Targum Onkelos*; *Emunot Vedeot* 2:9). Taht, *Hayot Akodeş* adı verilen dört meleğin üzerindeki gökkubbe tabakasına kuruludur (Ramban). Bkz. Yeşayau 6:1; Yehezkel 1:26.

Safir – Bkz. 28:8. Ya da gökyakut. Tanrı’nın Onursal Tahtı, safirden mamul olarak görülmüştü (Yehezkel 1:26, 10:1). Safir, mavi

renktedir; dolayısıyla Tanrı’nın altında gördükleri, saf gökyüzü ile ilgili bir vizyon olabilir. Başka bir görüşe göre, burada bahsedilen safir, tamamen saydamdır (Sforno; bkz. *Yad – Yesode Atora* 3:1). Bu taş, bilgelikle bağlantılıdır (28:18, Rabenu Behaye o.a.). Nitekim bu sözcük “*Sefer – Kitap*” kelimesiyle akrabadır (*Tsiyoni*). Taş aynı zamanda manevi görüş gücü ile de bağlantılıdır (28:18, Rabenu Behaye o.a.). Hatta bazı otoriteler bu safirin, mistik vizyona ulaşmakta kullanılan “üçüncü göz” olduğunu belirtirler (*Sefer Ayetsira* 1:1, Raavad o.a.). Gerçekten de bu “üçüncü göz” safir mavisi renkle bağlantılıdır. Düşünceleri belirli bir nokta üzerinde yoğunlaştırmayı (*Tikume Zoar* 7a) ve tam bir zihinsel sükuneti gerektirir (krş. *Likute Moaran* 6:5).

Tuğla – Raşi; İbn Ezra; Ramban; *Septuaginta*. Bazılarına göre bu tuğla, Tanrı’nın Bene-Yisrael’e olan yakınlığını temsil etmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu vizyon Tanrı’nın Mısır’daki kölelik sırasındaki durumunu tanımlamaktadır. Yahudiler tuğla ve harç içinde eziyet gördüğü süreçte, Tanrı da “Ayakları altında” bir tuğla tutarak, onların durumunu sürekli hatırlında tutmuştur (*Targum Yonatan*; Raşi). Başka otoritelere göre, bu tuğla, On Emir’in hakkedileceği levhaların alındığı taşır (*Sifri*, Beaaloteha 101). Bir görüşe göre, bu vizyonda tuğla işleme aletleri görmüşlerdir (*Talmud Yeruşalmi – Suka* 4:3).

“*Tuğla*” anlamındaki sözcük *Livnat*’tır. Bu sözcük aynı zamanda “*beyazlık*” anlamına gelir. Bu yüzden bazı otoriteler buradaki ifadeyi “*safirin beyazlığı gibi bir şey*” (Saadya Gaon; İbn Yanah; krş. İbn Ezra; Raşbam; *Hişkuni*; *Lekah Tov*), ya da “*safirin saydamlığına benzer bir şey*” (Sforno; *More Nevuim* 1:28; bkz. ö.a.) şeklinde çevirirler. Bkz. Yeşua 19:26. Vizyon, saf boş uzayı (Rabag), yaratılış öncesindeki şekilsiz maddeyi (*Maase Aşem*, *Maase Tora* 10) ya da saf maneviyatı (*Avodat Akodeş* 3:36; Abravanel) ifade ediyor da olabilir.

Göklerin berrak [mavi] öz niteliği – Raşbam;

יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיְהִישֶׁעַ

13

14 מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל-הָרַ הָאֱלֹהִים: יד וְאֶל-הַזִּקְנִים אָמַר שְׁבוּ-לָנוּ בָּזֶה

עַד אֲשֶׁר-נָשׁוּב אֵלֵיכֶם וְהִנֵּה אֶהְרֶן וְחֹר וְעַמְכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ 15-16 אֱלֹהִים: מִפְטִיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל-הָרַ הָאֱלֹהִים וַיִּכַּסּ הָעָנָן אֶת-הָהָר: טז וַיִּשְׁכַּן

כְּבוֹד-יְהוָה עַל-הָרַ סִינִי וַיִּכְסֶהוּ הָעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה בַּיּוֹם 17 הַשְּׂבִיעִי מֵתוֹךְ הָעָנָן: יז וּמֵרָאִה כְּבוֹד יְהוָה כָּאֵשׁ אֲכָלָת בְּרָאשׁ הָהָר

18 לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל אֶל-הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה

בְּהָרַ אֲרָבָעִים יוֹם וְאֲרָבָעִים לַיְלָה: פ פ פ

kampın içidir. Başka bir deyişle Moşe, Yeşua ile birlikte dönene kadar, ileri gelenlerden kampta kalıp halka liderlik etmelerini istemektedir (Mizrahi; Sifte Hahamim). Moşe ileri gelenlere bu sözlerini dağa çıkmadan önce söylemiş olmalıdır (a.k.).

Hur – Bkz. 17:10 açık.

Davası olan – Targum Onkelos; Raşi. Tam çeviriyle “sözü olan kim varsa”. Yani herhangi bir kanuni iddia söz konusuysa. Buradan, bir davada ilk sözün davacıya verildiği öğrenilmektedir (Talmud – Bava Kama 46b).

Yitro’nun tavsiyesine göre (18:22), sadece büyük davalar Moşe’ye gelecekti. Burada Moşe, kendi yokluğunda, bu tip davalarda başvurulabilecek merci olarak Aaron ve Hur’u tayin etmektedir (krş. İbn Ezra; bkz. Perek 18’in başındaki açık.).

15. Onu kapladı – Dağı kapladı (Raşi). Ya da “Moşe’yi kapladı” (İbn Ezra). Her iki görüş de Talmud’da yer almaktadır (Yoma 4b).

16. Tanrı’nın Onuru – Yani Şehina – Tanrı’nın Kutsal Varlığı (Rabenu Behaye).

6 gün boyunca – Hahamlarımız (Talmud – Yoma 4a-b) bu günlerin hangi günler olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları, bu altı günün, Sivan’ın başındaki, Moşe’nin ve halkın On Emir’i almaya hazırlandıkları günler olduğunu söylerler. Bu doğrultuda, pasuğun devamındaki “[Tanrı] Moşe’yi çağırdı” ifadesi sadece Moşe’nin değil, On Emir’in verilmesi amacıyla tüm ulusun çağrılışını belirtmektedir; fakat halkın lideri olarak saygınlığını belirtmek amacıyla sadece Moşe vurgulanmıştır.

Diğer görüşe göre ise, bu altı gün, Moşe’nin, On

Emir’in verilisinin sonrasında 40 gün kalmak üzere Sinay dağına çıkışını takip eden ilk altı gündür. Moşe bu altı gün boyunca, Tanrı’nın Kutsiyeti’nin en yüksek düzeyde barındığı yere girmeden önce gereken hazırlığı yapmıştır (Raşi). Benzer şekilde, bir Koen Gadol da, Yom Kipur’da, Bet-Amikdaş’ın en kutsal bölümüne girmeden önceki altı gün boyunca evinden ayrı bir yerde durup bu önemli olaya hazırlanmalıdır (Talmud – Yoma 3b).

Onu kapladı – Dağı kapladı (Raşi). Ya da “Moşe’yi kapladı” (İbn Ezra). Her iki görüş de Talmud’da yer almaktadır (Yoma 4b).

17. Tüketen bir ateş gibiydi – Dağ tamamen dumanla kaplıydı ve aşağıdan zirveye bakıldığında yakıp tüketen bir ateş görülüyordu (İbn Ezra).

18. Moşe bulutun içine girdi – 40:35’te, Moşe’nin, Tanrı’yı simgeleyen bulutun içine giremediği belirtilmekteyken, burada aksi söylenmektedir. Moşe kendiliğinden içeri girememiştir; ama Tanrı onu bir anlamda kapıp içeriye çekmiştir (Talmud – Yoma 4b).

Dağın zirvesine çıktı – İbn Ezra. Zira Tanrı’nın Onuru oradaydı. Tam çeviriyle “dağa çıktı”.

Kırk gün kırk gece kalacaktı – Bundan sonraki her çıkışında kırk gün kalacaktır (Sforno). Moşe bu kırk günün bitiminde 17 Tamuz günü geri gelmiş, Altın Buzağı ile karşılaşınca levhaları kırmıştır. Sonra ikinci bir kırk gün daha dağda kalıp halkın affı için dua etmiş. 1 Elul tarihinde üçüncü bir kez daha çıkıp bir kez daha kırk gün kalarak Yom Kipur’da (10 Tışri) ikinci levhalarla dönmüştür. Konunun anlatımına 31:18’de devam edilmektedir.

¹³ Moşe, hizmetkarı Yeoşua ile yola çıktı. Moşe, Tanrı'nın Dağı'na çıktı.

¹⁴ İleri gelenlere ise "Size dönene kadar, bizi burada bekleyin" dedi. "Aaron ve Hur sizinle [kalacaklar]; davası olan, onlara başvurabilir."

¹⁵ Moşe dağa çıktığında, bulut dağı örttü.

¹⁶ Tanrı'nın Onuru Sinay dağının üzerine yerleşti ve bulut, altı gün boyunca onu kapladı. Yedinci günde [Tanrı] bulutun içinden Moşe'yi çağırdı.

¹⁷ Bene-Yisrael'in gözünde, Tanrı'nın Onuru'nun görüntüsü, dağın zirvesinde [yakıp] tüketen bir ateş gibiydi. ¹⁸ Moşe bulutun içine girdi ve dağın zirvesine çıktı. Moşe dağda, kırk gün kırk gece kalacaktı.

Devarim 4:13, 5:19. Levhaların p. 10'da bahsedilen safirden yapılmış olmaları olasıdır (bkz. o.a.).

Çevirimiz Ramban'a göredir. Tanrı sadece levhalara On Emir'i yazmıştır. "Tora"dan kasıt Yazılı Tora iken, "Emir" (İbranice **Mitsva**) Sözlü Tora'yı belirtmektedir ve Tora'yı Moşe yazmış, sözlü bilgiler de yine Moşe tarafından "halka öğretilmiştir".

İbranice söz dizilişine göre ise çeviri şöyle olmalıdır: "Sana taş levhaları, [halka] öğretilmesi için yazdığım Tora'yı ve Emir'i vereceğim" ya da "Sana taş levhaları, yazdığım Tora'yı ve Emir'i vereceğim – [halka] öğretmek için". Saadya Gaon'dan alıntı yapan Raşi şu açıklamada bulunur: On Emir, Tora'nın 613 emrini tümüyle kapsar. Başka bir deyişle On Emir'deki her emir, kendi başına bir emir olmanın yanında, 613 emirden birçoğunu da bünyesinde barındırır. Dolayısıyla "yazdığım" sözcüğü, levhaların yanında, onların kapsadığı Tora ve Emir'i de ifade etmektedir.

Sforno, "Öğreti" anlamına gelen **Tora** sözcüğünün, Tora'nın felsefi ve entelektüel yönlerini, "Emir" in ise yerine getirilmesi gereken uygulamaları belirttiğini kaydeder. Bunun yanında, Tanrı'nın başta On Emir kevhaları gibi, Tora'yı da Bizzat yazarak Bene-Yisrael'e vereceğini, ama Bene-Yisrael'in Altın Buzağı günahı sebebiyle bu ayrıcalığı kaybettiğini belirtir. Rabenu Behaye, Tanrı'nın, evreni yaratmadan önce Tora'yı "beyaz ateş üzerine siyah ateşle" yazmış olduğunu belirtir.

Talmud'da şöyle denmektedir: "Taş levhalar – On Emir'i, Tora – Yazılı Tora'yı, Emir – Mişna'yı, yazdığım – [Tanah'ın diğer iki bölümü olan] *Nevi'im* ve *Ketuvim*'i, öğretilmesi için – *Gemara*'yı ifade eder. Bunların hepsi Sinay'da verilmiştir" (*Berahot* 5a). Bunların hepsinin Sinay'da vermediği açıktır. *Talmud*'daki bu ifadenin anlamı, bunların hepsinin Sinay'da verilmiş olan Tora ile aynı değer ve önemde olduğudur [Sözlü Tora, Mişna olarak derlenerek kısa biçimde yazıya geçirilmiş, daha ileri dönemlerde Mişna'nın daha geniş bir şekilde açıklanmasıyla *Gemara* oluşturulmuştur.

Mişna ve *Gemara*'nın toplamı *Talmud*'u, yani Sözlü Tora'nın temelini oluşturur].

Öğretilmesi için – Tam çeviriyle "öğretmek için". Bu iki şekilde anlaşılabilir: [1] "Halka öğretmen için" – Tora'nın çoğunluğu sözlü, bir bölümü yazılıdır (*Talmud – Gitin* 60b); dolayısıyla ancak Tora'ya sadık bir öğretmen tarafından öğretilirse gerçekten öğrenilebilir (Sforno). [2] "Halka öğretmesi için" – Tora, insana Tanrı'nın İsteği'ni ve Gelecek Dünya'ya olan yolu öğreten rehberdir (Rabenu Behaye).

İbranice **Leorotam**. Bu sözcük başta Lamed (=30), sonda Mem (=40) harfi ile yazılır (toplam 70); ortasındaki dört harf ise **Tora** sözcüğünü oluşturur. Bu da "**Şivim Panim LaTora** – Tora Yetmiş Yüze Sahiptir [=Tora'nın tek ifadesinden çok sayıda farklı şey öğrenilebilir]" prensibine gönderme yapmaktadır (a.k.).

13. Hizmetkarı Yeoşua – Bkz. 17:9. Yeoşua, yetmiş ileri gelene dahildir ve onların en üst düzeylisidir (a.k.). Nitekim diğerleri belirli bir yere kadar gelebilmişken, Yeoşua Moşe'ye daha ilerideki bir noktaya kadar eşlik etmiştir. Yeoşua'ya gitmesi için herhangi bir emir verilmemiştir ve dağda görevi de yoktur. O, öğretmenine eşlik eden sadık bir öğrenci ve hizmetkardır; öğretmeni 40 gün sonunda geri gelene kadar dağın eteğinde beklemiştir (Raşi). Hahamlarımız, bu düzeydeki sadakatinin, Yeoşua'ya, Moşe'nin ardından halkın lideri olma ayrıcalığını kazandırdığını öğretirler.

Tanrı'nın Dağı'na – Ya da "Tanrı'nın Onuru'nun açığa çıktığı dağa" (*Targum Onkelos*).

14. İleri gelenlere – Moşe, ileri gelenlerden, arkada kalıp halkın liderliğinde ortak olmalarını istemiştir; ama bu sorumluluk asıl olarak Aaron ve Hur'a ait olacaktır (Raşi; ayrıca bkz. 5:1 açık.).

Bizi burada bekleyin – Çiğ çeviriyle "bizim için bunun içinde oturun". "Bizim için / bizi" sözcüğü Moşe ve Yeoşua'yı değil, Bene-Yisrael'i ifade etmektedir (krş. Ramban). "Bunun içinde"den kasıt